

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

КРИМІНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ

ЗБІРНИК ТЕЗ

науково-практичної інтернет-конференції

28 листопада 2022 року

Харківський національний університет

імені В. Н. Каразіна,

юридичний факультет

*Модуль Жан Моне 611432-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-
MODULE «Criminal policy of the European Union»*

Харків – 2022

Редакційна колегія:

Житний Олександр Олександрович – завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор

Слінько Дмитро Сергійович – професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, доцент

Рибалко Гліб Сергійович – доцент кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори.

Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції / Збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 145 с.

Збірник містить тези доповідей учасників науково-практичної інтернет-конференції «Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції», яка відбулася 28 листопада 2022 року на юридичному факультеті Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

В рамках наукового заходу відбулося обговорення широкого кола актуальних питань забезпечення інтеграції національних механізмів протидії злочинності до загальноєвропейського кримінологічного простору, практики застосування норм матеріального й процесуального кримінального права, діяльності органів кримінальної юстиції з урахуванням стандартів Європейського Союзу.

Конференція проведена в рамках реалізації європейського освітнього проекту Модуль Жан Моне 611432-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE «Criminal policy of the European Union».

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 2022

© Юридичний факультет, 2022

СЕКЦІЯ 1.
ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ТА КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО
ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПОСЯГАНЬ НА КОШТИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Акімов Михайло Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ

Укладення Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, актуалізувало потребу приведення вітчизняного законодавства в цілому (та Кримінального кодексу (далі – КК) України зокрема) у відповідність до норм права Європейського Союзу. Останнє, у свою чергу, продовжує динамічно розвиватись, що лише ускладнює завдання, що постало перед Україною. Відтак для виконання цього завдання необхідно щонайменше уникнути помилок, бездумно імплементуючи саму лише букву, а не дух актів європейського права.

Так, ще у 2020 році на виконання пункту 1942 плану заходів з імплементатії Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106, та кроку 14 плану пріоритетних дій Уряду на 2020 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.09.2020 № 1133-р, Міністерством внутрішніх справ України розроблено законопроект «Про внесення змін до Кримінального

кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо відповідальності за незаконні дії з коштами Європейського Союзу». Останнім серед іншого передбачається доповнити КК України статтею 210¹ «Незаконні дії з коштами бюджету Європейського Союзу».

Аналіз запропонованої законодавчої новели викликає цілу низку запитань щодо обґрунтованості та доцільності подібного доповнення, і ось чому.

Безумовно, розробник законопроекту прагнув забезпечити кримінально-правову охорону коштів бюджету Європейського Союзу від різноманітних розкрадань та зловживань при їх отриманні, розподілі та використанні в Україні. Але чому тоді відповідну норму пропонується включити до розділу VII «Кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України, а не до розділів VI «Кримінальні правопорушення проти власності» чи XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг», статті яких саме і передбачають відповідальність за різні види розкрадань та зловживань? Утім, навіть якщо погодитись із логікою законопроектам про віднесення норми, що пропонується, до розділу VII Особливої частини КК України, її місце у ньому (виходячи зі змісту та урахуваючи конструкцію складів кримінально караних діянь, що нею передбачені) повинно бути іншим – після статті 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» (у якій криміналізовано надання завідомо неправдивої інформації з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків).

Самі склади кримінальних правопорушень, передбачених частинами першою та другою запропонованої статті 210¹ КК України, частково поглинають одна одну (позаяк одним із способів «умисного перекручення особою інформації...» є «внесення в документи... завідомо неправдивих відомостей»). Природно, що це лише ускладнюватиме як застосування запропонованої статті в цілому, так і розмежування названих діянь.

Кваліфікуюча ознака вчинення запропонованого діяння «...службовою особою з використанням свого службового становища» (частина четверта статті

210¹ КК України) чомусь охоплює лише дії, передбачені частинами другою та третьою цієї статті, хоча і приховування, і перекручення інформації, надання якої є обов'язковою умовою для отримання коштів з бюджету Європейського Союзу (частина перша), також вчинюється лише службовою особою.

У певному розумінні штучним видається виокремлення єдиної особливо кваліфікуючої ознаки «дії, передбачені частинами другою або третьою ... якщо вони призвели до втрат бюджетних коштів у великих розмірах» у частину п'яту запропонованої статті 210¹ КК України (особливо з огляду на те, що частина четверта містить три особливо кваліфікуючі ознаки, а частина шоста – дві). Більш доцільним уявляється віднесення цієї особливо кваліфікуючої ознаки «дії, передбачені частинами другою або третьою ... якщо вони призвели до втрат бюджетних коштів у великих розмірах» до частини четвертої (тобто до числа кваліфікуючих ознак).

Нарешті, покарання, передбачене санкціями норми, що пропонується, є явно неадекватним кримінально караному діянню, а тому прямо суперечить меті прийняття законопроекту – забезпечення прав та інтересів громадян та держави. Про який надійний кримінально-правовий захист можна вести мову, якщо частина перша статті 210¹ КК України передбачає відповідальність за кримінальний проступок, а частини друга, третя та четверта (лише завдяки розміру штрафу) – за нетяжкі злочини)?

Вірогідно, подібні міркування свого часу призвели до затримки у поданні даного законопроекту на розгляд профільного комітету Верховної Ради України. Тим не менше вже влітку цього року ініціативу щодо доповнення КК України статтею 210¹ «Спричинення шкоди фінансовим інтересам Європейського Союзу» висловило Бюро економічної безпеки України (щоправда, у співпраці з МВС України). Наразі відповідний законопроект все ще доопрацьовується та узгоджується зацікавленими центральними органами виконавчої влади.

Залишається лише сподіватись, що здоровий глузд та об'єктивна критика не будуть подолані популістськими прагненнями «відзвітувати про

гармонізацію із правом Європейського Союзу». Для кримінально-правової охорони європейських коштів потрібна перш за все належна робота правоохоронців і грамотне застосування чинних норм матеріального та процесуального права.

Що ж до правової регламентації зазначеної вище кримінально-правової охорони, то замість доповнення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність окремою статтею, цінність якої вельми сумнівна, цілком достатньо передбачити у частині першій статті 67 КК України (як пункт 14) обставину, яка обтяжуватиме покарання, такого змісту: «Завдання кримінальним правопорушенням шкоди інтересам міжнародної (міжурядової) організації». Це дозволить застосовувати більш суворі види (та розміри) кримінальних покарань за всі кримінальні правопорушення, що завдаватимуть шкідливих наслідків не тільки коштам і бюджету Європейського Союзу, але й Організації Об'єднаних Націй, Північноатлантичного альянсу, Організації з безпеки і співробітництва в Європі тощо.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО СТАТУСУ ПОТЕРПІЛОГО

Бондаренко Олексій Олексійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

В умовах постійного переміщення осіб у межах європейських країн ще задовго до виникнення Європейського Союзу почав вживатися такий термін, як «транскордонний потерпілий». Під цим терміном розумівся громадянин однієї з країн, який, перебуваючи на території іншої країни з різною метою, став жертвою кримінальних правопорушень.

Слід зазначити, що рішенням Європейського суду з прав людини від 02 лютого 1989 року у справі 186/87 було встановлено стандарт про заборону дискримінації прав потерпілих (громадян іноземних держав) та надання їм тих самих прав, що і громадянам держави, на території яких їм заподіяно шкоди, ще до того, як Європейський Союз отримав компетенцію в сфері гармонізації норм кримінального процесуального права.

Суттєвим кроком до належної регламентації мінімальних стандартів прав потерпілих від злочинних дій було прийняття Європейським Парламентом у 2001 році рамкового рішення «Про статус потерпілих у кримінальному процесі». Вказане рішення було першим імперативним документом міжнародного рівня, який стосувався захисту прав потерпілих. Воно об'єднало стандарти захисту потерпілих на наддержавному рівні і було обов'язковим для внутрішнього виконання державою-членом Європейського Союзу. До 2001 року існували лише інструменти так званого «м'якого права».

У вищезгаданому рішенні вперше на рівні Європейського Союзу було закріплено визначення поняття «потерпілий» - фізична особа, якій заподіяно шкоду, включаючи фізичні ушкодження, моральну чи матеріальну шкоду, спричинену дією чи бездіяльністю внаслідок порушення кримінального законодавства країн-членів Європейського Союзу. Крім цього, було також регламентовано низку важливих прав і гарантій потерпілих, такі як право подавати докази та брати участь у кримінальному процесі, право на одержання інформації зрозумілою для них мовою, яка має значення для захисту їх прав у кримінальному судочинстві.

У 2001 році була розроблена Зелена Книга «Відшкодування шкоди потерпілим». У ній виокремлювалися види потерпілих і диференціювалася шкода, заподіяна їм внаслідок злочинного посягання. Зокрема, називалися наступні категорії потерпілих, які мають право на одержання компенсації:

- безпосередні потерпілі (особи, які зазнали шкоди внаслідок злочинного діяння);
- опосередковані потерпілі (члени сім'ї безпосередньо потерпілої особи);
- випадкові потерпілі (особи, які допомагали безпосередній жертві чи правоохоронним органам запобігти вчиненню кримінального правопорушення).

У Зеленій Книзі підкреслювалася необхідність гармонізації законодавства у сфері захисту прав потерпілих з метою мінімізації нерівних умов виплати їм компенсації, пов'язаних із різним законодавством країн-членів Європейського Союзу. Було визначено термін «транскордонний потерпілий» - громадянин Європейського Союзу, який став жертвою злочинного посягання на території іншої держави-члена Європейського Союзу, ніж та, у якій він проживає на постійній основі.

29 квітня 2004 року було прийнято Директиву 2004/80/ЄС про компенсацію потерпілим від злочину. Потерпілому, який проживає на території однієї держави-члена Європейського Союзу і постраждав від

злочинного діяння на території іншої держави-члена Європейського Союзу, було надано право подати заяву на одержання компенсації в будь-який орган цієї держави.

10 липня 2011 року розроблено та прийнято Дорожню Карту про посилення прав потерпілих у кримінальному процесі. У зазначеному документі закріплено загальні принципи, спрямовані на посилення захисту прав потерпілих шляхом впровадження мінімальних стандартів. Наголошувалося, що слід враховувати особливості національних правових систем держав та інтереси всіх учасників кримінального процесу.

25 жовтня 2012 року було прийнято Директиву Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2012/29/ЄС про встановлення мінімальних стандартів прав, підтримки і захисту потерпілих від злочину. У вказаній Директиві поняття «потерпілий» розглядається у широкому значенні. Так, потерпілими вважаються також особи, які спільно проживають із потерпілим, розділяють побут і проживають на постійній і тривалій основі. Права потерпілих поділяються на дві групи: загальні права та процесуальні права. До загальних прав потерпілих відносяться право на першочергове одержання необхідної інформації про хід провадження від державних органів, право одержувати підтвердження прийняття заяви про скоєння злочину, право одержувати інформацію про хід провадження, право на переклад. До процесуальних прав потерпілих відносяться право брати участь у кримінальному процесі, право подавати докази, право на одержання правової допомоги, право на відшкодування коштів, витрачених внаслідок активної участі у судовому процесі, право на повернення майна відповідно до рішення компетентного органу, яке було вилучене в ході кримінального провадження.

У Директиві наголошується, що держава-член Європейського Союзу зобов'язана забезпечити заходи захисту потерпілих і членів їх сімей від повторного скоєння злочину, залякування, психологічного тиску тощо. Держави-члени Європейського Союзу повинні встановити необхідні умови для

уникнення контакту між потерпілим і членами його сім'ї зі злочинцем під час кримінального провадження.

Крім цього, передбачається створення конфіденційної служби підтримки потерпілих, яка функціонує на безкоштовній основі та діє в інтересах потерпілих до, під час і навіть деякий час після закінчення кримінального провадження. Вказані служби можуть бути засновані як державні органи влади або функціонувати на недержавній громадській основі.

Основними завданнями таких служб є надання:

- інформації та консультації з приводу одержаннями потерпілим компенсації та підготовки потерпілих до участі у судовому засіданні;
- інформації про хід провадження або скерування до необхідних спеціалістів чи служб підтримки потерпілих;
- психологічної підтримки;
- консультації щодо майнової сторони злочину;
- притулку або тимчасового житла з метою забезпечення безпеки потерпілих.

На сучасному етапі правового розвитку країн-членів Європейського Союзу можна констатувати узгодженість та гармонізацію кримінальних процесуальних норм, у тому числі й у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень. Європейська інтеграція нашої держави вимагає врахування досвіду країн-членів Європейського Союзу у вказаному напрямі діяльності правоохоронних та судових органів України.

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

Кришевич О.В.,

к.ю.н., професор,

професор кафедри кримінального права

Національної академії внутрішніх справ

7 березня 2022 року набрав чинності Закон України від 03.03.2022 №2117-ІХ «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», яким внесено зміни до низки статей Кримінального кодексу України щодо кримінальних правопорушень проти власності, а саме, кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» у ч. 4 статті 185 (Крадіжка); статті 186 (Грабіж); статті 187 (Розбій); статті 189 (Вимагання); статті 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем); статті 432 (Мародерство). Однією з найважливіших умов призначення справедливого покарання за вчинення злочину є диференціація кримінальної відповідальності, яка спрямована на пошук найбільш адекватних заходів кримінально-правового впливу залежно від рівня суспільної небезпечності злочинів, а одна з її форм є закріплення у кримінальному законі кваліфікуючих ознак. Вчинення майнового злочину в умовах воєнного чи надзвичайного стану може мати місце, наприклад, у районах вогневого ураження, тимчасової окупації або проходження військ, а також і поза межами згаданих районів, крім того учиненим в умовах воєнного стану слід уважати такі викрадення чужого майна, які вчинені щодо осіб, які переміщуються у більш безпечні регіони України чи щодо їх майна, щодо майна, осіб, які тимчасово залишили житло без контролю для укриття в безпечному місці. Це означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує: найбільш несприятливий для суспільства час; тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство і це

свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, які вчиняються в умовах воєнного стану. Привертає увагу те, що законодавець уживає дещо різні поняття в ст. 67 КК – «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану», а в нових кваліфікуючих ознаках ст. 185, 186, 187, 189, 191 – «в умовах воєнного стану». закріплення у частинах четвертих статей 185 (крадіжка), 186 (грабіж), 187 (розбій), 189 (вимагання) та 191 (привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем) КК кваліфікуючої ознаки вчинення зазначених діянь «в умовах воєнного або надзвичайного стану». В п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання. Верховний Суд застерігає, що вчинення злочину в умовах воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання, тобто застосовано поняття «дія режиму воєнного стану». Судовій практиці належатиме визначити, чи є ідентичними поняття «з використанням умов воєнного стану» та «в умовах воєнного стану» і при цьому буде визначено, чи будь-яке вчинення злочину в період дії режиму воєнного стану буде утворювати кваліфікуючу ознаку конкретного злочину чи обтяжуючу обставину за ст. 67 КК.

Розглянемо понятійний апарат розуміння *в умовах воєнного або надзвичайного стану*. У законодавстві України існує два тлумачення терміну «воєнний стан». Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. **воєнний стан** – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних

осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Схожа дефініція міститься в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р., однак у ній серед суб'єктів, яким надаються відповідні повноваження, відсутні військові адміністрації, а також такі складові мети, для досягнення якої надаються ці повноваження, як відсіч, збройної агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності. Таким чином, Закон України «Про оборону» повністю повторює дане визначення. Якщо ж звернутися за дефініцією до Конституції України, то можна побачити, що конституцієтворець окрім поняття «воєнного стану» виділяє ще й поняття «стан війни», що створює проблему в їх диференціації. У статті 5 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлюється порядок його введення, який починається з розгляду пропозиції щодо введення воєнного стану Радою національної безпеки і оборони України, потім - закріплюється Указом Президента, затверджується Верховною радою та обов'язково підлягає оголошенню через усі доступні засоби масової інформації. До того ж, оголошення воєнного стану супроводжується негайним скликанням усіх народних депутатів до Верховної Ради для здійснення ними своїх повноважень.

Розглядаючи воєнний стан як кваліфікуючу ознаку злочину, доцільно привернути увагу наступним аспектам: 1. Воєнний стан як ознака злочинного діяння повинен бути чітко зазначеним у тексті кримінального закону. Здебільшого такі ознаки зазначаються у диспозиціях статей. Тільки у випадку нормативного закріплення дана умова впливає на кваліфікацію; 2. Воєнний стан як кваліфікуюча ознака має імперативний характер. У разі встановлення відповідним органом факту того, що злочин було вчинено саме за умов правового режиму воєнного стану, застосування норми, що встановлює санкцію за дане злочинне діяння є обов'язковим; 3. Здійснення злочину за умов воєнного стану значно впливає на суспільну небезпечність злочину і у більшості випадків, це тягне за собою більш суворе покарання.

Буквальне тлумачення цієї кваліфікуючої ознаки свідчить про те, що для її встановлення вимагається лише наявність умов воєнного стану, а не їх

використання під час вчинення кримінального правопорушення. По-друге, більше посилення кримінальної відповідальності має місце у разі поширення цієї ознаки на всі випадки вчинення злочинів під час воєнного стану, незалежно від місця їх вчинення, оскільки до такої відповідальності з посиленням на відповідну кваліфікуючу ознаку можна притягнути й осіб, які вчинили злочини поза територією, на якій введено воєнний стан (у випадку введення його в окремих місцевостях України).

Надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводиться в Україні чи в окремих її місцевостях при виникненні надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, бо при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства і передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до Закону повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, обумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень (стаття 1 Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану").

Покарання для осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень в період воєнного стану: буде призначатися судом з урахуванням цієї обтяжувальної обставини; вид і розмір призначеного покарання буде наближеним до максимальної межі, передбаченої КК України. Окрім цього при кваліфікації таких кримінальних правопорушень як крадіжка, грабiж, розбiй, вимагання та привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем буде враховуватись їх здійснення

в умовах воєнного або надзвичайного стану, оскільки за особливо кваліфіковані злочини відповідними частинами статей КК передбачено значно більші покарання. Призначаючи покарання за кваліфіковані й особливо кваліфіковані склади злочинів, суд ураховує всі інші пом'якшуючі або обтяжуючі обставини, крім тих, які є ознаками такого складу. Наприклад, якщо крадіжка в умовах воєнного стану за цією ознакою вже кваліфікована за ч. 4 ст. 185 КК, то вчинення злочину в умовах воєнного стану – вдруге не враховується як обтяжуюча обставина, бо воно вже враховано при кваліфікації. Щодо всіх інших кримінальних правопорушень по яких подібних кваліфікованих складів (вчинення в умовах воєнного стану) в КК спеціально не передбачено, – то в разі їх учинення, вони кваліфікуються як звичайно – за відповідною статтею або частиною. Так наприклад, наразі не передбачено подібного кваліфікованого складу за шахрайство (ст. 190 КК). Частини 2-3 цієї статті передбачають інші кваліфіковані та особливо кваліфіковані склади (повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або таке, що завдало значної шкоди потерпілому – ч. 2; у великих розмірах, або шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки – ч. 3; в особливо великих розмірах або організованою групою – ч. 4). Однак суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 190 КК, також належить до основних майнових кримінальних правопорушень. Однак, якщо суд визнає особу винною за вчинення такого злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану – це враховується при призначенні покарання. Тобто покарання – буде ближчим до максимальної межі, передбаченої відповідною статтею. В п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України закріплено, що вчинення злочину з використанням умов воєнного стану є обставиною, яка обтяжує покарання. Це означає, що винна особа з метою полегшення вчинення кримінального правопорушення використовує найбільш несприятливий для суспільства час, тяжкі обставини та умови, в яких опинилося суспільство, що свідчить про підвищений ступінь суспільної небезпеки злочинів, які вчиняються в умовах воєнного стану.

HARMONIZING UKRAINIAN SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW: KEY ISSUES TO THINK ABOUT

Kuzmin Eduard Eduardovych,

Candidate of Science of Law,

Associate Professor at the Department of Criminal Law,

National University “Odesa Law Academy”

Ukraine’s civilizational choice in favour of Europe has largely contributed to the launch of a multitude of convergent processes, permeating almost every facet of social life, practically and virtually all aspects of human activity, which, in turn, has led to the emergence of a considerable number of new complex threats and challenges that are calling for an immediate response and urgent solutions.

Admittedly, this is no exception when it comes to the sphere of legal regulation, in particular with regard to criminal field. And it is not surprising as the process of entering into a new reality system is never that easy, especially when it involves such a thin and subtle matter as substantive criminal law. Functioning in the paradigm of the need to comply with European standards, domestic criminal law inevitably faces various kinds of difficulties. Their spectrum is sufficiently wide, varying greatly both in nature and character.

However, regardless of such a diversity, it all starts with the caveat of “the necessity of adaptation of national legislation to the European Union’s one”. So, from there on, the initial question is: “What is at the core of this relationship: the obedience and blind adherence, or coherence and conformity?”. Answering it is both simple and complex at the same time.

On the one hand, it is fairly obvious that the main focus should rather be on compliance. But even in this case, there is a scope for an intense debate. Traditionally, its subject is extensive, ranging from terminological and conceptual apparatus issues to the feasibility of using this or that concrete notion or definition. Essentially, this comes down to the comprehensive

analysis of the meaning of the terms, existing in the specified plane, along with a well-reasoned choice of the relevant category that should be considered and treated as the most appropriate in a given context. For example, among the most frequently mentioned nowadays are the “harmonization” and “approximation”. At first glance it may seem that the outcome of such line of thought is purely theoretical and does not entail any pragmatic value, and therefore does not cause any further complications. Maybe, at least on the surface, whereas, in fact, it is not so.

In contrast, the vast majority of these implicit problems are becoming increasingly visible if it concerns the phase of their practical realization. And there is one looming issue remains: “But how exactly?”. Well, if it is an “adaptation”, how does it happen? In what form and in what manner? And, moreover, by what means? The search for answers, in one way or another, results in the persistent problematique of changes of national criminal legislation. The situation is furthermore complicated by the fact that the predominant number of amendments and modifications nowadays is dictated by the requirements of mandatory use of advanced foreign experience, as well as the international best practices. Just like before, it does not come without its own sets of quite controversial points. And, among others, primary attention is commonly concentrated on replicating the positive experience of the developed countries of the world and the compliance with the international treaties and their execution. These directions might be currently rightly recognized as the vaguest areas, since they exist in the coordinate system associated with the concept of “good faith”, from one side, and freedom to “determine the exact way in which the obligation has to be fulfilled”, from the other.

And on top of that, a plethora of disputable questions also arises out of and about the existing approach to tackle all of these problems. As the practice of recent years shows, there has been a distinct tendency towards trying to cope with them pointwise.

But how does that actually affect criminal law in general, in particular the Ukrainian legislation on criminal liability? It should start with the fact that any changes in criminal legislation have to be carefully considered, as far as the cost of the failure is human destinies: innocent people may be deprived of their rights and freedoms, while culprits could avoid responsibility. It is only about the national domain, and it becomes even more confusing when implementing international obligations.

In pursuit of seeing those commitments fulfilled, for the right reasons, a significant amount of changes is perceived today as mostly technical in their essence rather than thoroughly meaningful. But how precisely does this thought pattern manifest itself? Quite often, latest amendments to the current Criminal Code of Ukraine, adopted in order to implement the undertaken international obligations, tend to be fairly isolated and rather mechanical in their scope and content.

Occasionally, such legislative embodiments come into some sort of certain contradiction not only with the existing legal provisions of the given Section of the Code, but also with the enshrined provisions of its other structural parts. The situation becomes even more critical when they contravene the basic postulates of the domestic criminal law. As such, this leads to complications in the application of these norms, or even impossibility of their further practical use.

And the reason for this is, above all, the differences and inconsistency in the approaches to regulation of these or that public relations under international and national law, both in theory and in practice. So, that what can be rightly considered as fair and valid in international law, may not always be most appropriate when it comes to matters of national criminal law. That was created for the purposes of international criminal law, and the more, international humanitarian law, for the goals of the activities of the international military tribunals, may not really live up to the expectations and needs of national criminal law. And, what is more, despite the development of the guidelines on the national implementation of international criminal and humanitarian law, which is traditionally considered to be as a useful step in the right direction, they are still not a panacea. In large part, that is because

they were written out from the position of international law, using its inherent peculiar terminology, principles and methods.

As a result, all of these lead to an idea of the need to transform the international legal provisions into the relevant national legal regulations. Translating them into the language of national criminal legislation, while not losing the main idea of the translated stipulations. In this connection, it is expedient to elaborate transparent rules and a strategy in this field, which will envisage the inclusion of mandatory consideration of the mentioned above factors.

ЩОДО ПОЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ У ТЕРМІНОСИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Лантінов Ярослав Олександрович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету №6 ХНУВС

За статтею 1 Кримінального кодексу України (далі – КК) він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Через цей припис законодавець називає цінності кримінально-правової охорони – права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, довкілля, конституційний устрій України. Інакше кажучи у такий спосіб встановлені найбільш загальні легітимні цілі кримінально-правової охорони.

У свою чергу виникає питання чи співпадає з ними перелік цінностей (найзагальніших / найвіддаленіших цілей) стратегічного рівня управління кримінально-правовою охороною, тобто кримінально-правової політики протидії злочинності (далі – КПППЗ)?

Безперечно цінності певної діяльності (групи діяльностей) та цінності управління цією діяльністю (ними) мають бути спільними у певній мірі. Проте, також є очевидним, що "горизонт" скажімо планування для самої діяльності та "горизонт планування" для результативного управління нею – не співпадають. Те, що для самої діяльності є віддаленою метою, для управління такою діяльністю має вважатися як середньо-строкова мета. Більш того, специфічним для управління будь-якою діяльністю є більша точність в описі цілей, що необхідно для результативного планування. Звернемо увагу – у ст. 1 КК

використано слово "завдання", в той час як фахівці з управління розрізняють довгострокові задачі (понад 5 років віддаленості від моменту планування) та короткострокові задачі, які і називають "завданнями".

Другий момент. Акти діяльності водночас мають ієрархію цілей, принаймні дві – безпосередню та кінцеву¹. Наприклад, мета випивання склянки води може розподілитися на переміщення обсягу води до шлунку і на вгамування спраги. Якщо ми у цей розгляд додамо третю мету – підтримання комфорту, то отримаємо вказівку на цінність².

Цінності, як найзагальніші / найвіддаленіші цілі, не виводяться з внутрішніх ознак активності, а тим більш її зовнішніх проявів – цінності є приєднанням змісту, який не вичерпується цією ситуацією. З інструментальної точки зору, операція імплементації цінностей до правил певної діяльності є актом управління цією діяльністю. Відтак, опрацювання проблеми визначення цінностей кримінально-правової охорони складає зміст КПППЗ, як стратегічного рівня управління кримінально-правовою охороною. У свою чергу, визначення цінностей КПППЗ означатиме управління вже нею. У методичному аспекті це означає, що пошук цінностей КПППЗ має здійснюватися серед завдань вищого рівня управління, яким слід вважати публічне управління. І якщо ставиться завдання гармонізації кримінального, кримінального процесуального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України з правом Європейського союзу то і цінності мають бути гармонізованими.

Висновки. Цінностями КПППЗ слід вважати її найзагальніші / найвіддаленіші цілі. Конкретизація змісту цінностей КПППЗ залежить від завдань публічного управління конкретного суспільства / нації. Гармонізація законодавства має бути наслідком гармонізації цінностей.

---

¹ Звісно, що в залежності від мети дослідження та доступних методів точність розгляду та охоплення обставин можна збільшувати

² відома рекомендація про уточнення 5 ітерацій питання "навіщо" для повноцінного прояснення цінностей

ДИРЕКТИВА 2011/36/EU ТА СТАТТЯ 149 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ: ЧИ Є ГАРМОНІЗАЦІЯ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцентка кафедри права

Маріупольського державного університету

М.І. Хавронюк відзначає, що національні правові системи держав континентальної Європи в останні десятиріччя зближуються. Гармонізація кримінального законодавства цих держав, тобто приведення його у відповідність до європейських стандартів на підставі положень створеного у межах Ради Європи (РЄ) та Європейського Союзу (ЄС) загальноєвропейського кримінального законодавства, є об'єктивно необхідною для підвищення ефективності боротьби з міжнародними злочинами та злочинами міжнародного характеру. Також вчений відзначає, що Україні потрібно адаптуватися до кримінального законодавства ЄС як чинне кримінальне законодавство, так і проєкт нового КК. Напевно, процедура адаптації буде такою:

- всі відповідні акти ЄС будуть чітко визначені та офіційно перекладені українською;

- Україні будуть встановлені строки для прийняття та введення в дію законів і підзаконних актів, необхідних для дотримання кожного відповідного акту ЄС;

- Мін'юст створюватиме тематичні робочі групи для розробки змін до КК; про введення в дію згаданих законів і підзаконних актів Україна буде повідомляти Європейську Комісію;

- згодом відбуватиметься моніторинг виконання.

Торгівля людьми є однією зі сфер кримінального бізнесу, що розвивається найбільш стрімкими темпами. На сьогодні масштаби цього виду

злочинної діяльності у світі набули таких розмірів, що за своїми наслідками стоять на третьому місці, а за даними деяких неурядових організацій – і на другому місці, після нелегальної торгівлі зброєю та наркотиками. Тінь торгівлі людьми, на жаль, поширюється на весь цивілізований світ.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України стало поштовхом для переосмислення цього явища, яке зараз становить найбільшу небезпеку: жінки та діти, які змушені покинути Україну через військову агресію Росії та прямують до сусідніх країн, стикаються з ризиками торгівлі людьми. Водночас чоловіки, що залишаються всередині країни, також можуть стати здобиччю торговців людьми. І з кожним днем зростають ризики збільшення кількості облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України.

Для протидії торгівлі людьми прийнято такі міжнародно-правові акти, як: Конвенція про рабство 1926 р., Додаткова конвенція про заборону рабства, работоргівлі, а також аналогічних рабству інститутів і практики 1956 р., Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатації проституції третіми особами 1949 р., Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. тощо.

Також відомою у боротьбі з торгівлею людьми серед міжнародних документів є Гаазька Міністерська Декларація європейських рекомендацій щодо ефективних механізмів з попередження та боротьби із торгівлею жінками з метою сексуальної експлуатації 1997 р. У цій Декларації запропоновано цілий комплекс заходів у рамках Європи, Європейського Союзу, країн-кандидатів у члени співтовариства. Торгівля жінками у цьому документі визначається як будь-які дії, спрямовані на легальне або нелегальне ввезення, перебування або вивезення з території країни жінок з метою їх прибуткової сексуальної експлуатації, з використанням примушування, зокрема насильства, погроз або обману, зловживання службовим становищем, або іншого тиску, в наслідок

якого особа не має ніякого реального та задовільного вибору як тільки скоритися цьому тиску або вчиненням протиправним діям.

Що ж стосується національного законодавства, то ч. 1 ст. 149. Торгівля людьми КК України встановлює відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію.

Окрім того, у примітці до цієї статті законодавець відзначив: під експлуатацією людини в цій статті слід розуміти всі форми сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо.

У статтях 149 та 303 цього Кодексу під уразливим станом особи слід розуміти зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних або інших обставин.

Відповідальність за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання малолітнього чи неповнолітнього за цією статтею настає незалежно від того, чи вчинені такі дії з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу чи уразливого стану зазначених осіб або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, використання службового становища, або особою, від якої потерпілий був у матеріальній чи іншій залежності, або підкупу

третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання її згоди на експлуатацію людини.

23 червня поточного року Європейська рада своїм рішенням надала Україні статус кандидата на вступ до ЄС. Це історична подія для нашої держави, яка вимагає приведення нашого законодавства відповідно до резолюцій, директив та інших нормативних актів ЄС.

Директива 2011/36/ EU від 5 квітня 2011 р. про запобігання торгівлі людьми і боротьби з нею та про захист її жертв, а також про заміну Рамкового рішення Ради 2002/629/ЖНА встановлює мінімальні правила щодо визначення кримінальних правопорушень і санкцій щодо торгівлі людьми, а також запроваджуються захист жертв та заходи щодо запобігання вчиненню торгівлі людьми.

У п. 11 Директиви відзначено, що ця Директива приймає ширшу концепцію того, що слід вважати торгівлею людьми, ніж це передбачено Рамковим рішенням Ради 2002/629/ЖНА, і тому включає додаткові форми експлуатації. Що ж стосується визначення торгівлі людьми, то у статті 2. Правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми вказано:

1. Держави-члени вживають необхідних заходів для забезпечення покарання за наступні умисні дії:

Вербування, перевезення, передача, переховування або прийом осіб, у тому числі обмін або передача контролю над цими особами, шляхом погрози застосування сили або її застосуванням чи інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливого стану або надання чи отримання платежів чи переваг для отримання згоди особи, яка контролює іншу особу, з метою експлуатації.

2. Уразливий стан означає ситуацію, в якій така особа не має реальної чи прийнятної альтернативи, окрім як підкоритися зловживанню.

3. Експлуатація включає, як мінімум, експлуатацію проституції іншими особами або інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, включаючи жебрацтво, рабство або практику, подібну до рабства,

підневільне становище або експлуатацію злочинної діяльності, або трансплантацію органів.

4. Згода жертви торгівлі людьми на експлуатацію, навмисну чи фактичну, не має значення, якщо було використано будь-який із засобів, викладених у параграфі 1.

5. Якщо дії, зазначені в пункті 1, стосуються дитини, це карається як злочин торгівля людьми, навіть якщо жоден із засобів, викладених у параграфі 1, не застосовувався.

6. Для цілей цієї Директиви «дитина» означає будь-яку особу віком до 18 років.

Порівняємо окремі положення ст. 149 КК України з окремими положеннями ст. 2 Директива 2011/36/ EU.

Стаття 149 КК України	Стаття 2 Директиви 2011/36/ EU
<p>Торгівля людиною, а так само <u>вербування</u>, <u>переміщення</u>, <u>переховування</u>, <u>передача</u> або <u>одержання людини</u>, вчинені з метою <u>експлуатації</u>, з використанням <u>примусу</u>, <u>викрадення</u>, <u>обману</u>, <u>шантажу</u>, <u>матеріальної чи іншої залежності потерпілого</u>, його <u>уразливого стану</u> або <u>підкупу третьої особи</u>, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його <u>експлуатацію</u>.</p>	<p><u>Вербування</u>, <u>перевезення</u>, <u>передача</u>, <u>переховування</u> або <u>прийом осіб</u>, у тому числі обмін або передача <u>контролю над цими особами</u>, <u>шляхом погрози застосування сили</u> або її <u>застосуванням</u> чи інших форм <u>примусу</u>, <u>викрадення</u>, <u>шахрайства</u>, <u>обману</u>, <u>зловживання владою</u> або <u>уразливого стану</u> або <u>надання чи отримання платежів чи переваг</u> для <u>отримання згоди особи</u>, яка контролює іншу особу, з метою <u>експлуатації</u>.</p>

Оскільки, директиви ЄС – це правові акти, які приймаються Європейським парламентом, Радою Європейського Союзу або Європейською комісією, і відповідно до ст. 249 Договору про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 р., є обов'язковими для кожної держави-члена, якій вони адресовані, щодо результатів, що їх треба досягти, однак залишається за національною владою цілковито вільно обирати форму та засоби досягнення цих результатів. Проте, враховуючи положення ст. 2. Правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми Директиви 2011/36/ EU, потребує більш детального дослідження етимологічне походження та тлумачення таких термінів як «перевезення» та «переміщення»; «матеріальна чи інша залежність потерпілого», «підкуп третьої особи, яка контролює потерпілого» та «зловживання владою»; «погрози застосування сили або її застосуванням» та «шантаж», що надасть можливість відповісти на питання – чи адаптовано національне законодавство щодо відповідальності за торгівлю людьми до положень Директиви 2011/36/ EU. Порушені нами питання будуть досліджено у наступних публікаціях.

ІМУНІТЕТИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ ДЕЯКИХ КРАЇН ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ (ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ)

Бегунц Армен Олегі

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна,

Науковий керівник –

Житний Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

Ідея гарантування правомірного незастосування кримінальної відповідальності певним суб'єктам, які вчинили дії або бездіяльність, котрі змістовно співпадають з об'єктивними ознаками злочинів (кримінальних правопорушень), не нова у вітчизняному кримінальному праві. Так, з урахуванням наступності розвитку на території сучасної України, її існуванню може налічити сотні років – починаючи від несправедливого статусу недоторканості феодалів в частині їх кримінального переслідування за заподіяння шкоди підвладним їм особам, і закінчуючи врегульованою у частині 4 статті 6 чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України дипломатичною (й однорідною з нею) недоторканістю. У таких випадках ідеться, по суті, про кримінально-правові імунітети, тобто про фактичну наявність у особи певного статусу, який «захищає» її від застосування кримінальної відповідальності. Слід уточнити: мається на увазі не відмова від такої відповідальності через очевидну відсутність складу кримінального правопорушення у вчиненому чи явну невідповідність вчиненого ознакам його складу (що вимагало би однозначно констатувати відсутність підстави кримінальної відповідальності).

Так, не загрожує кримінальна відповідальність працівникові поліції за силове обмеження особистої волі злочинця при його затриманні й конвоюванні (хоч зовні ці дії збігаються із об'єктивною стороною побоїв чи незаконного позбавлення волі тощо), військовослужбовцеві – за знищення в бою ворожої живої сили чи техніки, витрати дорогих боєприпасів і вибухових пристроїв, лікареві – за видалення хворого органу під час операції враженої недоброякісною пухлиною тканини тіла пацієнта і т. ін. (звичайно ж, за умов дотримання відповідних вимог – норм галузевих законів, статутів, протоколів лікування тощо).

Під імунітетами в кримінальному праві наразі можна розуміти зумовлені специфікою правового статусу особи обмеження, особливості або заборони на застосування до неї будь-яких чи певних заходів кримінально-правового впливу за діяння, котре за ознаками збігається із кримінальним правопорушенням, або невизнання вчиненого нею такого діяння кримінальним правопорушенням.

Як бачимо, наразі у сфері дії кримінального права України існують некарані акти поведінки особи. Природньо, що, у зв'язку з їх подібністю до кримінальних правопорушень вони мають бути предметом кримінально-правової оцінки, а незастосування (виключення) кримінальної відповідальності за них має розглядатися як один із кримінально-правових наслідків діяння.

Українське кримінальне право за духом і змістом джерел наближається до загальноєвропейського, яке наразі виступає стандартом і пріоритетом для подальшого розвитку національного кримінального законодавства, теоретично й практично важливим питанням є відшукування ознак відповідності (або встановлення невідповідності) між кримінальним правом України та Євросоюзу. Для цього, зокрема, підлягають порівняльно-правовому аналізу приписи КК України та кодифікованих кримінально-правових актів країн Європейської Співдружності з метою виявлення положень про кримінально-правові імунітети.

Для порівняльного аналізу було обрано кримінальні кодекси Австрії та Німеччини країн, які представляють західноєвропейські традиції

нормотворення та національні правові системи яких (в тому числі й кримінально-правові) розвиваються в руслі романо-германської правової традиції.

Так, в загальних положеннях КК Австрійської Республіки будь-яких загальних настанов щодо виняткового кримінально-правового статусу будь-яких осіб не знаходимо. Дещо умовно таким можна вважати припис частини 3 параграфу 299 «Приховування», згідно якої не підлягає покаранню за приховування особи, котра скоїла кримінально каране діяння, якщо такі дії він вчиняє щодо родича або з метою перешкодити переслідуванню за співучасть у кримінальному правопорушенні. Тобто, кримінально-правовий імунітет (незастосування кримінальної відповідальності) зазначений європейський закон передбачив за двома альтернативними підставами. Перша з них подібна до імунітету, встановленого у КК України, частина друга статті 396 якого («Приховування злочину») встановлює: не підлягають кримінальній відповідальності за заздальгідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом. Отже, в цій частині спеціальний імунітет від кримінальної відповідальності за приховування від правосуддя родича, в кримінальних законах Австрії та України досить схожі. Втім, друга підстава в кримінальному праві України невідома.

Моніторинг головного (але не єдиного) джерела кримінального права Федеративної Республіки Німеччина – КК ФРН дозволив виявити в його Загальній частині комплекс норм (вони містяться в главі п'ятій розділу другого, котра має назву «Некараність парламентських висловлювань і повідомлень»), які встановлюють імунітет від кримінальної відповідальності для депутатів за голосування, висловлювання, достовірні повідомлення, вчинені в парламенті ФРН, федеральному зібранні або законодавчому органі федеральної землі. Винятком є вчинення при цьому депутатом клевети. Для порівняння, в КК України такого припису, як відомо, немає. Водночас, в частині п'ятій статті десятої Закону України «Про статус народного депутата України» від 17

листопада 1992 року № 2790-XII (зі змінами) прямо передбачено, що народні депутати не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Втім, надання в Україні імунітету від кримінальної відповідальності законом, який не належить до джерел кримінального права, позбавляє його належної правової основи. Так, перераховуючи джерела кримінального права, стаття третя КК України (її назва «Законодавство України про кримінальну відповідальність») встановлює частинами першою й третьою, що законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, а також що кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Як бачимо, в галузевому правовому акті будь-які інші закони, навіть ті, що визначають в державі статус її народних депутатів, до джерел, які визнають некараність діяння як різновид його кримінально-правових наслідків та наділяють таким чином певних осіб імунітетами (недоторканістю) від кримінальної відповідальності, не зараховано.

Зважаючи ж на те, що, наприклад, шляхом висловлювань може бути вчинено не одне кримінальне правопорушення, вітчизняному законодавцеві слід заповнити прогалину у кримінально-правовому регулюванні депутатів за діяльність в парламенті, доповнивши КК України відповідним приписом за прикладом норм, що містяться в главі п'ятій розділу другого КК ФРН. Зокрема, вона може бути викладена у нормі про чинність закону про кримінальну відповідальність в просторі та таким чином вирішувати вказане питання: «народні депутати не несуть кримінальної відповідальності за результати голосування або висловлювання у Верховній Раді України та її органах».

Як бачимо, досвід регулювання кримінально-правових імунітетів в провідних державах Європейського Союзу дозволяє врахувати його й у процесі

подальшого вдосконалення законодавства про кримінальну відповідальність в Україні.

ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Рибалко Гліб Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Громадянство як правова категорія – це інститут внутрішнього конституційного права держави, норми якого містяться переважно в конституціях і спеціальних законах про громадянство. Під час урегулювання відносин громадянства держава не повинна порушувати не лише права та свободи людини і громадянина, а й суверенні права інших держав. З плином часу, коли проблема прав людини вийшла за межі окремої держави, постала необхідність створення універсальних міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини. Ці стандарти відображено в низці важливих міжнародно-правових актів, що встановили загальнолюдські стандарти прав та інтересів особи, визначивши ту межу, за яку держава не може виходити.

Конституцією України, закладено принципи єдиного громадянства (ст. 4) і неможливості позбавлення громадянства без згоди (ст. 25), та Закон «Про громадянство України», у якому наведено винятковий перелік підстав для припинення громадянства та визначено (ст. 18), що вихід із громадянства України можливий тільки за клопотанням громадянина. Відповідно до ст. 17 Закону «Про громадянство України», громадянство припиняється: а) внаслідок виходу з громадянства України (припинення громадянства за ініціативою особи); б) внаслідок втрати громадянства України; в) на підставах, передбачених міжнародними договорами України. Підстави для втрати громадянства, перераховані у ст. 19, визначають, що ними є: отримання громадянства іншої держави; добровільний вступ на військову службу іншої

країни, яка відповідно до законів цієї країни не є військовим обов'язком або альтернативною (невоєнною) службою

Також слід звернути до увагу на міжнародно-правові стандарти, які визначають поточні риси інституту громадянства в Україні. Зокрема, Загальна декларація прав людини у статті 15 визначає, що: «...Ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство». Європейська конвенція про громадянство, учасницею якої є Україна, містить такі важливі в контексті законопроекту норми: «Стаття 4. Принципи Правила кожної держави-учасниці, які стосуються громадянства, ґрунтуються на таких принципах:

...b) безгромадянства слід уникати;

c) жодна особа не може бути безпідставно позбавлена громадянства.

Стаття 7. Утрата громадянства *ex lege* або на ініціативу держави-учасниці 1. Держава-учасниця не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства *ex lege* або на ініціативу самої держави-учасниці, за винятком таких випадків:

a) добровільне набуття іншого громадянства;

b) набуття громадянства держави-учасниці внаслідок шахрайських дій, подання неправдивих відомостей або приховування будь-якого суттєвого факту, що стосується заявника;

c) добровільна служба в іноземному військовому формуванні;

d) поведінка, яка серйозно зашкоджує життєво важливим інтересам держави-учасниці; ...

3. Держава-учасниця не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства згідно з пунктами 1 і 2 цієї статті, якщо відповідна особа стане внаслідок цього особою без громадянства, за винятком випадків, зазначених у підпункті “b” пункту 1 цієї статті».

Крім того, Україна приєдналася до Конвенції про скорочення безгромадянства, яка містить такі релевантні положення:

1. Договірна Держава не позбавляє особу її громадянства, якщо таке позбавлення зробило б цю особу апатридом.

2. Незважаючи на положення частини 1 цієї статті, особа може бути позбавлена громадянства Договірної Держави:

(а) за таких обставин, за яких втрата громадянства допускається відповідно до частин 4 і 5 статті 71;

(б) якщо громадянство було набуто в результаті повідомлення помилкових відомостей або обману (стаття 8).

Інститут позбавлення громадянства істотно відрізняється від втрати громадянства. Позбавлення громадянства передбачає елемент сваволі й дискримінації та означає право держави на власний розсуд, без будь-яких правових обмежень, без дотримання правової процедури, в односторонньому порядку, самостійно вирішувати питання про можливість подальшого існування такого усталеного правового зв'язку особи з державою, як громадянство. Водночас держава не зобов'язана урахувати думку громадянина з цього приводу.

Чинний на сьогодні масив міжнародно-правових зобов'язань України свідчить про те, що Україна не може передбачати у своєму внутрішньодержавному праві втрату її громадянства внаслідок поведінки, яка серйозно зашкоджує життєво важливим її інтересам, якщо відповідна особа стане внаслідок цього особою без громадянства.

Крім того, один із ратифікованих міжнародно-правових актів у цій сфері, Конвенція про скорочення безгромадянства, вимагає для відповідної особи право на справедливий розгляд справи судом або іншою незалежною установою відповідного питання.

Що стосується іноземного досвіду, то основною причиною втрати громадянства є відсутність справжнього зв'язку особи та держави, наприклад, у випадку постійного проживання за кордоном. Багато актів законодавства про громадянство також передбачають його втрату з причин установлення факту використання обману при його отриманні. Деякі держави практикують

позбавлення громадянства осіб, поведінка яких демонструє нелояльність до держави.

Зокрема, законодавство деяких з європейських країн передбачає втрату громадянства внаслідок поведінки, яка порушує інтереси держави (Бельгія, Болгарія, Кіпр, Данія, Естонія, Франція, Ірландія, Литва, Мальта, Молдова, Румунія, Словенія, Швейцарія та Велика Британія). У восьми країнах (Бельгія, Болгарія, Естонія, Франція, Ірландія, Литва, Мальта та Швейцарія) це стосується лише натуралізованих громадян. У семи країнах немає вимоги про уникнення при втраті громадянства статусу особи без громадянства (Австрія, Бельгія, Естонія, Ірландія, Литва, Мальта та Швейцарія). Учені зазначають, що ці норми виглядають проблематичними, оскільки містять широке поле для дискреції, хоча й не застосовуються часто.

Також не слід забувати, що в європейській судовій практиці вже є прецедент щодо відступу від вимог міжнародно-правових актів про заборону позбавлення громадянства. Ідеться про рішення Європейського суду з прав людини від 21 червня 2016 року у справі № 76136/12 «Рамадан проти Мальти», де пана Л. Рамадана було примусово позбавлено мальтійського громадянства

Аналіз практики Європейського суду з прав людини дає підстави для висновку, що застосування національного закону в певній юридичній ситуації вирішують шляхом визначення меж дискреційних повноважень органів державної влади, які застосовували норму права для вирішення конкретного юридичного факту. Органи державної влади несуть відповідальність за відповідність учинених дій щодо застосування норм права в дискреційних межах.

Отже, з огляду на політичну ситуацію, яка склалася в нашій державі, гостро постала необхідність чіткого законодавчого врегулювання питання припинення громадянства та можливості запровадження судового механізму припинення/позбавлення громадянства України.

ПРАВОВА ОСНОВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сироїд Тетяна Леонідівна,

доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри міжнародного і
європейського права

Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Торгівля людьми – це злочин, якому не повинно бути місця у суспільстві. Він руйнує життя людей, позбавляючи їх гідності, свободи та основних прав. У більшості випадків це насильницькі злочини, скоєні організованими злочинними мережами. За даними Європейської Комісії більше половини жертв торгівлі людьми в Європейському Союзі (далі – ЄС) є громадянами ЄС, і значна кількість з них стає жертвами торгівлі людьми всередині своєї країни. Проте в останні роки кількість жертв з країн, що не входять до ЄС, збільшилася, а в деяких країнах ЄС їхня кількість перевищує кількість жертв, які постраждали всередині країни, та жертв з громадянством ЄС. Більшість жертв у ЄС становлять жінки та дівчатка, яких переважно продають для сексуальної експлуатації. Майже кожна п'ята жертва торгівлі людьми в ЄС – дитина.

Найбільш поширеними формами торгівлі людьми в ЄС є сексуальна і трудова експлуатація. Більшість торговців людьми в ЄС є громадянами ЄС, і майже три чверті злочинців – чоловіки. Цей злочин приносить злочинцям великі статки і тягне за собою величезні людські втрати, а також соціальні й економічні. Торгівля людьми часто пов'язана з іншими формами організованої злочинності такими, як незаконне ввезення мігрантів, незаконний обіг наркотиків, відмивання грошей, шахрайство з документами, шахрайство з платіжними картками, злочини проти власності, кіберзлочини та інші.

Це складне злочинне явище продовжує систематично розглядатися в широкому спектрі сфер політики та ініціатив ЄС – від безпеки до міграції, правосуддя, рівності, основних прав, досліджень, розробок та співробітництва, зовнішніх дій та зайнятості, і це лише деякі з них. Виходячи з означеного, ЄС створив комплексну правову та політичну основу для боротьби з торгівлею людьми, що знайшло своє закріплення в основоположних актах ЄС. Так, торгівля людьми прямо заборонена Хартією основних прав Європейського Союзу 2000 р. (ст. (3) (5)) та вважається серйозною формою організованої злочинності відповідно до Договору про функціонування Європейського Союзу 2009 р. (ст. 83 (1)).

У цій сфері також прийнято низку директив, що стосуються окремих аспектів торгівлі людьми, зокрема, Директива Ради 2004/81/ЄС від 29 квітня 2004 р. про дозвіл на проживання, що видається громадянам третіх країн, які стали жертвами торгівлі людьми або щодо яких були вжиті заходи щодо сприяння незаконній імміграції, які співпрацюють з компетентними органами, передбачає можливість видання тимчасових посвідок на проживання громадянам країн, що не входять до ЄС, які стали жертвами торгівлі людьми або об'єктом незаконної імміграції. Означеним особам надається період на роздуми про прийняття виваженого рішення про співпрацю зі слідчими органами. Компетентні органи повинні оцінити наскільки присутність потерпілої особи може допомогти розслідуванню; жертва продемонструвала явний намір співпрацювати; жертва припинила усі контакти з підозрюваними у вчиненні цих правопорушень. При виконанні означених умов жертві видається тимчасовий відновлювальний дозвіл на проживання, який надає їй доступ до ринку праці, професійного навчання та освіти на умовах, визначених національним законодавством. Крім того, документ містить низку гарантій для жертв.

Директива 2009/52/ЄС Європейського парламенту та Ради від 18 червня 2009 р. передбачає мінімальні стандарти щодо санкцій та заходів стосовно роботодавців, які працевлаштовують громадян третіх країн, що незаконно

перебувають у країні. Вона має за мету протидію нелегальній імміграції, яка часто пов'язана з торгівлею людьми і вимагає від країн ЄС заборонити працевлаштування громадян країн, які не входять до ЄС, що перебувають у ЄС нелегально. Директива встановлює мінімальні загальноєвропейські правила щодо штрафів та інших заходів, які можуть бути застосовані до роботодавців, які порушили цю заборону.

Директива 2011/36/ЄС Європейського парламенту та Ради від 5 квітня 2011 р. про запобігання та боротьбу з торгівлею людьми та захист її жертв, яка замінює Рамкове рішення Ради 2002/629/ЖНА, встановлює мінімальні загальні правила для визначення злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, та покарання правопорушників. Вона також передбачає заходи щодо більш ефективного запобігання цьому явищу та посиленню захисту жертв. Відповідно до документу караними визнаються такі навмисні дії: набір, транспортування, передача, приховування або прийом осіб із застосуванням сили з метою експлуатації. Експлуатація включає як мінімум: сексуальну експлуатацію або проституцію; примусову працю чи послуги (включаючи жебрацтво, рабство, злочинну експлуатацію або вилучення органів). Директива встановлює максимальне покарання за ці злочини у вигляді позбавлення волі на строк не менше 5 років і не більше 10 років у разі обтяжуючих обставин, наприклад, якщо злочин був скоєний щодо особливо вразливих жертв (наприклад, дітей), або якщо він був скоєний злочинною організацією. Директива також містить норми щодо судового переслідування, підтримки потерпілих, профілактики злочину.

Директива 2012/29/ЄС Європейського парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. посилює існуючі національні заходи та встановлює мінімальні стандарти щодо прав, підтримки та захисту жертв злочинів у кожній країні ЄС. Документом гарантовано права потерпілих, зокрема: право на спілкування з владою зрозумілою мовою (наприклад, використання простої і зрозумілої мови); право на отримання інформації при першому контакті з владою; право на подання скарги й отримання письмового підтвердження; право на

перекладача (принаймні під час інтерв'ю/допиту потерпілого); право на отримання інформації про хід справи; право звертатися до служб підтримки жертв.

Важливе значення мають стратегічні документи ЄС. Так, Стратегією ЄС щодо викорінення торгівлі людьми на 2012–2016 рр. визначено 5 пріоритетів на яких ЄС має зосередитися при вирішенні проблеми торгівлі людьми, зокрема: запобігання, захист, кримінальне переслідування, партнерство та інформування. У ній також викладено низку дій, які Європейська Комісія пропонує здійснити у цей період спільно з іншими суб'єктами, включаючи країни ЄС, країни, що не входять до ЄС, Європейську службу зовнішніх зв'язків, інститути ЄС, агенції ЄС, міжнародні організації, громадянське суспільство та приватний сектор.

У Звіті про виконання Стратегії ЄС щодо викорінення торгівлі людьми на 2012–2016 рр., який ґрунтується на існуючій політиці та правилах, запропоновано подальші дії щодо посилення профілактики. Він фокусується на: руйнуванні бізнес-моделі, від якої залежить торгівля людьми; покращенні доступу жертв до прав; забезпечення того, щоб внутрішні та зовнішні дії ЄС забезпечували скоординовану та послідовну відповідь. Документ акцентує увагу на розширенні бази знань та покращенні розуміння цього складного явища, а також забезпеченні належного фінансування для підтримки ініціатив та проектів боротьби з торгівлею людьми.

Стратегія ЄС щодо боротьби з торгівлею людьми (2021–2025 рр.) передбачає всебічне реагування на злочин – від запобігання злочину, захисту та розширення прав і можливостей жертв – до притягнення торговців людьми до відповідальності. Оскільки торгівлею людьми часто займаються організовані злочинні групи, Стратегія тісно пов'язана зі Стратегією ЄС щодо боротьби з організованою злочинністю (2021–2025 рр.). Документ ґрунтується на правовій та політичній основі ЄС у боротьбі з торгівлею людьми в основу якої покладено вищезгадану Директиву 2011/36/ЄС. Стратегія фокусується на: зниженні попиту, що сприяє торгівлі людьми; руйнуванні бізнес-моделі торговців

людьми за допомогою ефективних оперативних засобів з протидії злочинній бізнес-моделі; боротьбі з культурою безкарності шляхом створення потенціалу для надійного реагування системи кримінального правосуддя, а також цифрової бізнес-моделі торговців людьми; захисті, підтримці та розширенні прав і можливостей жертв з особливим акцентом на жінок та дітей; сприянні міжнародному співробітництву.

Крім того, слід зазначити, що в межах ЄС розробляються й інші акти, що мають практичне значення. Так, з метою надання допомоги національній владі у сфері контролю зловживання правом на вільне пересування, Комісія ЄС у 2014 р. опублікувала Посібник із вирішення проблеми ймовірних шлюбів з розрахунком між громадянами ЄС і громадянами країн, що не є членами ЄС, у контексті закону ЄС про вільне пересування громадян ЄС, оскільки деякі примусові шлюби, наприклад, можуть включати аспекти торгівлі людьми.

З метою захисту людей, які рятуються від війни в Україні, у 2022 році Платформа солідарності ЄС (заснована Рішенням (ЄС) 2022/382), представила Загальний план боротьби з торгівлею людьми для зниження ризиків торгівлі людьми та підтримки потенційних жертв, який базується на Стратегії ЄС щодо боротьби з торгівлею людьми (2021–2025 рр.) і враховує положення Директиви ЄС 2011/36/ЄС. План ставить за мету досягнення таких цілей: підвищення обізнаності про ризики торгівлі людьми та створення спеціальних ліній допомоги; посилення профілактики торгівлі людьми; посилення роботи правоохоронних та судових заходів щодо реагування на торгівлю людьми; поліпшення раннього виявлення, підтримка та захист жертв торгівлі людьми; боротьба з ризиками торгівлі людьми в країнах, які не є членами ЄС, особливо в Україні та Молдові.

Підсумовуючи слід констатувати, що складовою правової основи ЄС у сфері протидії торгівлі людьми є установчі договори Союзу, директиви, стратегічні акти, які безперечно мають посилити захист жертв торгівлі людьми, співпрацю держав-членів у цій сфері, а також розширити коло суб'єктів протидії, долучивши держави, які не є членами Союзу шляхом імплементації

останніми норм щодо протидії торгівлі людьми в національне законодавство, оскільки транснаціональна організована злочинність складовою якої є злочин торгівлі людьми, вимагає невідкладних і рішучих дій з боку держав, правоохоронних органів, громад.

PROCEDURAL ECONOMY OF REPRESSIVE INFLUENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE EUROPEAN UNION

Slinko Dmytro,

Doctor of Law, Associate Professor

Professor of the Criminal Law Disciplines Department

of the Faculty of Law

of V.N. Karazin Kharkiv National University

The object of the research focus on the legal relations that arise during the optimization of criminal proceedings, the application of procedural economy of repressive influence and the establishment of circumstances indicating the procedural provisions for the release of a person from criminal responsibility and punishment at the stages of the process.

The topic of the scientific work includes the solution of theoretically scientific and practical problems that constantly arise in the field of criminal proceedings. At the same time, if one conducts doctrinal legal research, it is necessary to take scientific responsibility and show independence in the formulation of procedural theories, to propose new approaches and methods to the researched subject, which for the science of criminal procedure is criminal proceedings.

It is equally important to research optimization of the criminal process, limiting the repressive influence of the prosecution in the case of closing the criminal proceedings and release from criminal liability on the basis of rehabilitative or non-rehabilitative provisions, on the basis of the principle of justice, the application of an individual approach to release, the definition of international legal positions of restorative justice, alternative means, agreement, consensus resolution of criminal legal conflicts etc. This is importance of transforming social relations in our daily lives. It could have effect for criminal procedures and practices. It could help to change the old judicial system for new one – restorative justice and focus on restoration of violated rights of the victim, compensation for damage caused by a

criminal offense and combining the efforts of the offender, the victim and the whole community in creating a balanced approach, the object of which is the offender, and the center is the victim.

The basis of the current system of criminal justice is that criminal conflicts are a matter of society and the state, and with restorative justice, a criminal offense (crime) is the infliction of harm (to a specific person, community, society), therefore the goal of justice should be to restore the basis of justice and good relations in society, not punishing the criminal. Thus, the damage caused by the crime should determine the directions of restorative actions, and the primary goal of criminal justice should be compensation for damages and "healing" of victims (crime victims). The next most important task of justice should be the "healing" of the relationship between the victim and the criminal - reconciliation, full repentance, and forgiveness, establishing good relations between the victim and the criminal. The category of restorative justice includes the movement of restorative justice and complements the legal form of justice.

The introduction of the concept of restorative justice in Ukraine will contribute to the humanization of criminal procedural law, ensuring the rapid renewal of the rights of participants in criminal proceedings and bringing criminal procedural legislation into compliance with European standards.

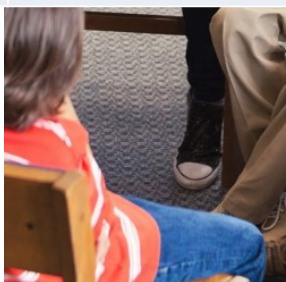
The difference between a restorative approach and a punitive one

	Punitive	Restorative
Crime	actions against the state, violation of the law	actions against another person and a specific community
Punishment	Effectively: a) the threat of punishment deters from the crime b) punishment changes behavior	does not change behavior and disrupts connections, relationships between people
Society	abstractly represented by the state	factor contributing to the recovery process
Purpose	establish guilt, emphasis on the past (did he do it?)	reconciliation / recovery: solving the problem, establishing responsibility / obligation, focusing on the future (what should be done?)

The difference between a restorative approach and a punitive one

	Punitive	Restorative
Responsibility of the offender	defined as his punishment	taking responsibility and performing actions to correct the damage. Indemnification as a means of restoring the position of both parties
Technology	competitions against the parties	dialogue and negotiations

Conclusion. The work considers the procedural provisions of optimization and economy. I defend my point of view, regarding the fact that optimization of the process should be established not based on limiting the procedural means of establishing the circumstances of a criminal offense, but to meet the tasks of criminal proceedings. That is, the investigator, prosecutor, and judge must determine the conditions for solving the main issue of the criminal process - bringing to criminal responsibility and establishing evidence of guilt or innocence.

The investigator should choose such methods of investigation that could help him save time, procedural, intellectual, moral, material, and other elements related to the conduct of pre-trial proceedings. First, the law establishes the term of the pre-trial investigation, and secondly, it indicates the limits of proof of guilt and the procedural provisions of proof.

In this case, on the one hand, we can talk about the optimization of pre-trial proceedings, and on the other hand, the economy of the process.

ПРОТИДІЯ КОРУПЦІЙНИМ ПРАКТИКАМ У ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОМУ КОНТЕКСТІ

Тимофєєва Л.Ю.,

доцент кафедри кримінального права

Національного університету

«Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук

23 червня 2022 р. Європейська рада оголосила висновок щодо статусу кандидата для України. Реалізація Угоди про асоціацію та можливість збереження статусу кандидата ЄС вимагає змін в законодавстві України, в тому числі в кримінальному законодавстві. Можливість надання Україні статусу кандидата ЄС (рішення 23.06.2022), має низку вимог. Здебільшого, ці вимоги пов'язані із рівнем цінностей, зокрема реального забезпечення принципу верховенства права, неприпустимості корупційних практик, відкритості та прозорості уряду.

Окремі аспекти, пов'язані з проблематикою європейської інтеграції досліджували: Г.В. Єспур, О.О. Житний, В.В. Корнієнко, К.О. Трихліб, В.О. Туляков та ін. У роботах розглядаються різні проблеми євроінтеграційного курсу. Також достатньо багато робіт вітчизняних та зарубіжних науковців присвячено проблемам протидії корупції, зокрема роботи В.К. Грищука, О.О. Дудорова, О.М. Костенко, Д.Г. Михайленка, Р.Л. Максимовича, М.І. Хавронюка. Розглянемо деякі аспекти цього питання у євроінтеграційному контексті.

У документі Єврокомісії від 23.06.2022 р. окремо уточнюється перелік вимог до України. Серед яких зокрема посилювати боротьбу з корупцією, зокрема на високому рівні, шляхом активних та ефективних розслідувань. Єврокомісія відстежуватиме прогрес України у виконанні цих кроків і звітуватиме про них разом із детальною оцінкою країни до кінця 2022 р.

КК України містить низку кримінально-правових норм, які спрямовані на протидію із корупційними практиками. Ці норми відрізняються особливою

мінливістю, зокрема у зв'язку з гармонізацією їх змісту з відповідними міжнародними та європейськими нормами. Але незважаючи на постійне «удосконалення», вони не позбавлені недоліків.

Кримінальна відповідальність за декларування недостовірної інформації передбачена ст. 366-2 КК, а саме за умисне внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої ЗУ «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Кодекс доповнено статтею 366-2, так само як і ст. 366-3 згідно із Законом № 1074-IX від 04.12.2020 р. та внесено зміни згідно із Законом № 1576-IX від 29.06.2021 р.

Згідно примітки до цієї статті, суб'єктами декларування у ст. 366-2 та 366-3 КК є особи, які відповідно до ч. 1, 2 ст. ЗУ «Про запобігання корупції» зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Звідси і перша складність, яка виникає це бланкетність цієї норми та, відповідно, невизначеність та об'єктивне ставлення у вину.

Статтею 366-3 КК передбачена кримінальна відповідальність за умисне неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої ЗУ «Про запобігання корупції». Зокрема виникає питання хто саме може, а хто зобов'язаний подавати таку інформацію. ЗУ «Про запобігання корупції» достатньо об'ємний та також достатньо часто піддається змінам. Один з основоположних принципів кримінально-правової кваліфікації є принцип стабільності, який не реалізується за таких умов.

Це питання також розглядалось у рішенні КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень ЗУ «Про запобігання корупції», КК України від 27 жовтня 2020 р. № 13-р/2020. Справа № 1-24/2020(393/20). Дослідивши склад злочину, передбаченого статтею 366-1 КК України, КСУ

дійшов висновку, що використання юридичних конструкцій, у яких відсутній чіткий перелік законів, унеможлиблює однозначне визначення кола суб'єктів злочину, а відсилочні норми унеможлиблюють встановлення кола їх адресатів. Як наслідок, до відповідальності за умисне неподання декларації може бути притягнуто осіб, які не можуть бути учасниками правовідносин з декларування, а тому свідомо не виконали такого обов'язку. Зазначене не узгоджується з поняттям правової держави та принципом верховенства права, закріпленим у ч. 1 ст. 8 Конституції України, зокрема такими його елементами, як юридична визначеність та передбачуваність закону. На думку КСУ встановлення кримінальної відповідальності за декларування завідомо недостовірних відомостей у декларації, а також умисне неподання суб'єктом декларування декларації є надмірним покаранням за вчинення цих правопорушень. Негативні наслідки, яких зазнає особа, притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст. 366-1 КК України, непропорційні шкоді, яка настала або могла настати у разі вчинення відповідних діянь.

Кримінальна відповідальність за незаконне збагачення передбачена ст. 368-5 КК. Нова редакція цієї статті криміналізована згідно із Законом № 263-IX від 31.10.2019 р. В ній передбачена відповідальність за набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на 6500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. У примітці до цієї статті міститься відсилання до ЗУ «Про запобігання корупції», де передбачено хто розуміється під особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також у самій примітці детально розписано що розуміється під набуттям активів, що є активами та законними доходами.

У попередній редакції статті ст. 368-2 КК щодо незаконного збагачення, яка була криміналізована згідно із ЗУ № 3207-VI від 07.04.2011 р.³

---

³ До цієї статті також вносились зміни згідно із Законами № 221-VII від 18.04.2013, № 222-VII від 18.04.2013; № 1698-VII від 14.10.2014, № 198-VIII від 12.02.2015; № 770-VIII від 10.11.2015 р.

Відповідальність наставала за «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само передача нею таких активів будь-якій іншій особі». Тобто розмір таких доходів мав оціночний, а не фіксований характер. Але одна з основних проблем полягала в тому, що тягар доказування лежав на підозрюваному, обвинуваченому, що неприпустимо. Наразі формулювання статті не позбавлено проблем, але принаймні не порушує принцип презумпції невинуватості та виписано більш визначено.

Згідно з Рішенням Конституційного Суду № 1-р/2019 від 26.02.2019 р. ст. 368-2 визнано такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною) на підставі не відповідності принципам презумпції невинуватості та юридичної визначеності.

Відповідно до п. 3 вищезазначеного Рішення КСУ дотримання вимоги ясності і недвозначності норм, які встановлюють кримінальну відповідальність, є особливо важливим з огляду на специфіку кримінального закону та наслідки притягнення до кримінальної відповідальності, адже притягнення до такого виду юридичної відповідальності пов'язане з можливими істотними обмеженнями прав і свобод людини. Так, ст. 368-2 КК передбачає, зокрема, застосування такого виду покарання, як позбавлення волі на певний строк. Крім того, до осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину, передбаченого названою статтею КК, можуть бути застосовані, зокрема, такі запобіжні заходи, як домашній арешт та тримання під вартою, що пов'язані з обмеженням волі.

Важливою гарантією захисту прав і законних інтересів особи у кримінальному процесі є припис ч. 1 ст. 63 Конституції України щодо неприпустимості притягнення особи до відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що означає право особи не давати таких показань або пояснень.

9 березня 2016 р. була прийнята Директива ЄС 2016/343 про посилення окремих аспектів презумпції невинуватості. Відповідно до п. 22 преамбули даної

Директиви презумпція невинуватості може бути обмежена в розумних межах з урахуванням того, що знаходиться під загрозою, і дотриманням прав захисту, а заходи, що використовуються, повинні бути розумно пропорційні легітимній меті, яка переслідується. Згідно з позицією ЄСПЛ, викладеною в рішенні у справі «Яллог проти Німеччини» від 11 липня 2006 р., суспільні інтереси не можуть виправдати заходи, що знищують саму суть права на захист, включаючи право не свідчити проти себе (привілей проти самообвинувачення) (п. 97).

ЄСПЛ наголошував, що право зберігати мовчання та право не здійснювати самозвинувачення є загально визнаними міжнародними стандартами, покладеними в основу поняття справедливого судового процесу за ст. 6 Конвенції 1950 року; вони існують для захисту обвинуваченого від неналежного примусу з боку органів влади; право не здійснювати самозвинувачення, зокрема, передбачає, що сторона обвинувачення прагне довести обвинувачення не на основі доказів, які отримані під примусом або під тиском, нехтуючи волею підсудного (п. 68 рішення у справі «Сандерс проти Сполученого Королівства» від 17 грудня 1996 р.).

Висновки. Успіх протидії з корупційними практиками, як видається залежить від прозорості притягнення винуватих у такій сфері до кримінальної відповідальності, забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та додержання принципів кримінального права. Протидія будь якому злочину не зможе мати успіх, якщо задля такої протидії законодавець та/або правозастосувача буде постійно відступати від загальноприйнятих принципів права та кримінального права, зокрема законності, презумпції невинуватості ставлячи доцільність на перше місце.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЧЕСТІ ТА ГІДНОСТІ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ (ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ)

Храмцов Олександр Миколайович,

доктор юридичних наук, професор

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

Серед науковців і законодавців неодноразово виказувалися пропозиції щодо криміналізації діянь проти честі та гідності особи, якими є образа та наклеп.

Як відомо, законом від 16 січня 2014 року законодавство про кримінальну відповідальність нашої країни було доповнене ст. 151-1 «Наклеп». Однак громадські протести до цієї та інших новел законодавства, які назвали «диктаторськими законами» призвели до подальшої декриміналізації такої поведінки.

Потім у листопаді 2018 року у Верховній Раді був зареєстрований законопроект щодо встановлення знову кримінальної відповідальності за наклеп. Його автори наголошували, що такий крок дозволить забезпечити об'єктивність та достовірність подачі інформації журналістами, які свободу слова все частіше плутають зі вседозволеністю, поширенням відверто неперевіраних, а то і зовсім помилкових фактів. Але в подальшому від цієї ідеї також відмовились.

Законом України № 2110-IX від 03.03.2022 року Кримінальний кодекс України був доповнений статтею 435-1. «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». Ця норма передбачає відповідальність за образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або

знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї.

Частина друга кримінально протиправними визнає виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї.

Автор в попередніх своїх роботах вже наголошував на криміналізації таких суспільно небезпечних діянь, якими є образа та наклеп і впевнений, що ця робота повинна бути проведена, але уже з урахуванням сучасних політичних, соціальних, морально-психологічних та інших факторів.

Кримінальна протиправність правопорушення як його обов'язкова ознака досить тісно пов'язана з процесами криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь. Під криміналізацією слід розуміти законодавче визнання певних діянь кримінальними правопорушеннями, тобто встановлення за їх вчинення кримінальної відповідальності. Під декриміналізацією розуміється виключення їх з числа кримінально караних, тобто відміна за їх вчинення кримінальної відповідальності.

Проблеми криміналізації та декриміналізації виникають та пов'язані із загальними проблемами розвитку держави та суспільства. Загальною підставою криміналізації або декриміналізації суспільно небезпечних діянь є переоцінка їх суспільної небезпеки. Діючим Кримінальним кодексом України декриміналізовані такі суспільно небезпечні діяння як образа та наклеп. На нашу думку, для цього у законодавця не було жодних підстав для цього.

Одним з принципів криміналізації суспільно небезпечних діянь є принцип міжнародно-правової необхідності та припустимості криміналізації. Україна є повноправним членом міжнародної спільноти і повинна приводити своє кримінальне законодавство у відповідність із прийнятими на себе

міжнародними обов'язками по боротьбі зі злочинністю. У відповідності зі статтею 17 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав людини та її основних свобод кожна людина має право на захист від незаконних посягань на честь та гідність особи. Аналіз кримінального законодавства країн Європи (зокрема, Польщі, Швеції, Німеччини, Голландії, Іспанії) та країн колишнього СРСР (Естонії, Латвії, Таджикистану, Узбекистану) свідчить про те, що у всіх цих країнах такі суспільні небезпечні діяння, як образа та наклеп визнаються злочинами і тягнуть за собою кримінальну відповідальність.

Для прийняття дійсно ефективних норм кримінально-правової охорони честі та гідності в Україні, на наш погляд, слід урахувати такий досвід у Федеративній Республіці Німеччина. Кримінальне уложення цієї країни передбачає низку норм, які визначають суспільно небезпечні діяння проти честі та гідності особи.

Так параграф 185 передбачає кримінальну відповідальність за образу словами та образу фактичними (тобто) фізичними діями. Караність цього діяння передбачається і у випадках, коли винним доведена істинність факту, що покладений в основу образи або поширений серед інших осіб. Кримінальне провадження починається лише за заявою потерпілої особи, що свідчить про віднесення справ про такі кримінальні правопорушення до справ приватного обвинувачення. Але якщо образа виказана публічно або шляхом поширення її в засобах масової інформації, то такої заяви не потрібно. На останнє рішення може відреагувати потерпілий і заборонити кримінальне переслідування. Правоохоронці повинні обов'язково виконати таке його клопотання.

За образу померлої людини також передбачена кримінальна відповідальність. В цих випадках, потерпілими виступають близькі родичі померлого.

Якщо образа вчинена відносно службової особи, осіб, що знаходяться на державній службі або солдата німецьких Збройних сил (Бундесверу) під час

несення ним військової служби з заявою може звертатися і його керівник по службі.

Образи, які вчинені негайно та взаємно не підлягають кримінальному переслідуванню навіть при наявності заяви одного чи обох учасників.

Якщо образа нанесена публічно, то по клопотанню потерпілого або іншої особи, яка має на це право приймається рішення про оприлюднення обвинувального вироку суду. Вид оприлюднення визначається в самому вирокі суду. Якщо це засіб масової інформації, то саме в ньому і публікується це вирок.

Параграф 187 Кримінального Уложення Німеччини в якості наклепу визначає поширення завідомо неправдивого факту, який здатний викликати неповагу до цієї особи або принизити її у суспільній думці або створити загрозу до довіри в його кредитоздатності. Кваліфікуючою ознакою є вчинення цього суспільно небезпечного діяння шляхом поширення певного матеріалу.

Тобто такі дії призводять до шкоди не тільки честі та гідності особи, а і його діловій репутації. Цікавим є підхід німецького законодавця про те, що не звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вважала істинним факт, який вона поширює про потерпілого. Тобто, має місце так звана «об'єктивна умова караності» такого діяння.

Таким чином, український законодавець при вирішенні питання про встановлення кримінальної відповідальності за образу та наклеп може урахувувати наступне в досвіді законодавця Німеччини:

1. Образа як суспільно небезпечне діяння не обов'язково повинна мати ознаку непристойної форми.

2. Образа та наклеп, як кримінальні правопорушення проти честі та гідності можуть вчинятися і шляхом поширення правдивої інформації.

3. Не має значення як сприймав цю інформацію винний, як правдиву або неправдиву. В основі повинно бути покладена саме «об'єктивна умова караності» такого діяння аж ніяк не суб'єктивна.

4. Захищати честь та гідність померлої людини в межах кримінального судочинства повинні мати її близькі родичі.

5. Є зайвим виділення окремо відповідальності за образу та наклеп відносно певних посадових осіб, правоохоронців, військовослужбовців тощо. Це питання може бути вирішене в межах загальної кримінально-правової норми встановленням таких дій як кваліфікуючих обставин (образа або наклеп під час або у зв'язку з виконанням останнім своїх обов'язків).

Розуміємо, що такі пропозиції носять дискусійний характер і потребують більш детального дослідження. Разом з тим не можемо погодитись з думкою тих вчених, які наголошують на тому, що це питання не повинно бути вирішено кримінально-правовим шляхом. Достатньо цивільно-правового порядку. Досвід Німеччини лише підкріплює нашу думку. Робота в цьому напрямку якраз і буде кроками щодо гармонізації кримінального законодавства України з правом Європейського Союзу, в якому Німеччина займає провідне місце.

ЩОДО ПИТАННЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ТВАРИН ВІД ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ

Черевко Кирило Олександрович,

Кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінального права і кримінології

Харківського національного університету внутрішніх справ

Ставлення людини до тваринного світу повною мірою показує її моральні якості, а культура поводження людей із меншими братами є загальнодержавним показником розвитку суспільства. Практика щодо захисту тварин та тваринного світу від жорстокого поводження в теперішній час є дуже невтішною, незважаючи на те, що в багатьох країнах введено суворі заходи відповідальності за жорстоке поводження з тваринами. У більшості країн світу зараз ухвалено законодавство щодо захисту тварин від жорстокого поводження. Є правила, як слід поводитися з домашніми, сільськогосподарськими, лабораторними тваринами, тощо. За порушення цих правил та законів загрожує серйозне покарання: штрафи чи позбавлення волі. В даний час кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами (як самостійний вид кримінального правопорушення) передбачена в законодавствах багатьох країн, а саме таких як: Швеція, Швейцарія, Данія, Австрія, Нідерланди, Великобританія, Мексика, Іспанія, Франція, Італія, Німеччина, Польща, Індія, Малайзія, США, Канада, Бразилія, Колумбія, Перу, Чилі, Уругвай, Танзанія, Кенія, Туреччина, Румунія, Тайланд, Філіппіни, Австралія, Україна, Венесуела, Аргентина, Нігер, Нігерія, Південно Африканська республіка, Пакистан, Китай, Індонезія. Однак в деяких країнах взагалі немає жодного покарання за жорстоке поводження з тваринами, наприклад Ісламська республіка Іран або Азербайджан.

Більшість країн світу можна поділити на три групи. Перша група країн практично повністю імплементувала Європейське та Міжнародне законодавства

в свої національні закони. До них відноситься такі країни як: Швеція, Швейцарія, Данія, Австрія, Нідерланди, Великобританія, Мексика, Іспанія, Франція, Італія, Німеччина, Польща, Індія, Малайзія. Так, у 2002 році до Конституції Німеччини були внесені зміни, які включили захист тварин як державну мету (стаття 20а). Хоча це конкретно не зазначено в самій конституції, Конституція була змінена таким чином, щоб врахувати почуття тварин. До другої групи відносяться країни які ратифікували конвенції, але не повністю внесли зміни до національних законодавчих актів. До них відноситься: США, Канада, Бразилія, Колумбія, Перу, Чилі, Уругвай, Танзанія, Кенія, Туреччина, Румунія, Тайланд, Філіппіни, Австралія, Україна, Венесуела, Аргентина, Нігер, Нігерія, Південно Африканська республіка, Пакистан, Китай, Індонезія. Наприклад у Сполучених штатах Америки існує єдиний Федеральний закон щодо жорстокого поводження з тваринами у США був прийнятий у 2016 році. Окремо, у кожному штаті є закони, що регулюють деякі аспекти практичного догляду за тваринами, а саме Закони про строки утримання тварин, які визначають, як довго затримана тварина повинна утримуватися, перш ніж її може бути віддано або присиплено. Ці закони не дають права тваринам, але забезпечують певний правовий захист. Метою цих законів є запобігання насильству з боку людей у будь-якій формі, а також захист тварин від поганого поводження та жорстокого поводження шляхом застосування покарання за такі дії. До третьої групи можна віднести країни, де захист життя тварин, домашніх тварин на національному рівні закони не відповідають міжнародним конвенціям, або взагалі їх не ратифікували, не мають взагалі норм щодо захисту тварин, домашніх тварин. До них відноситься: Алжир, Марокко, Білорусь, Єгипет, Ефіопія, В'єтнам, М'янма, Іран. у Ірані, немає базового законодавства проти жорстокого поводження, яке могло б служити відправною точкою для вдосконалення. Кілька випадків жорстокого поводження з тваринами викликали громадську критику щодо відсутності покарання за такі жорстокі дії. У серпні 2019 року після оприлюднення в Інтернеті відеозаписів про вбивство бродячих собак у Тегерані Комітет з навколишнього середовища вів переговори з офісом президента з правових

питань і вимагав якомога швидше подати до парламенту законопроект про захист тварин. В Ірані немає законодавства чи політики щодо добробуту тварин. Повідомляється, що уряд обговорив введення закону про криміналізацію володіння собаками. У 2019 році столиця Тегеран заборонила вигулювати собак, щоб перешкодити людям мати домашніх тварин.

Основні кваліфікуючі ознаки кримінальних та адміністративних правопорушень схожі між першою та другою групами країн. До них відносяться: умисне жорстоке поводження, зневага, погане поводження, жорстоке поводження за обтяжуючих обставин; умисне жорстоке поводження з катуванням; невиконання своїх обов'язків як власника тварини, скоєно з метою залякування інших осіб; залишення на вулиці (викидання); жорстоке поводження, що включає катування, спричинення мук, регулярні побої або нанесення каліцтв; вбивство, каліцтво або спотворення прирученої тварини; зоофілія; вимагати від тварин виконання, яке перевищує їхні повноваження; вимагати послуг від тварини, яка проходить процедури або лікування; дресирування тварин або використання тварин у спортивних змаганнях у спосіб, що завдає значного болю, страждань або пошкоджень; продаж або придбання немічної, хворої, абортованої або старої тварини, для якої подальше життя пов'язане з невідновним болем або стражданням; відмова від тварин; використання тварини для зйомок, виставок, реклами чи подібного заходу, якщо це пов'язано з болем, стражданням або шкодою для тварини; давати тварині їжу, яка завдає значного болю, страждань або пошкоджень; використання пристрою, який суттєво обмежує належну поведінку тварини, зокрема рух тварини, або змушує тварину рухатися через прямий вплив електричного струму, чим спричиняє значний біль, страждання чи пошкодження тварини.

В більшості країн де існує законодавство щодо захисту тварин присутня така норма як конфіскація тварини, або відзив ліцензій на тримання тварин, з наступною передачею його до волонтерів або притулків з накладанням штрафу за їх утримання.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬСТВА В ДІЯХ ПІДБУРЮВАЧА НАЦІОНАЛЬНІ ТА ЗАКОРДОННІ АСПЕКТИ

Чередниченко В.В.,

Аспірант Юридичного факультету

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: Храмцов О.М.,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

Насильство це збірне, широке поняття. Під насильством розуміють використання сили або погрозу, результатом якої може стати тілесне пошкодження, матеріальний та моральний збиток, позбавлення можливостей або навіть смерть. У науці насильство виділяють двох форм: психічне та фізичне, які є категоріями Загальної частини кримінального права. Насильство присутнє у діях співучасників (підбурювача, пособника, співвиконавця). Крім того, ознаки насильства присутні у діях особи під час необхідної оборони, крайньої необхідності, затриманні злочинця, а також при покаранні винних осіб у обставинах, що пом'якшують або обтяжують покарання. Насильницькі дії залежно від мотиваційної складової це імпульсивне насильство, як безпосередня реакція на ситуацію, емоційна нестриманість. Насильство несе в собі тяжкі і особливо тяжкі наслідки, а форми насильства характеризуються жорстокістю.

Науковці у сфері кримінального права, які займаються дослідженням проблеми виділені наступні кримінально-правові ознаки насильства:

а) насильство існує і проявляється як взаємодія соціальних суб'єктів;

б) насильством завдається фізичної чи психічної шкоди або існує реальна загроза заподіяння шкоди; в) із зовнішнього боку насильство є умисним, суспільно небезпечним і протиправним впливом, що здійснюється через фізичне або психічне посягання особою на інших осіб; д) насильство як форма примусу означає не лише найвищий ступінь інтенсивності у застосуванні психічної чи фізичної сили, а й інших примусових заходів.

В науці кримінального права приділялось багато уваги насильницькій поведінці, її сутності і формам прояву. Розробкою проблеми насильства як категорії Загальної частини кримінального права, у тому числі розглядалися питання насильницьких дій в співучасті, займалися такі фахівці як О.М. Храмцов, А.А. Гусейнов, М.І. Бажанов, Р.А. Базаров, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, А.Е. Жалінський, В.В. Іванова, Л.М. Кулик, Ю.В. Лисюк, Н.В. Машинська, В.О. Навроцький, Д.В. Попов, Ю.Л. Приколотіна, Л.В.Сердюк, Р.Д. Шарапов та інші.

Інститут співучасті є чи не найскладнішим у вітчизняному кримінальному праві. Фахівці кримінального права багато років проводять дискусії, але все ж таки залишається ряд аспектів що потребує уточнення, як наприклад кримінально-правова характеристика насильницьких дій підбурювача.

Співучасниками кримінального правопорушення поряд із виконавцем законодавством України визначається ще виконавець, організатор, підбурювач та пособник (ч.1 ст. 27 КК України). Частіше за все суб'єкти співучасті виконують різні ролі у вчиненні правопорушення, але їх дії (бездіяльність) спрямовані на досягнення спільного результату.

Вітчизняне законодавство дає визначення поняття підбурювача. Це є «особа, яка шляхом умовляння, підкупу, погрози, примусу або іншим чином схилила співучасника до вчинення кримінального правопорушення». Ця стаття містить перелік ознак, які дають визначення діям підбурювача. Дії підбурювача можуть прийняти іншу форму (психічне і фізичне насильство має різні види) і перелік ознак визначений чинним законодавством може не дати можливості

правозастосовним органам кваліфікувати дії підбурювача, як кримінальне правопорушення.

Науковці висловлюють думку називаючи дії підбурювача «інтелектуальним злочином», який шляхом схиляння іншої особи штовхає її на здійснення злочину, називаючи його роль у цьому дійстві «чистою». Роль підбурювача в корні відрізняється від дій інших учасників співучасті, вона направлена не на участь у кримінальному правопорушенні, а на заохочення або пригнічення волі третіх осіб, що призводить до бажання або змушення останніх піти на вчинення суспільно небезпечних злочинних діянь.

Інші фахівці вважають, що основним інструментом підбурювача є мовлення, словесним спілкуванням підбурювач викликає у третіх осіб сильне душевне хвилювання або інші емоційні реакції, шляхом погрози, обіцянки, прохання, підкупу, заклику тощо. Все це дозволяє досягти згоди шляхом неодноразового повторення одного й того самого слова, що посилює вплив та сприяє швидкому прийняттю рішення третіми особами для вчинення кримінального правопорушення.

Деякі науковці наголошують, що спосіб підбурювання обирається залежно від рис та характеристик того, кого підбурюють, від характеру передбачуваного злочину, обставин, за яких здійснюється підбурювання і за яких має здійснитися злочин.

На думку інших фахівців, для підбурювання мають бути наявні такі умови: злочинець не застосовує своїх фізичних сил для безпосереднього вчинення злочину; він схилив волю іншого на замислений ним злочин, переклав моральною діяльністю своє злочинне в душу підбурювача.

У науковому світі щодо видів підбурювання та їх детального законодавчого закріплення ведуться дискусії та відсутня єдина позиція. хоча у теорії виділені способи підбурювання є: 1) умовляння, 2) підкуп, 3) погроза, 4) примус; 5) схиляння іншим чином. Деякі науковці пропонують усі способи підбурювання поділити на дві групи – примус і переконання – та закріпити їх у дефініції терміна «підбурювач». Також у науці

вважають, що погроза і примус – це терміни однорідні, окремо їх виділяти немає сенсу. Термін «примус» охоплює «погрозу».

У законі про кримінальну відповідальність виділяються два способи підбурювання примус та погроза. При підбурюванні особа використовуючи ворожу, інструментальну або іншу мотивацію схиляє третіх осіб до злочину.

Як приклад, п. 6 ч. 1 ст. 66 КК вчинення особою злочину під впливом погрози є обставиною, що пом'якшує покарання. Таким чином, погрози з боку підбурювача істотно впливатимуть на покарання інших осіб, які вчиняють злочини під впливом погроз.

Країни Європейського Союзу належать до однієї правової сім'ї, а саме романо-германська (континентальна). Попри це спостерігаються різні підходи до ролі підбурювача у вчиненні злочину.

Кримінальне уложення Федеративної Республіки Німеччина не дає визначення поняття співучасць і організатора, проте глава 3 другого розділу «Діяння» Загальної частини уложення дає визначення таким поняттям підбурювача. У параграфі 26 уложення встановлено, що підбурювач підлягає кримінальному покаранню нарівні з виконавцем. Ознаками підбурювання відповідно до Кримінального уложення є навмисне схиляння іншої особи до вчинення її навмисного протиправного діяння. Параграфом 30 встановлено, що особа, яка схиляє або підбурює іншу особу на вчинення кримінального правопорушення повинна нести покарання згідно з положеннями про замах на вчинення злочину.

У кримінальному законодавстві республіки Польща не визначено види співучасників, але дає характеристику за ознаками їх дій. Так, у статті 18 зазначено те, що кримінальній відповідальності підлягає особа за підбурювання та бажання, щоб інша особа виконала заборонене діяння, схиляє її до цього не лише той, хто виконує заборонене діяння сам або у змові з іншою особою, а також той, хто керує виконанням забороненого діяння іншою особою, або, використовуючи залежність іншої особи від себе, доручає їй виконання такого діяння. Відповідно до статті 24 визначено, що підлягає кримінальній

відповідальності той, хто схиляє іншу особу до вчиненого забороненого діяння з метою порушення проти неї кримінального переслідування.

Частина 1 параграфу 23 Кримінального кодексу Данії зазначає, що покарання за злочин застосовується для будь-якої особи, яка сприяла виконанню неправомірною діянням підбурюванням, порадою або дією.

За кримінальним законодавством Голландії підбурювача визначено, як особу – хто за допомогою подарунків, обіцянок, зловживання владою, застосуванням насильства, погрози чи обману, або надаючи можливості, засоби інформації, умисно підбурює до вчинення злочину.

У Японії кримінальне законодавство не визначає поняття підбурювача. Але зазначається, що особа шляхом підбурювання спонукає іншу особу до вчинення злочину несе відповідальність нарівні з виконавцем. Та сама відповідальність стосується і особи, яка підбурювала підбурювача.

За законодавством Китайської Народної Республіки визначення терміну підбурювання відсутнє. хоча і міститься визначення терміну підбурювач. Особи, які підбурювачем втягнення у вчинення злочину повинні нести покарання за нижчою межею або повинні бути звільнені від покарання.

У статті 5 кримінального законодавства Швеції встановлено, що для особи покарання може бути меншим, ніж передбачено законом, яку схили на вчинення злочину шляхом обману, примушення, зловживанням юним віком, залежним станом. Крім того, законодавство містить перелік способів підбурювання, які підбурювач використовує для схилення іншої особи на вчинення злочину.

Законодавством Республіки Казахстан передбачено види дій підбурювача, а також статтею 28 Кримінального кодексу підбурювачем є особа, яка схилила іншу особу до вчинення кримінального правопорушення шляхом умовляння, погрози або в інший спосіб.

Також проаналізувавши кримінальне законодавство США дійшли висновку, що у ньому відсутня відповідальність за підбурювання, хоча Особлива частина містить відповідальність за підбурювання у конкретних

злочинах. Підбурювання за законодавством США полягає у схиланні, заохочуванні інших осіб до вчинення злочину.

Також, у рамках цих тез було проаналізовано положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду та встановлено, що Статут не містить поняття співучасті та детальних ознак визначення співучасті або осіб, які задіяні. Проте стаття 25 Статуту містить перелік ознак відповідно до яких особа підлягає кримінальній відповідальності й покаранню за злочин, що підпадає під юрисдикцію суду. За ознаками у цій статті прослідковується, що до відповідальності може бути притягнутий виконавець, підбурювач, посібник, крім організатора.

Огляд кримінального права країн Європейського Союзу дає можливість зробити висновок, що у законодавстві країн Європи є різний підхід до поняття підбурювача і відповідальності за його дії.

ЩОДО ФЕНОМЕНУ ЕКОНОМІЧНОГО НАСИЛЬСТВА

Шинкарьов Юрій Вікторович,

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,

трудового та аграрного права

Державний біотехнологічний університет

В законодавстві про кримінальну відповідальність в процесі його еволюції достатньо чітко сформувався як окремі дефініції так і їх обсяг. Одним із найбільше вживаних і досліджуваних понять в такому сенсі є поняття насильства. Частіше за все його використовують описі чи характеристиці об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Оскільки визначення поняття насильства в багатьох випадках є ключовим, воно досліджувалося і в багатьох наукових працях, в тому числі за авторством провідних вчених України. Але з розвитком чинного законодавства з'явилися і нові виклики науковій спільноті. Так, з появою правової норми, яка покликана забезпечити протидію домашньому насильству легалізувалося нове, невідоме національному законодавству про кримінальну відповідальність поняття економічного насильства. Поява цього поняття була викликана відповідними змінами у чинному КК України, обумовленими необхідністю його гармонізації із європейським законодавством в напрямку протидії та запобігання домашньому насильству. Незважаючи на те, що економічне насильство відображене в чинному Кримінальному кодексі достатньо тривалий час, воно є майже не дослідженим. Можна виділити лише незначну групу вчених, які здійснювали кримінально-правовий аналіз економічного насильства, серед них: Гумін О.М., Данилюк А.Д., Степаненко О.В., Хімченко С.А. Зважаючи на його зміст, економічне насильство певним чином можна вважати правовим феноменом. Пояснимо чому.

В чинному Кримінальному кодексі поняття економічного насильства відсутнє. Існує визначення цього виду насильства у окремому законодавчому акті. Так, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у ч.4 ст. 1 дає його визначення: «економічне насильство - форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру». З огляду на легальне поняття у сучасних джерелах як правило визначають форми насильства такого роду: контроль над фінансами іншої людини; обмеження доступу іншої людини до користування спільною власністю, маніпуляція правом власності як перевагою одного члена сім'ї над іншим; погрози жертві втратити кошти, власність чи особисті речі у разі непослуху; обмеження права іншої людини навчатися чи працювати; примушування до заняття проституцією, жебрацтвом, крадіжками; відбирання у жертви коштів чи документів; примушування передати право власності на рухоме та нерухоме майно жертви; приниження жертви та психологічний тиск через перевагу у матеріальній власності; маніпулювання думками та бажаннями жертви способом відбирання у неї матеріальних ресурсів та їжі.⁴ Як ми бачимо, економічне насильство може проявлятися у багатьох формах. Дослідивши у практику засудження осіб за вчинення домашнього насильства, було виявлено достатньо значну кількість випадків вчинення саме економічного насильства. Наприклад, такі: «ОСОБА_1 систематично вчиняє психологічне та економічне насильство. Натомість ОСОБА_1 залишився проживати у спільній квартирі за адресою: АДРЕСА_1 , тим самим погіршив якість життя потерпілої, тобто своїми умисними, систематичними та протиправними діями позбавив її житла та можливості користуватися ним - вчинивши тим самим відносно ОСОБА_2 економічну форму

---

⁴ Економічне насильство // URL: <https://nonviolence.ed-era.com/financial-violence>

насильства».⁵ «Безпричинно, умисно, систематично вчиняє психологічне та економічне насильство по відношенню до своєї бабусі,. Так, 04 листопада 2021 року, вранці, ОСОБА_3 , перебуваючи за адресою проживання, а саме: АДРЕСА_2 , повторно вчинив відносно своєї бабусі ОСОБА_1 домашнє насильство економічного та психологічного характеру, а саме: вимагав гроші на спиртні напої, вчинив сварку та ображав нецензурною лайкою, що призвело до психологічних страждань ОСОБА_1 та погіршення якості життя».⁶ «Вчинив економічне насильство по відношенню до своєї матері, що виразилось в умисному позбавленні майна, а саме грошових коштів, усвідомлюючи при цьому її похилий вік, що призвело до психологічних та економічних страждань ОСОБА_2. Вказаними систематичними насильницькими діями ОСОБА_1 заподіяв своїй матері ОСОБА_2 психологічні і економічні страждання, які проявляються в переживаннях страху за своє життя та здоров`я, за стан сімейного майна, за психологічне благополуччя молодшого сина, почуття образи, напруги, тривожних очікувань, що погіршує якість її життя».<sup>7</sup> «Під час сварки, ОСОБА\_1 навмисно викинув собаці продукти харчування з холодильнику, які назначалися для сім`ї, що призвело до економічного насильства, щодо ОСОБА_2»⁸

Як ми бачимо комплекс діянь, які правозастосовник вважає економічним насильством складається з достатньо різноманітних проявів. Але, із більш ніж 100 проаналізованих нами вироків економічне насильство жодного разу не спостерігалось у якості самостійної форми об`єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 «Домашнє насильство», хоча конструкція складу передбачає це. В диспозиції вказується: «Домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного,

---

⁵ Вирок Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області. Справа № 484/2894/21 // [https:// URL: reestr.court.gov.ua/Review/100279686](https://reestr.court.gov.ua/Review/100279686)

⁶ Вирок Царичанського районного суду Дніпропетровської області Справа № 196/1145/21 [https:// URL: reestr.court.gov.ua/Review/101816576](https://reestr.court.gov.ua/Review/101816576)

⁷ Вирок Деснянського районного суду м. Києва. Справа № 754/9696/20 // [URL: https://reestr.court.gov.ua/Review/94482531](https://reestr.court.gov.ua/Review/94482531)

⁸ Вирок Голосіївського району суду м. Києва. Справа № 752/11782/20 // [URL: https://reestr.court.gov.ua/Review/95785559](https://reestr.court.gov.ua/Review/95785559)

психологічного або економічного насильства» - все це свідчить про альтернативність видів насильства у вказаній нормі. Але, аналіз практики призначення покарання довів – економічне насильство завжди супроводжується насильством фізичним або психічним. У жодному вирокі не було виявлено засудження особи за вчинення виключно економічного насильства.

Все це призводить до висновку, що економічне насильство при вчиненні домашнього насильства не володіє належним ступенем суспільної небезпечності і на практиці для визнання вчиненого кримінальним правопорушенням вимагає наявності фізичного чи психічного насильства.

**ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ З ПРИВОДУ ВІДМЕЖУВАННЯ ЗЛОЧИНУ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 299 КК УКРАЇНИ, ВІД АДМІНІСТРАТИВНИХ
ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА ЙОГО РОЗМЕЖУВАННЯ ІЗ СУМІЖНИМИ
СКЛАДАМИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Ященко Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
і кримінології факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Гіблалієв Рустам Заур Огли,

курсант III-го курсу факультету № 2
Харківського національного
університету внутрішніх справ

У чинному кримінальному законодавстві України відповідальність за жорстоке поводження з тваринами передбачена ст. 299 Кримінального кодексу України (далі – КК). Суспільна небезпека цього злочину полягає в тому, що жорстокість, виявлена щодо тварин, будучи несумісною з вимогами моральності та гуманності, стає нормою поведінки, поширюється на взаємини з людьми, відіграє негативну роль у етичному, культурному та екологічному вихованні громадян (повнолітніх та неповнолітніх осіб).⁹

Положення ст. 299 КК, а так само, до речі, й приписи Закону України «Про захист тварин від жорстокого поводження»¹⁰ нарешті приведені у

---

⁹ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. С. 181.

¹⁰ Про захист тварин від жорстокого поводження : Закон України від 21.02.2006 № 3447-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>.

відповідність з положеннями окремих міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу. Це можна лише вітати, оскільки Європейська конвенція «Про захист домашніх тварин» була ратифікована Україною ще у 2013 р.¹¹

Отже, у національному кримінальному законодавстві з'явилися нові види обставин, що мають бути встановлені, оцінені та враховані суб'єктами правозастосовної діяльності під час кваліфікації жорстокого поводження з тваринами з метою забезпечення ефективного і своєчасного державного реагування на прояви різних форм цього негативного явища. При цьому особливий інтерес під час кваліфікації жорстокого поводження з тваринами викликає питання відмежування складу злочину, передбаченого ст. 299 КК, від адміністративних правопорушень, зокрема складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП), та його розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень, насамперед, складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 248 КК.

У зв'язку з цим, хотілося б зазначити таке. Окремі вітчизняні дослідники вказують, що відмінність зазначеного злочину від адміністративного правопорушення повинна залежати від характеру та ступеня суспільної небезпечності, а також спрямованості умислу винного, мотивів, цілей та обставин учиненого діяння.¹² Вочевидь, що це дійсно так. Однак, на наше переконання, визначальна відмінність ст. 299 КК від ст. 89 КУпАП полягає в тому, що кримінально-каране жорстоке поводження з тваринами зумовлює, *по-перше*, настання визначених законом наслідків у вигляді тілесних ушкоджень,

---

¹¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив ЄС у сфері охорони тваринного та рослинного світу) : пояснювальна записка до проекту Закону України (від 04.11.2019). URL : <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=2351&conv=9>.

¹² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. С. 183.

каліцтва або загибелі тварини, а, *по-друге*, характеризується додатково можливими обов'язковими ознаками об'єктивної та суб'єктивної сторони кримінально-протиправного діяння, які відсутні у складі відповідного адміністративного правопорушення. До таких ознак, зокрема, належать:

- нацьковування тварин одна на одну чи інших тварин з хуліганських або корисливих мотивів;
- пропаганда, вчинення діянь, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами;
- публічні заклики до вчинення діянь, що мають ознаки жорстокого поводження з тваринами;
- поширення матеріалів із закликами до жорстокого поводження із тваринами або їх нацьковування одна на одну чи на інших тварин;
- знущання над тваринами в присутності малолітніх осіб;
- особливо жорстокий спосіб поводження з тваринами;
- насильницькі дії щодо тварини, спрямовані на задоволення статевої пристрасті тощо.

Злочин, передбачений ст. 299 КК, слід також відмежовувати від суміжних складів кримінальних правопорушень, зокрема від незаконного полювання (ст. 248 КК), у процесі якого можуть застосовуватися заборонені зброя і способи (наприклад, під час масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу), використання яких спричиняє каліцтво тварин, тяжкі фізичні страждання або їх загибель.

Аналіз спеціальної літератури дозволяє стверджувати, що в процесі такого розмежування слід виходити з наступного:

- найперша відмінність жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання – в об'єкті складів кримінальних правопорушень, оскільки сфери суспільних відносин, що ставляться під охорону, є різними;
- предметом жорстокого поводження тваринами законодавець визначив хребетних тварин (риби, птахи, сухопутні істоти), незалежно від наявності чи відсутності у таких тварин господарів, їх перебування в стані природної

свободи чи в неволі, господарського призначення, стану організму тощо, тоді як предмет незаконного полювання – дикі звірі, птахи та інші тварини (наприклад, плазуни), які є живими, охороняються законом і перебувають у стані природної волі або утримуються в напіввільних умовах у межах мисливських угідь;

– при відмежуванні жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання, вчиненого забороненими знаряддями або способами чи з використанням транспортного засобу, необхідно встановити, чи мала місце така ознака об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 299 КК, як жорстокий або особливо жорстокий спосіб поводження з тваринами чи ознака суб'єктивної сторони – хуліганський мотив. У разі їх наявності вчинене діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю кримінальних правопорушень.¹³

Підбиваючи підсумок, таким чином, зазначимо, що вищенаведені ознаки відмежування злочину, передбаченого ст. 299 КК, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП, дозволяє стверджувати, що кримінально-каране жорстоке поводження з тваринами – це знущання над тваринами, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю або страждань шляхом пасивної (залишення напризволяще без їжі та води) або активної поведінки винного (нанесення ударів та заподіяння ушкоджень і т. ін.), в результаті якого заподіюються тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель тварини, а також інші визначенні законом форми протиправного поводження з тваринами. Ми схильні сподіватися, що наведені розмежувальні ознаки злочину, передбаченого ст. 299 КК, від адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 89 КУпАП, та сформульовані розмежувальні ознаки жорстокого поводження з тваринами зі складом кримінального

---

¹³ Головка І. А. Відмежування жорстокого поводження з тваринами від незаконного полювання. *Часопис Хмельницького університету управління та права : університетські наукові записки*. 2008. № 3. С. 271; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакор», 2018. С. 847, 850.

правопорушення, передбаченого ст. 248 КК, лише сприятимуть формуванню суб'єктами правозастосовної діяльності єдиної правозастосовної практики у сфері протидії жорсткому поводженню з тваринами.

ЩОДО СУТНОСТІ ТА НОРМАТИВНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ ОКРЕМИХ ІНШИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ В ПРОЕКТІ НОВОГО КК УКРАЇНИ

Ященко Андрій Миколайович,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінального права

і кримінології факультету № 1

Харківського національного

університету внутрішніх справ

Зважаючи на певною мірою готовність та узгодженість між членами робочої групи положень розробленої ними Загальної частини проекту нового Кримінального кодексу України¹⁴ (далі – проект КК), хотілося б висловити деякі міркування з приводу сутності та нормативної визначеності у ньому приписів щодо окремих інших заходів кримінально-правового характеру, під якими, на наше глибоке переконання, слід розуміти передбачені законом відмінні від покарання примусові, заохочувальні або такі, що засновані на недоцільності здійснення подальшого кримінального провадження, засоби кримінально-правового характеру, що застосовуються судом до особи у разі вчинення нею кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, передбаченого Особливою частиною КК, чи діяння, зовні на нього схожого. Йдеться, зокрема, про спеціальну конфіскацію, судимість, звільнення від кримінальної відповідальності та примусові заходи виховного характеру.

Так, відома чинному КК України спеціальна конфіскація представлена в проекті КК конфіскацією майна та вилученням речі. За своєю суттю конфіскація майна та вилучення речі - це різновид кримінально-правових

---

¹⁴ Новий Кримінальний кодекс України : проект тексту станом на 29.09.2022 / EUAM: Ukraine: Новий Кримінальний кодекс. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>.

засобів, відмінних від покарання, змістом яких є примусове позбавлення прав особи, як реакція держави на вчинення кримінального правопорушення чи протиправного діяння.

Доречно зазначити, що спеціальній конфіскації за чинним КК України, підлягає майно або здобуте кримінальним протиправним шляхом, або, хоча й набуто на законних підставах, але яке призначалось чи використовувалось для вчинення кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК. В проекті КК його автори окремо розділяють конфіскацію майна та вилучення речі, надаючи цим поняттям відповідного визначення. Однак зі змісту положень ст. 3.8.1. та ст. 3.8.3. випливає, що фактична відмінність конфіскації майна від вилучення речі полягає лише в тому, що конфіскації підлягає майно, яке належить засудженій особі на праві власності, а вилученню речі - речі, які на праві власності засудженій особі не належать. При цьому таким речам мають бути властиві всі ознаки майна, що підлягає конфіскації. Отже істотної відмінності конфіскації майна від вилучення речі не існує. Конфіскація майна - це безоплатне вилучення, забирання або відчуження майна або речі. Відповідно вилучення речі дорівнює конфіскації майна. У зв'язку з цим, уявляється, що представлення спеціальної конфіскації у проекті КК у вигляді окремо конфіскації майна та вилучення речі виглядає сумнівним. Водночас розділення на нормативному рівні окремо конфіскації грошей, майнових прав та іншого майна, яке належить засудженій особі на праві власності, та конфіскації речей, з властивими ознаками майна, які засудженій особі на праві власності не належить, цілком виправдано.

Щодо судимості, то в проекті КК вона належить до різновиду засобів (заходів) кримінально-правового характеру (ст. 3.1.2.). Таке сутнісне розуміння судимості можна лише вітати, оскільки, як відомо, у доктрині кримінального права та кримінології єдність думок з цього приводу відсутня. Розробники проекту КК, таким чином, у дискусії з приводу сутності судимості перевагу віддали розумінню цього правового явища як комплексу визначених законом

загальноправових та/або кримінально-правових обмежень, обтяжень чи заборон, які накладаються на засудженого за вчинення кримінального правопорушення одночасно з призначенням покарання або без такого призначення та/або звільненням його від відбування покарання.

Водночас доречно звернути увагу, що ст. 3.9.1. проекту КК декларовано, що судимість являє собою правовий статус, в якому перебуває особа, засуджена за вчинення кримінального правопорушення, що очевидно вносить певний дисонанс в розуміння сутності судимості як різновиду інших заходів (засобів) кримінально-правового характеру. Уявляється, що формулювання судимості у вигляді, запропонованому у ст. 3.9.1., підкреслює лише одну із можливих характеристик судимості, причому не визначальну або змістовну, а скоріше похідну.

Доречно також звернути увагу на те, що одним із трендів проекту КК стала відмова від нормативної визначеності в ньому інституту звільнення від кримінальної відповідальності та фактична заміна його на інститут звільнення від покарання, який представлений, скажімо, непризначенням покарання у зв'язку з позитивною поведінкою особи після вчинення кримінального правопорушення (ст. 3.4.2.) або непризначенням покарання у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 3.4.3.) і т. ін.

При цьому, згідно з ч. 1 ст. 3.1.1. проекту КК кримінально-правовими засобами визнаються лише ті засоби реагування на порушення кримінально-правових заборон, змістом яких є виключно обмеження прав особи або певні обов'язки, які вона зобов'язана виконати. У зв'язку з цим, ті положення в проекті КК, які втілюють у собі різні види звільнення від покарання, як «правонаступника» звільнення від кримінальної відповідальності, не є кримінально-правовими засобами, що очевидно не відповідає дійсності, оскільки заходи (засоби) кримінально-правового характеру за своїм змістом можуть бути як каральні (примусові) чи некаральні (примусові), так і заохочувальні або стимулюючі. Змістом звільнення від покарання очевидно, що є заохочення, тому вони так само є нічим іншим як заходами (засобами)

кримінально-правового характеру, а не «відірваними» від них правовими явищами.

Підґрунтям відмови від інституту звільнення від кримінальної відповідальності, уявляється, що є не лише окремі положення Конституції України (ст. 62), але й той, на переконання окремих розробників проекту КК визначальний факт, що європейському кримінальному законодавству інститут звільнення від кримінальної відповідальності невідомий. Але чи насправді це дійсно так? Уявляється, що ні. Принаймні, є певні сумніви щодо цього. Річ у тім, що у кримінальному законодавстві країн Європейського Союзу всім відомий вітчизняний інститут звільнення від кримінальної відповідальності представлений інститутом відмови від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінально-правову заборону. Інакше кажучи, відмова від кримінального переслідування фактично є аналогом наявного у КК України звільнення від кримінальної відповідальності за нормами його Загальної і Особливої частини, а точніше звільнення від притягнення до кримінальної відповідальності чи звільнення від кримінального переслідування.

Опрацювання окремих положень проекту КК засвідчує, що скажімо, Указом Президента України про помилування у виняткових випадках може бути передбачено припинення кримінального переслідування особи ... , у тому числі поєднане із обміном її на особу, яка затримана чи притягується до кримінальної відповідальності або засуджена на тимчасово окупованій території України чи в іноземній державі (ст. 3.4.15.). З великою долею ймовірності є всі підстави вважати, що припинення кримінального переслідування на підставі акту помилування індивідуально визначеної особи є ні чим іншим як проявом відомого чинному кримінальному законодавству України інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Ба більше, закликаємо в подальшому розширювати приписи національного кримінального законодавства в частині регламентації інституту припинення кримінального переслідування за рахунок, наприклад, включення до нього приписів щодо припинення кримінального переслідування у зв'язку із закінченням строків

давності притягнення до кримінальної відповідальності, відомих кримінальному законодавству переважної більшості країн Європейського Союзу.

Нарешті, хотілося б звернути увагу на те, що трендом проекту КК стала відмова від нормативної визначеності в ньому не лише положень щодо звільнення від кримінальної відповідальності, але й відмова від всім відомих приписів щодо примусових заходів виховного характеру. Жодних згадок про такі заходи (засоби) кримінально-правового реагування в ньому знайти не представляється можливим, принаймні, у варіанті оприлюдненого тексту чергової версії нормативно-правового документу від 29.09.2022 р. Водночас достатньо ефективне державне реагування на порушення кримінально-правових заборон з боку неповнолітніх осіб у вигляді можливості застосування щодо них примусових заходів виховного характеру можна спостерігати у кримінальному законодавстві Німеччині. У зв'язку з цим, положення проекту КК в частині кримінально-правового реагування на прояви девіантної поведінки неповнолітніх осіб зумовлює свого перегляду з огляду на наявну концепцію відмови від нормативної визначеності в ньому різних видів примусових заходів виховного характеру. Такий перегляд певною мірою лише сприятиме гармонізації нового кримінального законодавства України із кримінальним законодавством країн Європейського Союзу.

СЕКЦІЯ 2.
КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА
УКРАЇНИ: ВЕКТОРИ ІНТЕГРАЦІЇ

СУЧАСНІ ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стрельцов Євген Львович,

доктор юридичних наук, доктор теології, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук
України, завідувач кафедри кримінального права
Національного університету «Одеська юридична
академія, вчений секретар Південного
регіонального центру НАПрН України

Україна в червні 2022 року отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі (далі - ЄС), яке підтримали всі 27 членів цього Союзу на своєму засіданні в Брюсселі. Надання такого статусу закріплює проєвропейський напрямок розвитку нашої держави та повинен прискорити реформи наближення до стандартів функціонування ЄС. Реалізація цих намірів повинна проводитись з урахуванням трьох основних критеріїв, які були визначені у Копенгагському договорі 1993 року. Це політичний критерій, який повинен забезпечувати стабільність інститутів, гарантуючих демократію, дотримання прав та свобод людини, верховенство права. Це економічний критерій, який передбачає наявність реального ринкового господарювання, що забезпечує об'єктивний, конкурентний розвиток економіки. Це правовий критерій, пов'язаний з необхідністю прийняття комплексу правових норм, які повинні забезпечувати правову спроможність та необхідність виконувати обов'язки члена ЄС. Ці критерії нероздільні та доповняють один одного.

Розуміння цього, в свою чергу, потребує необхідності чіткого приєднання до основних заходів, які проводяться в рамках ЄС, в тому числі, і до політичних заходів. Такі заходи, що теж необхідно враховувати, мають різні напрямки, наявність яких забезпечує здійснення зовнішньої та внутрішньої політики. Не деталізуючи ці положення, в той же час потрібно відмітити, що внутрішня політика ЄС включає в себе і кримінальну політику, яка в основних, офіційних документах традиційно іменується «Простір свободи, безпеки та правосуддя».

Саме цей напрямок внутрішньої політики створює і так званий правоохоронний блок компетенції ЄС, в межах якого цей Союз вирішує (повинен вирішувати) проблеми, які включають в себе охорону двох основних складових свого «існування»: політичної системи функціонування та економічної моделі діяльності, які повинні всіляко підтримуватися усіма державами-членами цієї спільноти. Це достатньо динамічний процес, який потребує постійної уваги. Наприклад, заходи щодо подальшої прозорості внутрішніх кордонів держав-членів ЄС стали, особливо в останні декілька років, дещо «гальмувати» в зв'язку з карантинними обмеженнями, пов'язаними з COVID-19, певними складнощами у імміграційній політиці, проблемами надання притулків для громадян третіх країн тощо. Продовжують значно «турбувати» діяння, пов'язані з посяганнями на громадську безпеку, фінансовими зловживаннями, з корупційними проявами, відмиванням «брудних» коштів, екологічними правопорушеннями. Продовжують залишатися принципово важливими і ті, більш загальні заходи, які спрямовані на забезпечення законності та правопорядку в цілому на всій території ЄС.

Безпосередньо реалізація цих програм знаходить своє відображення у двох основних напрямках. Це - судове співробітництво з кримінальних справ, яке закріплює компетенцію ЄС з координації діяльності судових органів держав-членів цієї спільноти. Причому, поняття судовий орган розглядається в цьому визначенні не тільки як безпосередня судова установа у конкретній державі. Сюди включається й інші органи і структури, які беруть участь («допомагають») у здійсненні правосуддя (в першу чергу, це органи

прокуратури) на Європейському рівні. Саме тому структури Європейської прокуратури діють на теренах ЄС вже декілька років. В цілому організація діяльності цього напрямку потребує чіткої координації, яку в основному здійснює Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері кримінального правосуддя (Євроюст).

Ще один напрямок, це так зване поліцейське співробітництво, яке передбачає компетенцію ЄС щодо координації діяльності поліцейських структур держав-членів цієї спільноти, в першу чергу, через Європейську об'єднану організацію кримінальної поліції (Європол).

Розуміння цього є дуже важливим і для України за багатьма причинами. Одна з останніх пов'язана з 7 рекомендаціями – вимогами Європейської комісії, які були сформульовані після вище вказаного надання Україні офіційного статусу кандидата у ЄС і які потрібно провести негайно на національному рівні, для того, що б реально стати повноправним членом ЄС. Всі ці вимоги тою чи іншою мірою мають правовий характер, але низка з них «прямо» пов'язана з безпосередньою протидією кримінально-протиправним посяганням, зокрема, корупції, відмиванням «брудних» грошей тощо.

Усі такі заходи, в тому числі і спрямовані на протидію кримінально-протиправним посяганням, повинні мати нормативне закріплення на рівні ЄС. Останні такі зміни відбулись після прийняття Лісабонського договору, який набрав чинності з 1 грудня 2009 року. Положеннями цього договору передбачається, що законодавчі повноваження здійснюються, як правило, спільно Європейським парламентом і Радою ЄС. Для затвердження нормативних актів зараз, як правило, потрібна кваліфікована більшість («одноголосне» голосування відмінено Лісабонським договором). Але у деяких випадках, в першу чергу, при прийнятті кримінального або кримінального процесуального законодавства, коли мова може йти про певне «обмеження» державного суверенітету держави-учасника ЄС, процедура більш складна і за змістом, і за організацією.

Потрібно також враховувати, що після набрання чинності положеннями Лісабонського договору, питання кримінальної політики ЄС і прийняті з них відповідні правові акти повною мірою включені і в юрисдикцію Суду ЄС. В зв'язку з цим, цей Суд може давати офіційне тлумачення відповідних (в тому числі і з офіційних запитань національних судових установ) та притягати до відповідальності держави-порушники встановлених правових вимог.

Аналізуючи цю загальну проблему, потрібно коротко виділити використання так званих «загальних санкцій» ЄС, що відбуваються сьогодні у якості проявів зовнішньої політики, і які, як ми вже бачимо, мають свій вплив і на більш спеціальну протидію саме кримінально-протиправним посяганням на європейському рівні. Санкціями, в цілому, вважаються односторонні обмежувальні заходи відносно конкретних держав, фізичних осіб, державних установ або громадських організацій з метою вирішення тих чи інших, як правило, зовнішньо політичних завдань відносно вказаних суб'єктів. Серед них, наприклад, примушування конкретної держави до змін свого політичного курсу або змін у фінансовій сфері, торгівлі, візових рішеннях тощо. При цьому, в таких випадках мова йде про односторонні обмежувальні заходи, які можуть здійснюватися поза обов'язкового погодження таких рішень з Радою Безпеки ООН.

В розвиток цього, у листопаді ц.р., ЄС прийняв рішення, що порушення таких санкцій (обмежень) буде розцінюватися як «злочин ЄС». Наступним кроком у реалізації таких намірів буде конкретне визначення таких діянь (диспозиція) та встановлення за це відповідних примусових заходів впливу (санкція). Скоріше за все, повноваження розслідування таких справ буде включено у функції Європейській прокуратурі.

В усякому разі, потрібно враховувати, що і в сфері кримінального права, і в сфері процесуального права ЄС намагається поступово гармонізувати основні норми цих галузей права, що є достатньо складним, але необхідним завданням для формування єдиної за своїм загальним призначенням Європейської

кримінальної політики. При цьому така гармонізація повинна завжди враховувати національні догми права, які існують у кожній державі, з процесами імплементації законодавчих положень з метою створення більш ефективної, оперативної та необхідним чином взаємно погодженої Європейської програми протидії кримінально-протиправним посяганням на цьому континенті.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ ВІД СТАТЕВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Назимко Єгор Сергійович,

доктор юридичних наук, професор
перший проректор Донецького державного
університету внутрішніх справ

Тіточка Тетяна Ігорівна,

кандидат юридичних наук,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням
Донецького державного університету внутрішніх справ

На сьогоднішній день європейські правові спільноти визнають статеvu свободу та статеvu недоторканність неповнолітніх осіб одним із основних пріоритетів, на захисті якого має бути зосереджена увага законодавця. У зв'язку із цим актуальним напрямком удосконалення національного механізму забезпечення кримінально-правової та кримінологічної безпеки є поступова інтеграція європейських стандартів в українську законотворчу практику. Враховуючи вказане, пропонуємо більш детально зупинитись на окремих положеннях європейських нормативно-правових актів та документів, які закладають підґрунтя для будування системи захисту підлітків від будь-яких форм сексуального насильства.

Відтак, є підстави вважати, що міжнародне законодавство в частині захисту прав дитини з'явилося на початку ХХ-го століття. Адже у 1902 році Гаазька конференція з міжнародного приватного права визнала, що «інтереси дитини» є важливим критерієм у конвенціях із захисту меншин. У 1919 році Міжнародна

організація праці прийняла Конвенцію, яка обмежувала мінімальний вік робітників, а у 1924 році у Женеві було прийнято Декларацію, яка стала першим міжнародним правозахисним інструментом, норми якої спрямовані на створення належних умов, котрі забезпечують нормальний фізичний і психічний розвиток дитини, право дитини на допомогу, належне виховання та захист. Захист від сексуального насильства та будь-яких форм сексуальної експлуатації завжди був основою реалізації права дитини на нормальне існування та взаємовідносини у суспільстві. Визнання цінності статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх на рівні нормативно-правових актів та документів ще раз підтвердило ювеналізацію права Європейського Союзу.

Женевська декларація прав дитини містить п'ять основних програмних пунктів: 1) дитині повинні надаватися всі засоби, потрібні для її нормального матеріального і духовного розвитку; 2) голодна дитина повинна бути нагодована; хвора дитина повинна отримати допомогу; помилка, якої припустилася дитина, повинна бути виправлена; сироті чи безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і догляд; 3) дитина перша повинна отримувати допомогу під час лиха; 4) дитина повинна мати дитинство і захист від усіх форм експлуатації; 5) дитину потрібно виховувати в усвідомленні того, що її кращі якості повинні бути спрямовані на благо ближнім. Отже, такі, як здається, елементарні (базові) складові дозволили законодавцям низки країн створити власний підхід до захисту прав неповнолітніх осіб за допомоги апробованої європейської платформи.

Є підстави вважати, що саме з Женевської декларації прав дитини 1924 р. права дитини отримали відповідний рівень міжнародного захисту, а сама Декларація стала фундаментом всього майбутнього міжнародного розвитку правових ініціатив стосовно забезпечення та захисту дитини та її прав. 10.12.1948 р. Генеральною Асамблеєю ООН було прийнято всесвітньо відомий документ щодо захисту прав людини і, зокрема, дітей – «Загальна декларація прав людини». У ній вперше зафіксовані основи захисту прав людей та дітей. На законодавчому рівні також було сформовано комплекс відповідних стандартів,

яким має відповідати стратегія запобігання кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності. *До таких стандартів можна віднести:* 1) визнання статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх осіб одними із найбільших цінностей; 2) створення всіх можливих способів захисту інформації, яка стосується особливостей кримінального правопорушення під час досудового розслідування та судового розгляду; 3) визнання неповнолітнього віку жертви кримінального правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності обтяжуючою його обставиною; обрання максимального ефективного для виправлення кримінально-правового заходу; 4) гарантування безпеки свідкам та неповнолітнім потерпілим як під час проведення кримінального провадження, так і після його завершення; 5) забезпечення захисту неповнолітніх осіб від втягнення їх у зайняття проституцією, участі у виготовленні порнографічних матеріалів та будь-яких інших видів сексуальної експлуатації; 6) сприяння своєчасному наданню правової та будь-якої іншої допомоги, необхідної та достатньої для утримання дитини від вторинної віктимізації; 7) актуалізація проблеми реституції та компенсації.

04.11.1950 р. Радою Європи було прийнято Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, котра ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97. 20.11.1959 р. було прийнято наступний важливий міжнародний документ щодо захисту дитини – Генеральна асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла Декларацію прав дитини. Держави-учасниці ООН, котрі ратифікували Декларацію про права дитини, таким способом ввели передбачені нею положення до свого національного законодавства, додатково взяли на себе зобов'язання вживати необхідних законодавчих, соціальних та інших заходів із метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства, образ чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання батьками, законними опікунами чи будь-якою іншою особою, яка турбується про

дитину. Наступними важливими міжнародними документами щодо захисту дитини від насильства, які носять декларативний характер, є «Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (1966 рік), «Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права» (1966 рік), «Декларація про захист жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів» (1974 р.), «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) (1985 р.) та «Декларація про соціальні і правові принципи, що стосуються захисту і благополуччя дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх всиновленні, на національному і міжнародних рівнях» (1986 р.) тощо. Отже, вказане надає можливість констатувати, що ХХ століття стало вирішальним в частині створення алгоритму захисту прав неповнолітніх осіб.

Наприклад, Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила) складаються з 6 частин. Основні цілі Правил: держави-учасниці мають прагнути сприяти благополуччю неповнолітніх; створювати умови для забезпечення змістовного життя підлітків у суспільстві; здійснювати заходи щодо мобілізації всіх можливих ресурсів з метою сприяння благополуччю підлітків, щоб зменшити необхідність втручання з боку закону і ефективного, справедливого та гуманного поводження з підлітками, які перебувають у конфлікті з законом; розвивати служби правосуддя стосовно неповнолітніх для підвищення кваліфікації персоналу. Необхідно звернути увагу на те, що на сьогоднішній день в нашій країні вже більш активно створюються ефективні стратегії запобігання кримінальним правопорушенням проти статевої свободи та статевої недоторканності неповнолітніх. Наприклад, створено реєстр осіб, які вчинили такого роду кримінальні правопорушення, актуальним та відкритим залишається питання щодо можливості хімічної кастрації гвалтівників, котра, до речі, запроваджена у більшості розвинених країн Європи та США. Однак, на жаль, наша країна ще далека від рішучих дій в цій царині. Законопроект, у якому

пропонувалось посилити кримінальну відповідальність за такого роду кримінальні правопорушення та запровадити хімічну кастрацію було прийнято лише частково, а на пропозицію передбачити хімічну кастрацію Президентом було накладено вето. Втім, у більшості штатів США така кастрація є добровільною, а педофілам забороняють знаходитись та жити у місцях, де регулярно наявне значне скупчення неповнолітніх осіб (дитячі садки, школи тощо). Україна визнала ці дії такими, що суперечать положенням міжнародних нормативно-правових актів в частині захисту прав та свобод людини, із чим ми не в повній мірі погоджуємось. Будь-яка пропозиція може мати альтернативу, і хімічна кастрація також може бути добровільною і являти собою, наприклад, альтернативне покарання, котре не буде пов'язане із ізоляцією. Отже, як здається, законодавцю ще є над чим розмислити. Оскільки, у будь-якому випадку, інтереси дитини-жертви мають бути у пріоритеті, оскільки вони піддаються більшому негативному впливу ніж ті, що зазнає правопорушник під час добровільної хімічної кастрації, котра має тимчасовий медичний вплив.

Таким чином, можна підсумувати, що європейський підхід є взірцевим в частині захисту неповнолітніх осіб від сексуальної експлуатації та сексуального насильства. Європейська практика свідчить, що справи, які стосуються такого роду протиправних діянь піддаються ретельному вивченню в Європейському суді з прав людини, відповідно до чинних принципів справедливості, гуманізму та співрозмірності тяжкості кримінального правопорушення покаранню, котре за нього призначається.

**КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ НА ҐРУНТІ НЕНАВИСТІ:
АКТУАЛІЗОВАНІ ВІЙНОЮ ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ**

Орлов Ю.В.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального
права і кримінології факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ

Ковальов С.С.,

ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ

Розділ 1 Національної стратегії у сфері прав людини (Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021) встановлює, що Стратегія спрямована на об'єднання суспільства з питань щодо розуміння цінностей прав і свобод людини, що забезпечуються та захищаються на основі принципів рівності та недискримінації. В цьому контексті ефективна протидія кримінальним правопорушенням на ґрунті ненависті є одним з актуальних завдань у справі розбудови в Україні розвиненого громадянського суспільства з високим рівнем правової й моральної культури терпимості.

Прийнято вважати, що кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті – це спричинені упередженим ставленням кримінальні правопорушення, при яких нападник атакує жертву через її (жертви) приналежність до певної соціальної групи або раси. Втім, таке визначення не дає відповіді на головне питання про природу ненависті, що лежить в основі відповідної категорії кримінальної активності, обмежуючись лише зовнішнім її проявом – упередженням. А саме такий запит, на виявлення, опис і пояснення глибинної

сутності вказаних кримінальних правопорушень впливає із зобов'язань за Рамковим рішенням Європейського Союзу (далі – ЄС) про злочини на ґрунті расизму і ксенофобії 2008/913/ЖНА від 28.11.2008 р. та Директиви ЄС про жертви злочинів стосуються всіх країн, які є членами ЄС або прагнуть набути таке членство. Це рішення формує передумови для спільної кримінально-правової позиції щодо злочинів на ґрунті ненависті, включно із суворішим покаранням в разі вчинення злочину через упередження. Крім того правова позиція Європейського суду з прав людини, неодноразово зафіксована у різних рішеннях, полягає у необхідності і обов'язку держав ретельно розслідувати можливі дискримінаційні чинники мотивації кримінальних правопорушень.

Тож чим є ненависть як така? Емоція? Ні. Злість – це емоція. А ненависть – це складний емоційно-інтелектуально-вольовий комплекс, який характеризується розлогою психологічною основою. При більш глибокому аналізі виявляється, що ненависть – віддзеркалення стану депривації за критерієм тривалої незадоволеності потреби у повазі й визнанні. Певна річ, ненависть може ґрунтуватися й на суто індивідуальних, міжособистісних протиріччях, конфліктах. Однак там, де мова йде про ненависть до певних соціальних груп, там неодмінно варто говорити про «запалення» проблемних зон групової ідентичності, про невизнання гідності групи, дійсне чи удаване.

Варто погодитись із позицією В. Гавела, який стверджував, що в першу чергу ненависті передусім властивий якийсь момент зосередженості на іншому, залежність від нього, деяке делегування своєї особистості іншому. Як закоханий тужить за коханою і не може без неї жити, так і ненавидить тужить за ненависним. Тому ненависть, як і любов, по суті, можна розглядати як вираження туги за абсолютном, хоч і трагічно збоченої туги. Люди, які ненавидять, переповнені постійним, невикорінним і, зрозуміло, невідповідним дійсному положенню почуттям образи. Їх ніби мучить жага нескінченного шанування, поваги, любові; оточуючі, мовляв, невдячні, несправедливі щодо них і не тільки не шанують

безмірно і не люблять шалено, як мали б, а просто ними нехтують, хоча б лише в уяві тих, хто ненавидить.

Для того, хто ненавидить, сама ненависть важливіша за об'єкт, первинна щодо нього. Це – ненависть у хімічно чистому вигляді (Л. С. Рубінштейн). Індивідуальне почуття екстраполюється на групову, колективну площину; індивідуальне виражається через приналежність до групового. Колективна ненависть, яку поділяють, розширюють і поглиблюють ненависники, має своєрідну магнетичну силу, що здатна втягувати у свою вирву незліченну кількість людей, які раніше не підозрювали в собі здатності ненавидіти (В. Гавел).

При цьому слід звернути увагу на те, що тенденція до дроблення, примноження ідентичностей в Європі, як це ґрунтовно описує та доводить у своїй широко відомій праці Ф. Фукуяма «Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривдженості» (2020 р. – в перекладі українською) є очевидною загрозою, що містить в собі суттєвий криміногенний потенціал активізації відтворення кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті. Логіка тут проста: кожна ідентичність вимагає визнання. І добре, якщо визнання на засадах рівності, платонівської ізотимії. Однак повсякчас з'являються спокуси, претензії на визнання гідності домінантною, що фундуються на правах корінних народів, конфлікті культур, пов'язаного з міграційними процесами. І як тільки з'являється вимога асиміляції замість задоволення права на культурну автономію, як тільки дисонанс інакшості накладається на безпекові виклики (тероризм, злочинність мігрантів і т. п.) – це є неспростовним маркером запуску дискримінаційного процесу, в основі якого лежить ненависть. І цей процес, без належного проактивного, випереджаючого контролю за ним з боку правоохоронних органів, громадськості цілком здатен здійснити хвилю кримінальної активності на ґрунті ненависті. Але ж, як і в природі, хвилі мають здатність відбиватися й поширюватись у зворотному напрямі. Тож варто бути свідомим тієї обставини, що ненависть – феномен бінарний, обопільно спрямований. Як для первинного

носія ненависті щодо об'єкту, так і сам об'єкт зрештою генерує ненависницькі гони, устремління, стаючи суб'єктом дискримінаційних, злочинних практик.

І ця проблема виявляється багато в чому спільною і для України і для країн-членів ЄС. І мова не лише у значній кількості українських мігрантів, що істотно зросла від початку повномасштабної агресії росії. Хоча, певна річ, і за цим компонентом варто говорити про додаткові чинники розпалювання ненависті до мігрантів з України, які переважно проявляються на рівні статистичних зв'язків, тим не менш ця проблем має більш глибокі детермінаційні коріння, притаманні як країнам ЄС (особливо наочними є випадки дискримінаційного ставлення щодо українців та українок в Польщі), так і Україні. Гадаємо, не помились, якщо стверджуватимемо, що новітньою проблемою, що імовірно може постати з новою й особливою гостротою є ненависть щодо росіян та відповідні кримінальні правопорушення на цьому підґрунті. Причини зростання ненависті – зрозумілі. Агресивна війна й генералізація захисної агресії у відповідь на неї не майже залишає шансів на рівні масової свідомості для існування концепту «хороші росіяни». Спроби ж цей концепт в тому чи іншому вигляді відстоювати закономірно наражатимуться на агресивний, по функціональній суті дискримінаційний (проте не виключено, що морально виправданий) спротив.

Відтак, злочини на ґрунті політичної ненависті до дійсних або афілійованих представників рф в Україні – той кримінологічний феномен, з яким доведеться зіткнутися в процесі повоєнної відбудови й транзиту до повноцінного мирного життя в нашій країні. Цей феномен становитиме суттєву перепону на шляху реалізації концепції перехідного правосуддя, елементами якого, як відомо, є встановлення історичної правди та примирення. Проблематика подібного стибу є кримінальним проявом такої екзистенціальної дилеми транзитивного суспільства як «справедливість vs примирення», яка виражає цільовий та інструментальний конфлікт між ретрибутивною та відновною юстицією, морально-правовим запитом сторін конфлікту на справедливе кримінальне переслідування правопорушників та амністією як фактором зниження рівня

несприйняття суспільного транзиту частинами сторін конфлікту, які були залучені до неправомірної діяльності.

Ця дилема є одним з проявів конкуруючої (конкурентної) віктимності, а також наслідком метафізичної багаточасовості онтологічного одночасного, перебування сторін конфлікту у різних соціально-часових модусах: відмінних нарративних, дискурсивно-символічних системах мислення, практики. При аналізі внутрішніх факторів підтримки країни-агресора, що стимулюються зовнішньополітичними агентами впливу, перепоною для предметної синхронізації, себто синкайризації часових модусів, постає енергетично заряджена соціальна міфологія, підживлювана пропагандою, колективними комеморативними практиками, механізмами постпам'яті. Подолання цієї перепони вимагає умовно значного календарно-часового проміжку, активної обопільної роботи сторін конфлікту, спрямованої на взаємне визнання гідності, науково обґрунтоване, документальне, в тому числі з використанням інструментів міжнародного правосуддя, спростування неправдивих відомостей про причини, перебіг та наслідки конфлікту чи закріплення й функціонування недемократичного політичного режиму, їх жертв. І роль країн-членів ЄС вказаному процесі – колосальна. Маємо орієнтуватися на інтеграцію євросоюзної та української кримінологічних політик у напрямі послаблення детермінаційного комплексу кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті, що є перспективним напрямом подальших наукових досліджень і реальної політики.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Даниленко Денис Олександрович,

аспірант юридичного факультету

Харківського Національного університету

ім. В.Н. Каразіна

Науковий керівник: Храмцов О.М.,

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного

факультету Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

З огляду на постійний перегляд законодавцями України положень, щодо кримінальної відповідальності за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, виникає необхідність у розгляді зарубіжного досвіду. Крім того, такий аналіз дозволяє відобразити переваги та недоліки національного права, більш ґрунтовно підійти до вирішення проблемних питань, уникнути помилок тощо. Тому, важливе значення має повне всебічне вивчення, глибоке наукове опрацювання, а також об'єктивна оцінка досвіду функціонування зарубіжних кримінально-правових систем в означеній сфері.

Зважаючи на те, що Україна в червні 2022 року подала заявку на членство до Європейського Союзу, окремим важливим аспектом - є необхідність приведення українського законодавства до норм Європейського Союзу. Враховуючи це, необхідність вивчення зарубіжного досвіду окремих держав-членів Європейського Союзу - є об'єктивною.

В науковій літературі обґрунтовано зазначається, що законодавством європейських країн розмежовуються певні прояви сексуальних перверсій

(термін, що описує відхилення від норми сексуальної поведінки у суспільстві) на злочинні та незлочинні. При цьому, злочинними визнаються лише ті, що безпосередньо є пов'язаними із проникненням у тіло людини.

Щодо законодавства окремих європейських країн, то можливо проаналізувати досвід Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина та Французької Республіки.

Як і в українському законодавстві в Республіці Польща, кримінальна відповідальність за окреслені правопорушення міститься в окремому кодифікованому законі - Кодекс карний Республіки Польща. Також, кодекс визначає окремий розділ "Злочини проти статевої свободи та моральності". Цей розділ містить десять статей, що передбачають кримінальну відповідальність. Зокрема, кримінально-карними діями визнають: 1) зґвалтування (ст. 197), під яким розуміється вчинення дій поєднаних з насильством, незаконною погрозою або обманом до вступу в статеві зносини; 2) схиляння до вступу в статеві зносини з використанням безпорадності, розумової відсталості чи психічного захворювання потерпілої особи (ст. 198); 3) зловживання відносинами залежності чи використання критичної ситуації з примушуванням іншої особи до статевого акту або піддатись іншій статевій дії чи виконати таку дію (ст. 199); 4) вчинення статевого акту з особою молодіжного віку до 15 років, чи здійснення щодо такої особи інших сексуальних дій, або примушування такої особи до таких дій чи виконання їх (ст. 200); 5) встановлення контакту з особою молодіжного віку до 15 років з метою її зґвалтування, чи для виготовлення або реєстрації порнографічного матеріалу через телеінформаційну систему або телекомунікаційну мережу (ст. 200-а); публічне пропагування або схвалення поведінки педофіла (ст. 200-б); здійснення статевого акту з пращуром, нащадком, усиновленим, усиновителем, братом чи сестрою (ст. 201); публічна демонстрація порнографічних матеріалів таким способом, використання якого здатне примусити переглянути їх особу, яка не бажає це робити (ст. 202); змушування із застосуванням насильства, незаконних погроз, обману або використовуючи відносини залежності чи критичну ситуацію до зайняття

проституцією; зхилання до зайняття проституцією з метою отримання майнової вигоди (ст. 204).

Наведені вище кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи відповідно до законодавства Республіки Польща, дають змогу аргументувати, що польським кримінальним законодавством визначено посилену кримінально-правову охорону особи молодіжного віку (до 15 років). При цьому, слід відмітити певну непослідовність польського законодавця у ключових визначеннях. Так, немає суттєвої відмінності між зґвалтуванням та вчиненням інших насильницьких сексуальних дій. Так, одні й ті ж дії називаються, то статевими зносинами, то зґвалтуванням, то сексуальними діями в загальному.

Щодо досвіду Федеративної Республіки Німеччина, то слід зазначити, що кримінальна відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи міститься у тринадцятому розділі Кримінального кодексу з назвою “Злочини проти статевого самовизначення”. Так, зазначений розділ містить 25 параграфів (статей), якими детально визначено всі випадки кримінальних діянь, що можуть посягати на статеву свободу та недоторканість особи. Аналізуючи склади правопорушень розділу 13 цього Кримінального кодексу, можливо відмітити особливу увагу німецького законодавця щодо вчинення сексуальних дій по відношенню до певного кола осіб: дітей, опікуваних, осіб, які не здатні чинити опір, осіб, довірених винному для консультації, лікування (лікарського спостереження) або обслуговування і ін. У всіх випадках під сексуальними діями розуміються будь-які дії сексуального характеру.

Також деякі дослідники умовно поділяють такі посягання на статеву свободу та статеву недоторканість на дві групи: 1) злочинні діяння проти статевого самовизначення; 2) злочини, умовно пов’язані зі злочинними діяннями проти статевого самовизначення серед яких пособництво до сексуальних дій малолітніх тощо.

Досить відмінним від українського кримінального законодавства є досвід Французької Республіки. В першу чергу, слід відмітити, що в кримінальному кодексі Франції кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості містяться в розділі з назвою “Про сексуальні агресії”. Так, сексуальними агресіями визнаються будь-які сексуальні посягання, вчинені шляхом насильства, примусу, погрози чи обману. Усі сексуальні агресії можливо умовно поділити на три групи: 1) зґвалтування; 2) інші сексуальні агресії; 3) сексуальне переслідування. Зґвалтування визначається достатньо широко: “будь-який акт сексуального проникнення, вчинений у відношенні іншої людини із застосуванням фізичного насильства, примусу, погрози чи обману” (ст. 222—23 КК). Схоже визначення зґвалтування містилося в Кримінальному кодексі України до 2018 року, після чого факт застосування насильства, погрози чи обману вже не потребує доказування, а має місце лише відсутність добровільної згоди. Також, кодексом визначається відповідальність за “інцест”, “ексгібіціонізм та сексуальні домагання”.

Таким чином, можливо підсумувати, що законодавством досліджених європейських держав (Франція, Німеччина та Польща) як і законодавством України, визначено кримінальну відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в межах окремих розділів основних кодифікованих законів про кримінальну відповідальність. Хоча й назви розділів у досліджуваних державах, є відмінними, основна їхня мета єдина - охоплення всіх можливих випадків криміналізації діянь, що посягають на статево свободу та статево недоторканість особи.

КОНЦЕПТ КРИМІНАЛЬНО-ПРЕВЕНТИВНОГО ПРАВА В ДИСКУРСІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Канібер Юрій Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

Проведення інтеграційних процесів європейського і українського напрямків розвитку кримінальної політики повинно враховувати ті напрацювання, які мають місце в сучасній українській кримінології та теорії кримінального права. Зокрема, змістовне наповнення законодавства та інституційний устрій системи превенції кримінальних правопорушень необхідно сприймати як складову частину політики протидії кримінальним правопорушенням і кримінальної політики. Серед вітчизняних кримінологів склався певний консенсус щодо розуміння змісту і співвідношення родового поняття «політика протидії кримінальним правопорушенням» та її виду «кримінальної політики» як політики встановлення та застосування кримінальної відповідальності за вчинені кримінальні правопорушення. Наразі політика протидії кримінальним правопорушенням має і інші напрями впливу на процеси криміналізації суспільства, які реалізуються через кримінально-превентивну, кримінально-виконавчу, кримінально-процесуальну та інші споріднені види політики протидії злочинності в широкому розумінні. Тому обговорення інтеграційних процесів у сфері кримінальної політики повинно передбачати більш широкий дискурс проблематики протидії кримінальним правопорушенням ніж суто кримінальна політика у первинному розумінні.

Традиційно в українській системі права цикл кримінально-правових галузей права, наук і навчальних дисциплін складається з кримінального,

кримінально-виконавчого права та кримінології. Проте наукова, правоохоронна і правотворча діяльність стикається з проблемою обмеженості такої системи нормативного і наукового інструментарію. Інтеграційні процеси викликають потребу його розширення за рахунок розвитку окремих напрямів юридичної практики, наприклад, кримінальної політики, кримінально-превентивного права тощо. Очевидно, що така тенденція поступово знаходитиме певне відображення в діяльності законодавців, органів кримінальної юстиції, в навчальному процесі закладів вищої освіти. Наприклад, в Харківському національному університеті внутрішніх справ запроваджено для магістрів навчальний курс «Кримінально-правова політика протидії злочинності».

Константа формування галузей права за об'єктом правового регулювання також має певні вади і обмеження в ефективності практичного застосування в діяльності кримінальної юстиції та правоохоронних органів. Європейські правозастосовні практики пропонують більш сучасний функціональний діяльністний підхід, в якому стрижнем кримінологічної політики є установка на комплексне вирішення конкретних завдань превенції певних кримінальних правопорушень в їх актуальних проявах. Комплексність передбачає концентрацію зусиль повноважних суб'єктів превентивної діяльності на вирішенні проблем превентивної протидії кримінальним правопорушенням з використанням засобів правового і інших видів впливу не обмежуючись рамками окремої галузі правового регулювання, маючи можливість використовувати одночасно і адміністративно-правові, і кримінально-процесуальні, і кримінально-правові і інші правові засоби, додаючи безумовно і ті, які за звичай відносять до інших засобів профілактичного впливу: педагогічні, психологічні тощо.

Кримінально-превентивне право – термін, який пропонується з метою започаткування обговорення науковцями концепту ймовірного створення нової галузі права та підгалузі кримінологічного наукового знання. Як можлива галузь права – це система юридичних норм, що регулює суспільні відносини, які виникають у зв'язку з необхідністю здійснення заходів запобігання

кримінальним правопорушенням. Як наука – це система наукового за своєю сутністю кримінологічного знання про зміст та застосування кримінально-превентивних заходів. Створення кримінально-превентивного права розглядається як напрям розширення кримінологічного знання у межах прагматично-праксеологічного підходу до матеріалізації теоретичних положень кримінології в практичних формах кримінологічної діяльності. Необхідність конструювання нової правового та наукового напрямку викликана сукупністю об'єктивних обставин, які відображують тенденції розвитку системи законодавства щодо запобігання кримінальним правопорушенням, та висновками з формально логічної аргументації наукової пропозиції.

Один з аргументів до початку дискусії щодо створення кримінально-превентивного права ґрунтується на перспективі суттєвого посилення кримінально-правової регламентації правовідносин превенції кримінальних правопорушень. Запропонований останніми роками до уваги наукової громадськості проект Кримінального кодексу України, передбачає скорочення системи кримінальних покарань і одночасно розширення до вигляду певної системи кримінально-правових засобів, які за своєю природою та метою є кримінально-превентивними, спрямованими на створення умов недопущення, запобігання вчиненню нового кримінального правопорушення. Стосовно покарання на перший план відповідно до європейських сучасних гуманістичних поглядів з часом знов може вийти мета превентивного самозахисту суспільства від злочину поряд з проголошеною в проекті метою убезпечення суспільства шляхом справедливої кримінально-примусової відплати правопорушнику матеріальними збитками або ізоляцією від суспільства та метою запобігання вчиненню злочинів і спонукання особи до правослухняної поведінки.

Наразі однаково логічна як наявність окремої галузі права, що регламентує кримінально-виконавчі, тобто адміністративні за своєю юридичною природою правовідносини, існування якої поки що ніхто не заперечує, так і необхідність в галузі права, що регламентувала б кримінально-превентивні правовідносини, наукове обґрунтування якої доцільно з'ясувати.

Значна частина норм и практик превенції кримінальних правопорушень пов'язані з адміністративним регулюванням і адміністративною деліктністю. І безумовно в значній мірі з впливом загальної і індивідуальної превенції кримінально-правового характеру. Інтегрування інструментів превенції кримінальних правопорушень в межах комплексної галузі права здається доволі логічною.

Інший аргумент до початку наукового обговорення можливості конструювання кримінально-превентивного права є перспектива створення кримінального законодавства з декількох кодексів, які будуть забезпечувати єдину системи відповідальності за правопорушення в публічній сфері: злочини, проступки, правопорушення. Виникає проблема розширення і питання про доцільність розширення традиційного змісту кримінального права або обмеження його функцій правовідносинами кримінальної відповідальності за злочини, коли всі інші правовідносини, що виникають у зв'язку з вчиненням проступків і порушень, будуть віднести до предмету правового регулювання кримінально-превентивного права. Однак у зв'язку з представленим від Міністерства юстиції проекту нового Кодексу України про адміністративні проступки ситуація з віднесенням до Кодексу України про проступки правопорушень, які зараз є адміністративними правопорушеннями стає ще більш не визначеною. Наразі правове поле превенції кримінальних правопорушень в конкурентній боротьбі намагаються освоїти представники наук кримінального і адміністративного права без помітної участі кримінологів, які б і повинні були б занепокоїтись проблемами комплексного правового забезпечення превенції кримінальних правопорушень. Можливо є сенс повернутись до перспектив розмежування теоретичної і практичної кримінологічної діяльності, у зв'язку з цим виокремлення підгалузі кримінології у вигляді кримінально-превентивного права, як продовження логіки розмежування кримінологічних характеристик і превентивної діяльності на їх підставі.

Нормативні акти, в яких мова йде про запобігання кримінальних правопорушень конкретних видів, розпорошені поміж різними галузями права і увагою галузевих науковців. Відсутність титульного суб'єкту, сконцентованого на розвитку превентивного напрямку права і законодавства, а відтак відсутність належного наукового супроводу і організаційної підтримки наразі призвело до фрагментації кримінально-превентивного законодавства, суттєвому звуженню спектру превентивного правового інструментарію на всіх рівнях правотворчості та правозастосування: відсутній політико-правовий акт щодо стратегії запобігання злочинності; законодавство не акцентує увагу на компетенції різних суб'єктів з запобігання кримінальним правопорушенням, скорочує або взагалі ліквідує їх превентивні повноваження тощо.

Наукова дискусія навколо концепції кримінально-превентивного права може дати додатковий поштовх до актуалізації розвитку теорії і практики запобігання кримінальним правопорушенням на новому рівень, на рівень правової ліберальної антропоцентричної держави, де дійсно можлива реалізація первинного у протидії злочинності гасла про переваги превенції над покаранням.

КРИМІНОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ

Луценко Богдан Геннадійович,

Аспірант факультету № 6

Харківський національний університет внутрішніх справ

Науковий керівник:

Литвинов Олексій Миколайович, доктор юридичних наук, професор

Поняття «кримінологічна політика» в різні часи різними дослідниками з певних причин визначалося по різному. Підтримуючи концепцію нерепресивної протидії злочинності наведемо позиції досвідчених фахівців, так В. В. Голіна вважає, що кримінологічна політика – це складова державної соціальної політики, яка на основі Конституції України й інтегрованих кримінологічною наукою знань і світового досвіду визначає методологічні засади та шляхи, якими керується держава та її інституції під час здійснення нерепресивної протидії злочинності [1, с. 19]¹⁵. Свою позицію щодо цього визначення обстоює П. Л. Фріс, який вважає, що зміст кримінологічної (профілактичної) політики визначається цілеспрямованими заходами, метою яких є зменшення рівня злочинності шляхом ліквідації або зниження потенціалу причин та умов злочинності [2]¹⁶.

Таким чином, кримінологічна політика в цілому супроводжує зовнішню і внутрішню політику держави із недопущення вчинення кримінальних

---

¹⁵ Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні: монографія / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодязний; за заг. ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2012. 387 с.

¹⁶ Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми. Київ: Атіка, 2005. 332 с. С. 188; Політика у сфері боротьби зі злочинністю України: теоретичні та прикладні проблеми: монографія / за заг.ред. проф. П. Л. Фріса та проф. В. Б. Харченка. Івано-Франківськ-Харків, 2016. 419 с

правопорушень та впливу на їх детермінанти через призму кримінологічних знань та досвіду у соціальній, економічній, безпековій, інформаційній, законотворчій, правозастосовній, політичній, фінансовій, педагогічній, культурній та ін. сферах життєдіяльності держави, суспільства та людини.

На сьогоднішній день кримінологічна політика в Україні, нажаль, не займає відповідне місце серед стратегічних напрямків протидії (боротьби) злочинності/кримінальним правопорушенням.

Не можна стверджувати, що вона зовсім відсутня у вітчизняному правовому полі, проте існування її є фрагментарним, вибірковим.

Фрагментарність кримінологічної політики проявляється у відсутності постійно діючих Концепцій (Програм), а в ідеалі Законів України із її реалізації. Так, свого часу, кримінологічна політика досить нетривалий час була складовою частиною державної політики у сфері протидії злочинності, а саме Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р. Метою Концепції було забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень шляхом розроблення та здійснення комплексу заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин й умов учинення злочину, захист інтересів людини, суспільства і держави від протиправних посягань, а також налагодження дієвої співпраці між центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та громадськістю в зазначеній сфері. Постановою Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2012 р. № 767 було затверджено План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р.

У свою чергу вибірковість можна спостерігати через протидію та запобігання окремим складовим злочинності/кримінальним правопорушенням, таким як корупція (ЗУ «Про запобігання корупції»), організована злочинність (ЗУ «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою

злочинністю»), тероризм (ЗУ «Про боротьбу з тероризмом») та ін., що регулюються Законами України.

Такі підходи до кримінологічної політики порушують її головні принципи, завдяки яким можна досягти зменшення кримінальних правопорушень і виховання правосвідомого та відповідального суспільства, а саме системність та довготривалість. Не применшуючи значення інших принципів, в сукупності із зазначеними принципами вони дадуть очікуваний результат пролонгований у часі.

Наслідки відсутності кримінологічної політики в рамках загальнодержавної антикримінальної політики сьогодні відчуває на собі вся Україна і українське суспільство. Прогрес людства породжує не тільки позитивні зміни у розвитку сучасних інновацій, а також і деструктивні форми розвитку злочинності, що проявляється у виникненні нових видів кримінальних правопорушень (економічна, фінансово-кредитна сфери, тощо).

На сьогоднішній день Україна протистоїть найнебезпечним злочинним проявам, таким як сепаратизм, тероризм, окупація суверенних територій, колабораціонізм, насильницька зміна державної влади та ін.

Сучасні події в Україні це результат довготривалої діяльності РФ, що почалася задовго до 2014 року (конфлікт навколо о. Тузла 2003 р.; так звана «газова війна» України та РФ 2005, кінець 2008-початок 2009 року; постійне втручання у формування суспільної думки та багато ін.) і в результаті анексія Автономної Республіки Крим, окупація частини Донецької та Луганської областей і війна на території України.

Відсутність відповідної реакції влади, у тому числі і недооцінення кримінологічної політики, призвели на Донбасі у період з квітні 2014 року до лютого 2021 року до загибелі 3.375 цивільних осіб та 4.150 українських військових, а також поранення цивільних від 7 до 9 тисяч цивільних осіб та від 9.700 до 10.700 українських військових (за посиланням на Управління верховного комісара ООН із прав людини).

З початком війни з 24 лютого до 31 липня 2022 року, в Україні загинули щонайменше 5327 мирних людей, а поранення отримали 7257 (за посиланням на Управління верховного комісара ООН із прав людини). Варто розуміти, що ці цифри є досить приблизними і реальні цифри є набагато більшими, оскільки через об'єктивні причини (бойові дії на окремих територіях, перевірки повідомлень про смерть) неможливо встановити точні дані і тим більше, війна ще триває, а отже і кількість смертей буде збільшуватися кожного дня.

Всі ці останні події безумовно сприяють погіршенню криміногенної обстановки в країні, збільшенню всіх видів правопорушень, зростанню рівня віктимності, економічному занепаду, соціальній незахищеності населення, посиленню психологічного напруження та протіканню інших негативних явищ, що живлять та породжують злочинність/кримінальні правопорушення та їх детермінанти.

Підтримуючи думки наукової спільноти, що для позитивних змін в країні потрібні два фундаментальних фактори, а саме запит суспільства та політична воля, вважаємо, що суспільство, стомлене війною, прагне до стабільності, безпеки і захищеності, а влада має побудувати принципово нові підходи для вирішення сучасних викликів та загроз з урахуванням реального стану подій та можливостей для досягнення поставлених цілей, що на нашу думку можливо якісно зробити використовуючи кримінологічну політику.

СЕКЦІЯ 3.**ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ: ВІТЧИЗНЯНІ ПРАКТИКИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ****ПРОБЛЕМА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ У СВІТЛІ ІНТЕГРАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СПІВТОВАРИСТВА**

Харченко Вадим Борисович,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального права та кримінології

факультету № 6,

Харківський національний університет внутрішніх справ

Запровадження Законом України від 22 листопада 2018 року № 2617-VIII у національному кримінальному законодавстві категорії «кримінальний проступок» має особливе та надзвичайно важливе значення не тільки для підстав кримінальної відповідальності, а й юридичної відповідальності у цілому. Новели вказаного закону в першу чергу полягають у тому, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Водночас, законодавче формулювання, наведене у ч. 1 ст. 11 КК України, жодним чином не змінило сутність вказаного поняття. Як і раніше ознаками діяння (дії або бездіяльності), що є підставою кримінальної відповідальності, залишилося те, що: 1) таке діяння є суспільно-небезпечним; 2) воно передбачене чинним КК, тобто є кримінально протиправним; 3) вказане діяння є винним. Крім того, на підставі положень та змісту частин 1 та 2 ст. 1, а також статей 12 та 50 КК України, складовою поняття «кримінальне правопорушення» також залишилася й ознака його юридичного наслідку – 4) «кримінальна караність діяння». Сукупність наведених об'єктивних, сутнісних та

узагальнених ознак становить зміст поняття «кримінальне правопорушення» та повинна визначати конкретний, нормативно визначений діапазон суспільно-небезпечних діянь соціально-правової дійсності, що відносяться до кола саме кримінальних правопорушень як класу. Наведене цілковито поширюється як на загальні риси категорії «кримінальне правопорушення», так і на види такого правопорушення – «кримінальний проступок» і «злочин», в яких кримінальне правопорушення знаходить своє реальне виявлення в об'єктивній дійсності. Відсутність хоча б однієї із наведених обов'язкових ознак виключає можливість визнання конкретного діяння (дії або бездіяльності) в якості кримінального правопорушення як кримінального проступку або злочину.

Але вказані зміни обумовили й актуалізацію проблематики співвідношення підстав кримінальної та адміністративної відповідальності як двох видів юридичної відповідальності, прямо визначених Конституцією України. Зазначена проблематика не є новою для національного законодавства нашої держави. Врегулювання питань публічно-правової відповідальності у минулому здебільшого не передбачало чітких відмінностей між злочином, правопорушенням і проступком. Лише у березні 1861 року, виходячи із досвіду Західної Європи, головний управляючий II відділенням Державної Думи граф Д. М. Блудов у доповідній записці імператору Олександрові II вказав на необхідність відмежування злочинів, підвідомчих кримінальним судам, від «поліцейських проступків», що повинні підлягати розгляду спеціальними поліцейськими суддями або адміністративними органами. Саме на підставі цього у 1864 році був затверджений Статут про покарання, що накладаються мировими суддями, Особлива частина якого містила склади окремих проступків, розділених залежно від об'єкта на 12 груп посягань.

Фактично відбулося виокремлення таких проступків з Уложення про покарання кримінальні та виправні (у редакціях 1845 року) та включення до зазначеного самостійного публічно-правового закону. Таким чином, саме наведеним Статутом були розмежовані поняття «злочин» і «проступок» або «правопорушення», останні з яких розглядалися волосними й мировими

судами, а Уложення про покарання кримінальні та виправні було викладене в новій редакції. Наведені зміни передбачали не тільки поділ деліктів залежно від рівня їх шкідливості, а й встановлення механізму застосування публічно-правової відповідальності у разі їх вчинення.

За радянських часів ситуація з підставами адміністративної і кримінальної відповідальності та поділом правопорушень на злочини й проступки у цілому повторилася. 27 липня 1927 року була прийнята постанова «Про надання адміністративним органам права вживати заходів адміністративного впливу за маловажні праволомства». Відповідно до її положень, з метою звільнення судових установ від «маловажних» кримінальних справ та прискорення їх рішення, адміністративним органам різних рівнів було надано право вживати заходів адміністративного впливу за такі праволомства. Саме терміном «праволомство» й позначався адміністративний проступок (правопорушення) як злочин проти закону або російською мовою «законопреступление». У подальшому ці діяння й увійшли до Адміністративного кодексу УРСР 1927 року та чинного Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП).

Такий деталізований аналіз історичного підґрунтя виникнення адміністративного правопорушення (проступку) та диференціація відповідальності, що на сьогодні передбачена ч. 2 ст. 9 КУпАП, на нашу думку, є обов'язковими і необхідними з огляду на історичну систему вирішення зазначених питань у законодавстві інших держав. Більшість країн Західної Європи як свого часу, так і дотепер не поділяють публічно-правову відповідальність на два окремих види – кримінальну та адміністративну, залежно від поділу порушень на проступки-правопорушення та злочини. Такі проступки визначаються як кримінальні, що характеризують або відповідний рівень їх шкідливості, або вчинення такого порушення певною особою.

Вказане набуває особливого змісту у зв'язку з самою підставою виникнення проблеми запровадження кримінальних проступків у нашій державі. Свого часу Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях

зазначив, що діяння, за яке передбачено такий вид покарання, як арешт, незалежно від того, до якого виду порушень воно належить за національним законодавством, за своїм характером є кримінальним. Саме тому адміністративні правопорушення (діяння, передбачені КУпАП), за вчинення яких передбачено такий вид стягнення, як адміністративний арешт, пропонувалося трансформувати у кримінальні проступки. Тобто фактично проблема кримінальних проступків полягала та полягає натеper у наявності адміністративних правопорушень, що мають судову юрисдикцію, та такого виду адміністративного стягнення, як адміністративний арешт.

Отже, питання про конкуренцію кримінальної та адміністративної відповідальності у разі вчинення правопорушення не є очевидним та безсумнівним. У ч. 2 ст. 9 КУпАП наголошується, що кримінальна відповідальність має пріоритет щодо відповідальності адміністративної. У наведеному положенні звертає на себе увагу визначення «якщо ці порушення *за своїм характером* (виділення моє – *В Х.*) не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності». Вбачається, що законодавець, використовуючи таке визначення, мав на увазі саме характер і ступінь суспільної небезпечності (шкідливості) правопорушення, адже саме ця ознака усталено визначається головною та слугує основним критерієм розмежування адміністративних та кримінальних правопорушень.

Водночас на сьогодні, як вже зазначалося, вид юридичної відповідальності залежить не тільки і не стільки від диференціації юридичної відповідальності за національним законодавством як від загального характеру законодавчого положення, яке порушено, а також від профілактичної та каральної мети обмеження (стягнення або покарання). У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справах «Езтюрк проти Німеччини», «Лауко проти Словаччини», «Рибка проти України», наголошується, що справи про адміністративні правопорушення є кримінальними для цілей застосування Конвенції. Очевидно, що ЄСПЛ відносить до кримінально-правових й окремі види адміністративних

правопорушень, сформулювавши критерії оцінки двох правопорушень як тотожних. Тотожність стосується не лише назви правопорушень за законом, а що головніше – змісту та мети правопорушень.

Рішенням ЄСПЛ у справі «Щокін проти України» визначено концепцію якості закону, зокрема з вимогою, щоб він був доступним для заінтересованих осіб, чітким та передбачуваним у своєму застосуванні. Відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості і точності порушує вимогу «якості закону». В абз. 3 підпункту 3.1 п. 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 також наголошується, що обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки».

Також у наведеному рішенні ЄСПЛ визначено, що у разі, коли національне законодавство припустило неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи. На підставі наведеного, необхідно констатувати, що на сьогодні положення ч. 2 ст. 9 КУПАП суперечать не тільки положенням ч. 3 ст. 62 Конституції України, що усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь, а й основним міжнародно-правовим актам у цій сфері, які, відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України.

Зазначена проблема цілковито не може бути вирішена завдяки впровадженню у правову систему України нового кримінального кодексу, розробка якого знаходиться на завершальному етапі. На відміну від попередньої концепції та попередньої редакції п. 7 ч. 1 ст. 3 КПК України, кримінальні проступки «розпорошені» у законі. На прикладі Франції, Німеччини та скандинавських країн, вбачається більш ніж доцільним, що адміністративні правопорушення повинні охоплювати виключно сферу «влада – підпорядкування». Відсутність адміністративної відповідальності як одного з

видів юридичної відповідальності для фізичних осіб, цілковито компенсується визнанням такої поведінки як кримінального проступку.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДІЯЛЬНОСТІ МУНІЦИПАЛЬНИХ ОРГАНІВ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Шайтуро Ольга Павлівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри кримінально-правових дисциплін

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

На сучасному етапі державотворення в Україні протидія злочинності як пріоритетний напрямок державної внутрішньої політики не обмежується функціональними межами системи кримінальної юстиції. Конституційне закріплення завдання охорони правопорядку й забезпечення інтересів і прав громадян як однієї з конституційних цілей усієї системи державних органів, громадських організацій і посадових осіб дозволяє говорити про новий етап демократичного розвитку підсистеми кримінологічного впливу на злочинність.

Аналіз статусу органів місцевого самоврядування свідчить про їх значну правову, організаційну та матеріально-фінансову роль у забезпеченні функціонування механізмів протидії злочинності, що створює сприятливі можливості для більш ефективного використання в першу чергу загальносоціальних заходів у кримінологічних цілях, адже нейтралізації та усунення основних криміногенних явищ можна досягти головним чином у результаті здійснення комплексу економічних, ідеологічних та організаційних заходів.

Важливим суб'єктом протидії злочинності є органи місцевого самоврядування, які за своїми повноваженнями здійснюють організаційно-управлінські функції щодо запобігання злочинності, організують і координують роботу відповідних суб'єктів системи протидії злочинності, займаються ресурсним забезпеченням і контролюють виконання постанов,

рішень вищих органів влади та своїх власних завдань щодо запобігання злочинам на підвідомчій території.

Для якісної організації роботи місцевих рад ухвалюється їх регламент. Регламент є одним із основних процесуальних документів у діяльності представницьких органів територіальної громади, який містить сукупність правил, що визначають порядок діяльності ради та її органів, серед іншого і депутатів місцевої ради.

Правове регулювання діяльності органів місцевого самоврядування у сфері протидії злочинності складається з нормотворчої діяльності зазначених органів, в якій визначається мета й завдання протидії злочинності, коло суб'єктів, що здійснюють цю діяльність, їхню компетенцію й основні форми та методи роботи.

Участь органів місцевого самоврядування зарубіжних країн у сфері протидії злочинності багато в чому залежить від тієї чи іншої моделі місцевого самоврядування, її будови та функціонування. Самостійність органів місцевого самоврядування не є абсолютною, оскільки уряд має певні форми державного контролю та координації діяльності органів місцевого самоврядування.

В умовах децентралізації на органи місцевого самоврядування поряд з іншими також покладено певні функції та повноваження із забезпечення громадського порядку та безпеки життя мешканців кожної територіальної громади. Зазначена діяльність муніципальних органів тривалий час застосовується більшістю зарубіжних країн, а отже існує чималий позитивний досвід, що може стати у нагоді нашій державі. Водночас необхідно усвідомлювати, що наявність децентралізованої поліції обумовлюється стабільністю політичних процесів і високим економічним розвитком конкретної держави.

Останнім часом правова політика більшості розвинутих країн характеризується впровадженням в управлінські та правоохоронні відносини людиноцентристської ідеології. Відбуваються просочення цієї ідеології в усі державні процеси, розширенням напрямів публічно-сервісної діяльності

суб'єктів владних повноважень. Заходам примусу відводиться другорядна роль під час регулятивного впливу на суспільну систему та окремих городян.

Однією з не менш дієвих форм діяльності місцевої влади у сфері протидії злочинності є залучення до цієї справи безпосередньо громадськості. Така широка участь громадян у забезпеченні громадського порядку й захисту своєї території застосовується країнами Європи та США.

Інформування громадськості як форми діяльності органів місцевого самоврядування у протидії злочинності може бути застосована у нашій державі без зайвих застережень. За наявності висококваліфікованих спеціалістів (працівників правоохоронних органів, фахівців медичних закладів, освітян, державних службовців, ЗМІ та ін.) і з мінімальними затратами на проведення ознайомчих семінарів чи бесід із населенням щодо стану злочинності як у межах певної територіальної громади, так і на території держави в цілому, заходів протидії злочинності, форм безпосередньої участі громадян у протидії злочинності та участі через існуючі недержавні об'єднання, а також форм соціального контролю це дозволить населенню максимально повно усвідомити масштаби злочинності, її форми та прояви, а також засвоїти відповідні алгоритми дій, щоб не стати жертвою, вберегти рідних і свою власність від злочинних посягань та підтримувати стан громадського порядку та безпеки.

Під кутом європейських перетворень наша держава може скористатися чималим досвідом зарубіжних держав із залучення до протидії злочинності муніципальних органів. Обрання тієї чи іншої моделі участі муніципальних органів в охороні громадського порядку, забезпеченні безпеки та протидії злочинності не може відбуватися шляхом механічного копіювання, а має враховувати адміністративно-територіальний поділ держави, функціонування місцевих механізмів самоврядування, національні та географічні особливості, економічну й політичну стабільність, а також національний менталітет. Зазначена діяльність має будуватись на демократичних принципах децентралізації та субсидіарності.

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД УНІФІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ СУДОВО- ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Щербаковський Михайло Григорович,

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри кримінального процесу,

криміналістики та експертології

Харківського національного університету внутрішніх справ

Сучасне українське судочинство здійснюється на засадах змагальності та рівноправності сторін. У цих умовах дедалі більше уваги приділяється об'єктивізації та забезпеченню уніфікації процедури оцінки результатів судово-експертних досліджень. Для будь-якого судового процесу дуже важлива здатність кожного судового експерта оцінити результати проведеного дослідження з урахуванням обставин й положень конкретної справи, подати їх суду у ясній та лаконічній формі. Найбільшу складність викликає оцінка ознак, які збігаються при проведенні ідентифікаційних експертних досліджень різноманітних об'єктів. Найчастіше у вітчизняній судово-експертній практиці оцінка отриманих під час проведення експертизи даних здійснюється на якісному рівні, яка є доволі суб'єктивною й залежить від компетентності експерта. У судовій експертології запропоновано частотне-імовірнісний або імовірнісне-статистичний метод до об'єктивізації оцінки значущості ідентифікаційних ознак під час вирішення питання щодо встановлення тотожності. Однак цей метод не знайшов широкого розповсюдження, оскільки такого роду підхід в експертній практиці зіткнувся з труднощами накопичення необхідних статистичних даних про частоту появи та ступеня взаємозалежності якісних чи кількісних характеристик відповідних об'єктів. У західноєвропейському судово-експертному співтоваристві успішно використовується інший підхід до об'єктивізації та оцінки результатів ідентифікаційних досліджень, заснований на теоремі Байєса. Вказаний метод

дозволяє за фактом події, що настала, обчислити ймовірність того, що вона була викликана певною іншою подією, яка їй передувала, тобто виявити і кількісно описати кореляцію між причиною і наслідком.

Байєсівський підхід в оцінці результатів ідентифікаційних досліджень у концентрованому вигляді викладено в опублікованому Європейською мережею судово-експертних установ (ENFSI) посібнику «ENFSI Guideline for Evaluative Reporting in Forensic Science. Strengthening the Evaluation of Forensic Results across Europe», який є нормативно-методичним документом з оцінки експертами доказової значущості висновків, отриманих в результаті проведення ідентифікаційних досліджень у різних видах судових експертиз. Посібник став усвідомленням міжнародної експертної спільноти в необхідності формування та впровадження єдиної для лабораторій ENFSI методичної основи судово-експертної інтерпретації та звітності.

У документі наведені вказівки щодо оформлення результатів оцінки в рамках так званого оцінного звіту (у вітчизняному трактуванні – висновку експерта). Посібник містить набір практичних рекомендацій щодо проведення оцінки значущості висновків судового експерта та подання результатів цієї оцінки у висновку. Документ включає глосарій основних термінів, приклади застосування оцінного підходу при експертних дослідженнях ДНК, скла, відеозаписів, продуктів пострілу, відбитків взуття. В даний час цей посібник має обов'язковий характер для судово-експертних організацій Європейського Союзу.

В основі посібника лежать декілька концепцій – «правдиві та хибні пропозиції» (true or false propositions), «імовірності результатів дослідження» (probability of the findings), «відношення правдоподібності» (likelihood ratio), «обумовлююча інформація» (conditioning information).

Правдиві та хибні пропозиції, виходячи із змагального характеру правосуддя, висуваються щодо поставленого експерту ідентифікаційного питання. Маються на увазі прийняття двох альтернативних версій: слід залишений об'єктом, що перевіряється, слід залишений іншим об'єктом. Такий експертний висновок у формі оцінки відрізняється тим, що він розглядає

результати, одержані з урахуванням конкуруючих гіпотетичних описів події. Імовірності результатів дослідження виражають невизначеність події у числовому вираженні (об'єктивна ймовірність) або як особистий ступінь впевненості експерта (суб'єктивна ймовірність). Імовірність визначається експертом наявністю наукових, експериментальних та інших даних щодо досліджуваних об'єктів.

Відношення правдоподібності (коефіцієнт Байєса) – це відношення ймовірностей двох протилежних тверджень, відносна сила підтримки, яку конкретні результати дають одній версії порівняно з альтернативою. У контексті судово-експертного аналізу оцінюється доказове значення того, що зацікавлена особа (наприклад, обвинувачений) є можливим джерелом слідів на місці події. Чисельним значенням відношення ймовірності наведено словесний еквівалент. Мінімальному значенню (1) відповідає висновок про рівність версій, максимальному (більше 10^6) – надзвичайно сильна перевага однієї версії над іншою.

Обумовлююча інформація – це відповідна інформація про подію, відома з матеріалів справи, яка надається судовому експерту і допомагає вирішувати проблеми, що виникають, висувати відповідні версії і вибирати схему дослідження. Концепція «обумовлюючої інформації» означає, що задля з'ясування поставлених ініціатором експертного завдання питань експерт має проаналізувати всю значиму інформацію у справі, подану експерту чи запитану додатково. При цьому йдеться не про всю інформацію у справі, а лише про значиму (відповідно до предмету експертизи), оскільки вона може вплинути на майбутню оцінку доказової сили результатів експертного дослідження. У межах обраного підходу і теоретично, і практично така інформація набуває значення однієї з фундаментальних компонентів, необхідних для проведення коректної експертної оцінки. Більше того, у висновку експерта рекомендовано обов'язково

вказати, що у разі змін обумовлюючої інформації, оцінку значущості виявлених ознак має бути здійснено повторно.

Таким чином основна мета посібника, як довідкового документа, – викладення основних принципів судово-експертної інтерпретації та об'єктивізації результатів дослідження, незалежно від сфери їх застосування.

Вважаємо, що теоретичний аналіз та практична адаптація положень посібника ENFSI до вітчизняної практики зроблять істотний внесок в інноваційний шлях розвитку української судово-експертної науки й судово-експертної діяльності загалом. Зазначене свідчить про необхідність гармонізації європейських та вітчизняних підходів до прогресу у галузі оцінки результатів дослідження при проведенні судових експертиз у тому числі на основі подальшого поширення байєсівського підходу та застосуванні концепції відношення правдоподібності як у методології, так і в практиці вітчизняної судово-експертної діяльності.

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВІЙСЬКОВОЇ
КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ В ДЕРЖАВАХ – ЧЛЕНАХ ЄС
ТА В УКРАЇНІ**

Рибицька Олена Миколаївна,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

Науковий керівник: Бондаренко Олексій Олексійович

Кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету Харківського національного університету

імені В.Н. Каразіна

Сьогодні українська держава творить історію усього світу як незалежна, суверенна, вільна країна у вирі історико-політичних подій, що супроводжуються кардинальними змінами у міжнародному та вітчизняному законодавстві. Незважаючи на безпекові, політичні, економічні, соціальні, духовні виклики основним завданням держави є забезпечення умов для дотримання прав, свобод та законних інтересів особи. Задля цього держава організаційно забезпечує функціонування у структурі апарату держави відповідних органів та установ, які здійснюють запобігання, виявлення, припинення кримінальних правопорушень, та притягнення до юридичної відповідальності винних у їх вчиненні осіб. Відповідно, їх основне призначення полягає у виконанні таких функцій держави, як: охорона прав і свобод людини і громадянина та правоохоронна функція. Ці органи, незалежно від їх відомчої належності, безпосередніх напрямів, форм та методів діяльності, відносяться до системи кримінальної юстиції України. Проте агресія Російської Федерації внесла свої корективи в життєдіяльність українського суспільства. З кожним

днем лави військовослужбовців Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, територіальної оборони та інших військових органів та структур зростають. Сьогодні як ніколи раніше постає питання в необхідності реформування системи військової кримінальної юстиції України задля захисту прав, свобод, законних інтересів військовослужбовців та фіксування як військових так і воєнних злочинів. Зважаючи на те, що Україна прагне стати членом Європейського союзу (далі ЄС) доцільно провести порівняльний аналіз системи військової кримінальної юстиції країн – членів ЄС та України. Хотілося б зауважити, що у провідних країнах світу, які є членами ЄС, визнана доцільність існування системи військової кримінальної юстиції і жодна з цих країн не знаходиться в стані війни. На мою думку, система військової кримінальної юстиції має включати в себе – військову поліцію, військову прокуратуру, військові суди та військову адвокатуру. З 1991 року система військової кримінальної юстиції України складалась із військових судів та військових прокуратур, які одночасно були органом досудового розслідування. Військові суди до своєї ліквідації в 2010 році входили до системи судів загальної юрисдикції і здійснювали правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до закону. До їх компетенції був віднесений розгляд виключно кримінальних справ та справ про корупційні адміністративні правопорушення. До цього військовим судам також були підвідомчі справи про всі злочини скоєні військовослужбовцями ЗСУ, прикордонних військ, СБУ та інших військових формувань, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, всі справи про шпигунство та інші категорії справ, у тому числі, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців. Відмінність правового статусу військового судді від інших суддів полягала в тому, що він перебував на військовій службі, мав офіцерське звання. Це були фахівці, які отримували спеціальну військово-юридичну освіту, мали великий стаж роботи у військових формуваннях, досконало знали не тільки право, але й військове законодавство. Наразі розгляд кримінальних проваджень здійснюють суди загальної

юрисдикції. Судді яких не мають відповідних знань та достатньої кваліфікації для розгляду військових злочинів, що у свою чергу затягує процес. У 2012 році військові прокуратури реорганізували у спеціалізовані прокуратури з наглядом за додержанням законів у воєнній сфері, які комплектувались цивільними працівниками. Відновлена у 2014 році у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей військова прокуратура, забезпечила захист прав, свобод військовослужбовців і цивільного населення, зафіксувала вчинені окупантами злочини й розпочала їх кримінальне переслідування. З листопада 2017 року військова прокуратура позбавилась функцій досудового розслідування, слідчі прокуратури завершували досудові розслідування злочинів до листопада 2019 року. Після ухвалення змін до Закону України «Про прокуратуру» у 2019 році військові прокуратури реформовані у спеціалізовані прокуратури, працівники яких не мають статусу військовослужбовців. Прокурором спеціалізованих прокуратур може стати будь-яка цивільна особа, яка відповідає загальним вимогам для працівників органів прокуратури, будь-які додаткові вимоги, до кандидатів на прокурорські посади у спеціалізовані прокуратури не висуваються. Задля здійснення ефективного досудового розслідування військових злочинів, слідчі повинні розуміти специфіку військової служби, статутних взаємовідносин, правил підлеглості, віддання й виконання наказів, збереження військової таємниці, поводження зі зброєю та військовою технікою. Особливо це стосується району проведення бойових дій, де діяльність ускладнюється ризиком для життя. До того ж це накладає відбиток і на ухвалення рішень. З 2020 року досудове розслідування військових злочинів лягло на плечі слідчих Державного бюро розслідувань, які виявились некомпетентними у здійсненні своїх повноважень. Наразі прокурори здійснюють процесуальне керівництво у багатьох кримінальних провадженнях, які розслідуються слідчими різних територіальних підрозділів ДБР та Національної поліції. Для необхідної комунікації між прокурором, слідчими і судами витрачається багато часу, що в свою чергу впливає на якість і оперативність досудового розслідування. Ці та

інші проблеми потребують вирішення та реформування задля якісного та швидкого досудового розслідування та судового розгляду. Тому існує нагальна потреба у спеціальному правоохоронному органі з повноваженнями досудового розслідування відповідної категорії злочинів. На мою думку таким органом повинна стати Військова поліція. Слід зауважити, що питання створення відповідного органу, підіймається Міністерством оборони України, однак досі не прийнято ні одного нормативного акту, який врегулював би питання функціонування, повноважень та структури Військової поліції. В той же час, міжнародний досвід переконливо доводить, що лише наявність цілісної системи органів військової кримінальної юстиції, їх злагоджена взаємодія дозволяють успішно відстоювати верховенство права і законність у військовій сфері.

Повертаючись до структури кримінальної військової юстиції країн – членів ЄС, необхідно зазначити, що органи кримінальної військової юстиції у кожній країні мають різну структуру, повноваження та порядок підпорядкованості, тому що побудова системи державних органів, у тому числі кримінальної військової юстиції, є суверенною справою кожної країни. Про це свідчить досвід окремих європейських країн, які відповідно до вимог Євросоюзу реформують системи органів кримінальної юстиції з урахуванням національних особливостей. Таким чином, наприклад, в Іспанії функціонує військовий юридичний корпус, що виконує функції застосування правосуддя в межах Збройних Сил Іспанії. Його функції ідентичні тим, які виконують державні прокурори. Військова юстиція має свої представництва у постійних арміях, є частиною судової влади держави. Її юрисдикція поширюється на кримінальні справи, захист прав у дисциплінарному провадженні та інші питання, визначені законом.

У Данії та Ірландії військова прокуратура – це незалежний орган Міністерства оборони, який розслідує та розглядає військові кримінальні справи. Військовий прокурор не залежить від системи оборони та військового командування.

У Румунії створений відділ військової прокуратури який входить до кожного військового суду Румунії, та підпорядковується Управлінню військових судів, що є одним з центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. До системи військових прокуратур входять: відділення військової прокуратури при Верховному суді касації та юстиції; військова прокуратура при Військовому апеляційному суді Бухареста; військова прокуратура при військових трибуналах. До складу військової прокуратури входять: кримінальна та судова служби; служба мобілізації, людських ресурсів; економіко-фінансовий, бухгалтерський та адміністративний відділ; відділ обліку документів з обмеженим доступом. Ключовою структурою у системі військової кримінальної юстиції Румунії є Управління військових судів. В структурі міністерства національної оборони Румунії діє Дирекція військових судів, яка займається організацією діяльності в межах своєї компетенції. Управління військових судів є одним з центральних органів Міністерства національної оборони Румунії, який безпосередньо підпорядковується Міністру оборони країни. Військові установи, які здійснюють правосуддя, є такими: військові суди; територіальний військовий трибунал (Бухарест); військовий апеляційний суд (Бухарест); районні військові суди; військові суди, які мають статус військової частини.

В Італії створена розгалужена структура військових прокуратур, які діють при судах. Органами військової юстиції першої інстанції є три військові прокуратури та три трибунали – у містах Рим, Верона та Неаполь. До органів другої інстанції відносяться: Генеральні військові прокуратури Італії при Верховному касаційному суді та при Військовому апеляційному суді, а також сам Військовий апеляційний суд. При кожному представництві Військового апеляційного суду існують відділи Генеральної військової прокуратури на чолі з генеральними військовими адвокатами.

У системі органів прокуратури Болгарії функціонують 5 військово-окружних прокуратур, на які покладено обов'язок розслідувати справи про

злочини, вчинені військовослужбовцями Збройних Сил та працівниками Міністерства внутрішніх справ, які беруть участь у міжнародних військових чи поліцейських представництвах за кордоном.

Існування військових прокурорів у Греції передбачено окремим військово-кримінальним та процесуальним кодексом, на них покладено обов'язок кримінального переслідування за військові злочини та підтримання обвинувачення в суді.

У Португалії військова державна прокуратура входить до Федеральної державної прокуратури і є відомством, відповідальним за військові злочини в рамках військового правосуддя. Вона створена в 1920 році з появою Кодексу судової організації та військового процесу. Діяльність військової прокуратури регулюється спеціальним законом, який відносить цю структуру до Військових органів юстиції. Військова державна прокуратура здійснює кримінальне переслідування, вирішує питання несумісності або недостойності перебування на військовій службі, організовує досудове розслідування органами військової поліції, координує їх діяльність, підтримує обвинувачення в суді.

У структуру прокуратури Республіки Польща входить Департамент з військових справ, а також відділення окружних прокуратур та районних прокуратур, що відповідають за розгляд військових справ військовими судами та інші повноваження, які підпорядковуються заступнику Генерального прокурора з військових справ.

Військові прокурори Нідерландів відповідають за виконання завдань військової поліції та підтримують обвинувачення в суді.

Спираючись на вищезазначене, слід дійти висновку, що розвинута система військової кримінальної юстиції забезпечить швидке, компетентне, чітке досудове розслідування та судовий розгляд. Отже, по-перше, необхідно створити незалежний спеціальний правоохоронний орган – Військову поліцію, яка буде наділена повноваженнями щодо здійснення досудового розслідування та ведення оперативно-розшукової діяльності у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. По-друге, внести зміни до Закону України

«Про прокуратуру» та визначити статус та особливості функціонування військової прокуратури, а також порядок її комплектування за рахунок компетентних військовослужбовців. І, звісно, утворити систему військових судів, яка б складалася із судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій. Альтернативним варіантом на першочерговому етапі є запровадження спеціалізації суддів у визначених судах загальної юрисдикції, де територіально дислокується значна частина військових формувань. Та завершальним етапом реформування системи військової кримінальної юстиції має стати створення військової адвокатури, як реалізація норми закону, щодо надання військовослужбовцю кваліфікованого захисника.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ
(ВІДМИВАННЮ) МАЙНА, ОДЕРЖАНОГО ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ,
ЯКА ВЧИНЯЄТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ
(ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД)**

Самойлов Євген Юрійович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник –

Житний Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

Вихід на міжнародний та на внутрішній ринок України віртуальних активів стимулює фінансові інновації та покращення фінансових послуг. Втім, технологія блокчейн та віртуальні активи внесли «іновації» у кримінальні практики відмивання доходів від різноманітних кримінальних правопорушень (таких, зокрема, як нелегальний гральний бізнес, торгівля людьми, зброєю, контрабанда) надала нові можливості для міжнародної корупційної та терористичної діяльності.

Розвиток міжнародної злочинної діяльності щодо легалізації, вчинюваної з використанням віртуальних активів та пов'язаних з ними платіжних механізмів (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, змушує створювати нові та модернізувати вже відомі інституції, які дозволяють забезпечити запобігання цим практикам. Зокрема, це необхідно для їх вбудови в нові економічні реалії та взяття під контроль задля ефективної боротьби з відмиванням майна, одержаного злочинним шляхом.

Віртуальним активам притаманні певні властивості, які роблять їх привабливими для використання злочинцями з метою відмивання кримінальних коштів, фінансування тероризму та інших незаконних дій, які мають підвищену суспільну небезпеку. Серед таких характеристик можна виділити, зокрема, глобальне охоплення, можливість здійснювати швидкі операції, спроможність забезпечити операції «окремий користувач – окремий користувач» (інколи називаються одноранговими), а також потенціал до підвищеної анонімності та заплутаності у фінансових потоках та контрагентах.

Державною службою фінансового моніторингу України в 2021 році опубліковано Типологічні дослідження «Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму)», де особливу увагу приділено віртуальним валютам, які можуть бути використанні при вчиненні злочину передбаченого ст. 209 КК України, разом з іншими злочинами:

- віртуальна валюта сама по собі може бути викрадена або одержана шахрайським способом;
- віртуальна валюта може бути використана для забезпечення анонімності під час купівлі таких речей, як наркотики або вогнепальна зброя;
- віртуальна валюта може застосовуватися в ході шантажу, наприклад, коливідкомпанії або установи вимагають сплатити викуп у віртуальній валюті за видалення шкідливого програмного забезпечення з комп'ютерної системи;
- віртуальну валюту можуть застосовувати для відмивання доходів від організованої злочинності та корупції, зокрема, в цілях швидкого переміщення активів через кордони.

У своїх висновках ФМ стверджує, що при збільшенні кількості фінансових операцій, що проводяться віддалено, збільшується попит на використання онлайн торговельних платформ та віртуальних активів для здійснення платежів, а також проведення фінансових операцій поза межами фінансової системи країни.

Один із прикладів цього міститься у вирокі Голосіївського районного суду міста Києва від 20 травня 2020 р. у справі № 752/22807/19. У наведеному судовому рішенні трьох осіб було визнано винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 255 та ч. 3 ст. 209 КК України. Засуджені створили та керували злочинною організацією, яка займалася виготовленням та збутом наркотичних, психотропних речовин та їхніх аналогів, а кошти, отримані від реалізації продукції, були легалізовані. Так, один із керівників злочинної організації здійснював обмін наявних в нього віртуальних активів (у вигляді QIWI-рублів та біткоїнів) на долари США та євро, що були отримані злочинним шляхом. Розслідуванням було встановлено, що загальна кількість обмінюваної криптовалюти становила суму, еквівалентну 750 000 доларів США.

Розглядуване явище є поки що новим кримінальним викликом для вітчизняних суб'єктів, відповідальних за правопорядок. У зв'язку із цим для ефективної боротьби з його поширенням та використанням на шкоду інтересам України має бути обов'язково використані всі наявні засоби, зокрема, міжнародний досвід. Це дозволить вчасно ідентифікувати нові кримінальні загрози та адекватно відобразити засоби протидії їм, у тому числі в кримінальному законодавстві України, в якому за правове забезпечення цього напрямку наразі «відповідальна» стаття 209 Кримінального кодексу України. Втім, перш ніж визначати напрямки її адаптації до нових криміногенних реалій, слід мати чітке уявлення про ці реалії та про зміст нових кримінальних загроз, зокрема про те, як змінюються предмет та способи легалізації коштів, одержаних злочинним шляхом, при використанні віртуальних активів та блокчейну. Для цього в нагоді стануть результати діяльності фінансових розвідок держав Європейського Союзу, а також аналітичні дослідження й рекомендації Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF).

У відповідь на розвиток віртуальних валют та пов'язаних з ними платіжних механізмів, що надають нові методи переказу грошової вартості через інтернет, у червні 2014 року – довідник «Віртуальні Валюти: ключові визначення та

потенційні ризики з протидії відмиванню коштів та фінансового тероризму», у червні 2015 року – «Керівництво з Ризик-орієнтованого підходу до віртуальних валют» як частину поетапного підходу до вирішення ризиків відмивання коштів та фінансування тероризму, що пов'язані з платіжними продуктами та послугами віртуальних валют.

Так, FATF звертає увагу на те, що в екосистемі віртуальних активів спостерігається зростання криптовалют з посиленою анонімністю, міксерів та тумблерів (послуги, що пропонуються для змішування потенційно «брудної» криптовалюти з іншими, для приховування сліду походження коштів), децентралізованих платформ та обмінників, а також інших видів продуктів та послуг, що дозволяють знижувати прозорість та посилювати прихованість фінансових потоків, а також розширювати інші бізнес-моделі віртуальних активів чи діяльність, таку як первинне розміщення монет, що представляє ризики відмивання коштів, фінансування тероризму, включно з шахрайством та ризиком маніпулювання ринком. Більш того, продовжують з'являтися нові типології незаконного фінансування, в тому числі використання схем нашарування, які додатково заплутають операції у порівняно легкій, дешевій та безпечній спосіб.

Інший приклад. Підрозділи фінансової розвідки Італії збирають інформацію та здійснюють подальший аналіз, який дозволяє відслідковувати інформацію про постачальників послуг з віртуальних активів, що діють в Італії, в тому числі дані ділової діяльності (типологія послуг, що надаються); розташування; дані щодо бенефіціарного власника, адміністратора та інших пов'язаних суб'єктів; детальну інформацію по окремим операціям (дата, сума, виконавець, сторони операції та рахунки гаманців); дані щодо залучених банківських рахунків (напр., власник, довірені особи, походження коштів та загальні особливості фінансових потоків); дані економічного профілю клієнта або власника гаманця; інформацію, що корисна для узгодження адрес віртуальних активів з особистістю власника віртуальних активів; однозначні ідентифікаційні дані (напр., фіскальний код та ПІН); інформація про гаманець

чи рахунок (напр., загальна сума віртуальних активів, якими володіє один чи більше суб'єктів); деталізована інформація щодо основних рухів віртуальних активів, які відслідковуються до одного суб'єкта чи пов'язаних суб'єктів у певний часовий проміжок; виписка по рахунку/гаманцю у форматі, який можна редагувати; та вид та основні особливості віртуальних активів.

З 2015 року Банк Італії попереджає споживачів щодо високого ризику купівлі та/або утримання віртуальних активів, а також проводить нагляд над фінансовими посередниками щодо можливих ризиків, пов'язаних з віртуальними активами.

Фінансові Наглядові Органи у Швеції визнали біткоїн та ефір засобами платежу ще 2013 року. Це означає, що професійні послуги з обміну є об'єктом режиму з ліцензування, а після успішної заявки на отримання ліцензії – нагляду з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму.

Можна дійти висновку, що високорозвинені країни в меншій мірі зазнають негативного впливу від легалізації майна, одержаного злочинним шляхом, завдяки розвиненій системі фінансової звітності та суворому контролю направленому на попередження легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, через використання віртуальних активів.

На сьогоднішній час Україна перебуває у стадії реформування системи фінансового контролю як складового елементу інституту попередження легалізації (відмивання) майна, як результат, 17.02.2022 року відбулося прийняття Закону України «Про віртуальні активи», закріплення поняття «віртуальні активи» на національному рівні та міжнародне співробітництво у сфері обороту віртуальних активів. Втім на сьогоднішній час Закон України «Про віртуальні активи», не набрав чинності, внаслідок чого державні інституції України не можуть застосовувати врегульовані ним механізми та, відповідно, використовувати їх в протидії вчиненій з використанням віртуальних активів легалізації майна, одержаного злочинним шляхом.

Вразливості, що виникають пов'язані головним чином з відсутністю або майже неможливим контролем фінансових операцій, зокрема: неефективність у

виявленні злочинів осіб, які причетні до надання послуг поза межами фінансової системи країни, необізнаність, недосвідченість та довірливість громадян в користуванні онлайн сервісами, а також використанні новітніх технологій, неврегульованість ринку віртуальних активів.

Вочевидь на сьогоднішній день кримінально – правова модель України в частині легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) потребує ефективного оновлення редакції для протидії дієвими кримінально-правовими засобами легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, з використанням віртуальних активів.

ДО ПИТАННЯ ПРО ФЕНОМЕН «БІЛОКОМІРЦЕВОЇ» ЗЛОЧИННОСТІ

Таратинов Юрій Миколайович,

аспірант 1-го року навчання кафедри

кримінального права Національного

університету «Одеська юридична академія»

«Білокомірцева» злочинність – складний соціально-негативний феномен, який породжується низкою значних обставин, зокрема, його реальною громадською небезпекою, його «захованістю» за респектабельним зовнішнім покровом філософії бізнесу тощо.

Термін «білокомірцева» злочинність традиційно (зазвичай) позначає порушення закону, допущене особою, яка посідає відповідальне становище, має високий соціальний статус та вчиняє його в ході виконання своїх професійних обов'язків. Якщо в загально-соціальному плані таке визначення можливо прийняти, то у правовому, в тому числі і в кримінально-правовому, воно не має необхідної чіткості та конкретності, що є об'єктивно необхідним для правових визначень. Також, крім неоднозначності визначення «статусу», елемент плутанини виникає також через одночасне вживання понять «відповідальне становище» та «високий соціальний статус», які можуть або не можуть розглядатися як тотожні. Хоча сам Едвін Сазерленд, який вперше застосував це поняття 27 грудня 1939 року в своїй доповіді перед представниками Американської соціологічної асоціації, пізніше намагався прояснити цю ситуацію, пояснюючи, що «білокомірцеві» злочини повинні бути дійсними порушеннями саме кримінального закону, продовжує існувати загальна тенденція включення в це поняття усього спектру сумнівних і неетичних діянь, які навіть можуть розглядатися як допустима складова частина розумного ведення бізнесу, незважаючи на деякі елементи аморальності, із нею пов'язані. Отже, визначення цього поняття, насамперед із правових позицій, продовжує мати складний характер. Наприклад, викрадення, вчинене дрібним

клерком, сприймається як не дуже значне, але все ж таки як кримінальне правопорушення. Проте, якщо те саме діяння вчинюється корпорацією (юридичною особою), воно перетворюється на «неетичну поведінку». Навіть якщо такі діяння потягнуть за собою необхідність кримінального покарання, то воно, умовно кажучи, не буде рівним для цих суб'єктів. З метою подолати подібні труднощі інтерпретації Гербер Едельгертц, американський фахівець, який досліджував цю проблему у 70-ті роки минулого століття, пропонував уточнити це визначення, щоб воно «охоплювало» як одиничне «протиправне діяння або послідовність протиправних діянь, вчинених «нефізичним» шляхом за допомогою приховування чи спотворення інформації, фактів, які мають на меті придбання коштів або власності, ухилення від платежів, запобігання фінансовим або матеріальним збиткам, отримання особистих переваг або переваг для бізнесу». Однак у такому разі межа між традиційним загальнокримінальним правопорушенням та «білокомірцевим» кримінально-протиправним посяганням, які постійно намагався провести Сазерленд, практично повністю стираються.

Загалом, Сазерленд «пояснює» певну відмінність (диференціацію) у застосуванні закону щодо «білокомірцевого» злочинця такими трьома чинниками: впливом самого злочинця на процеси правової оцінки його діянь, «тенденцією уникнення призначення покарання» завдяки такому впливу та неоднозначності громадській думці щодо оцінки таких діянь. Він навіть стверджував, що існує неофіційна, але реальна «культурна спільність законодавців, суддів та управлінців та бізнесменів», які підтримують осіб, які вчиняють такі діяння. Всі ці обставини важливі і заслуговують на самостійне, детальне дослідження.

Тому дуже коротко розглянемо один з них, якій пов'язаний з неоднозначністю громадської думки, яка, як правило, частково «походить» від загального ставлення до регулювання комерційної діяльності, «завдяки» якій і вчиняються «білокомірцеві» злочини. Частіше за все це може бути або як ідеологічна підтримка, або як і неприйняття такої діяльності, тому будь-які

правові зусилля вплинути на ці діяння, можуть бути схвалені громадськістю чи навпаки розглядаються як серйозне втручання у вільне підприємництво або прикрі бюрократичні недоліки.

Наприклад, у період правління президента США Рональда Рейгана (20 січня 1981 р. – 20 січня 1989 р.), він особисто та його оточення дотримувались так званої концепції «вільного» ринку та відмовлялися вдаватися до заходів державного регулювання щодо таких діянь. У багатьох випадках Рейган навіть вважав за краще повністю уникати державного регулювання деяких галузей економіки. До цього потрібно додати, що стрімке економічне зростання, яке відбувалось у той період, «відволікало» громадськість від потенційних конфліктів інтересів (наприклад, між корпораціями та агентствами, які проводили аудит цих корпорацій) та недоліків у системі державного контролю. Масштаби цієї проблеми стали більш очевидними лише після початку в США економічної рецесії з початку 2000 років, коли у багатьох великих компаній було викрито зловживання, пов'язані з використанням шахрайських фінансових схем, маніпулюванням фінансовою звітністю, ухиленням від сплати податків тощо. Тому у ті роки державні структури у США роблять «спробу» посилити регулювання великого бізнесу, а також інтенсифікацію переслідування «білокомірцевих» злочинців.

Загалом, усі сфери людської діяльності мають, і це слід визнати, можливий потенціал для протиправної діяльності, який залежить від сутності тих можливостей, які ці сфери надають. Тому кожен працівник має так звану «теоретичну» можливість здійснювати антисоціальні дії, буде він юристом, лікарем, бізнесменом, політиком тощо. Вірно й те, що сукупність кримінально-протиправних посягань має місце на всіх суспільних рівнях і її сутність не зазнає скільки-небудь серйозних змін лише від того, який соціальний статус має особа, яка вчиняє такі діяння. Можна навіть порівнювати успішного бізнесмена з «типовим» правопорушником у його нерозбірливості у засобах використання речей чи людей на свою користь, та у його байдужості до негативних наслідків своїх дій суспільно небезпечних дій. В зв'язку з цим можливо стверджувати,

що «білокомірцеві» кримінально-правові порушники є певною мірою порушниками кримінального закону, а диференційований підхід до їхньої відповідальності та покарання є, багато в чому, лише наслідком їхнього місця та відповідного впливу в політичній та економічній системах, який вони мають.

В зв'язку з цим потрібно відмітити, що проблеми визначення того, де «закінчується» традиційне загальнокримінальне правопорушення і «починається» «білокомірцеве» діяння, в тому числі і як правопорушення, є підставою для соціологічно-правових досліджень, які вже відбуваються на протязі достатньо довгого періоду часу. З незапам'ятних часів молочник розбавляв молоко, дрібний торговець обвішував простодушних покупців, фермер притримував свій урожай для того, щоб продати його дорожче згодом, комівояжер збував свій сумнівної якості товар та ін. Ці приклади є так звані «поєднанням» протиправних посягань, неетичної поведінки, об'єктивних «хитрощів» бізнесу. Навіть якщо такі дії сприймаються як протиправні, тобто фальсифікування, зниження якості відповідного товару або використання неправильних вимірювальних приладів, то загальне ставлення до них порівняно «легке», що видно з невеликого обсягу розглянутих судами матеріалів та достатньої м'якості рішень, які приймаються (в Україні за подібні дії передбачено «тільки» адміністративну відповідальність). При цьому важливо враховувати, що саме певний економічний статус правопорушника, про що вже згадувалося, висувається як пом'якшувальна обставина. Таким чином, незважаючи на суспільне засудження, водночас, є й певний ступінь соціального схвалення, якщо особа, яка вчиняє такі діяння, належить до групи дрібних підприємців. У цілому нині слід зазначити, що кожен етап соціального розвитку «уточнює» групу (категорію) осіб, які протиправно зловживають своїми професійними повноваженнями, що, в свою чергу, потребує продовження дослідження складної проблеми «білокомірцевих» кримінальних правопорушень.

ОСОБЛИВОСТІ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИНЦИПУ ЧИННОСТІ Й ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ У ПРОСТОРИ В КРАЇНАХ БАЛТІЇ

Ріяко Євген Олександрович,

аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін

юридичного факультету

Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

Науковий керівник:

Житний Олександр Олександрович,

доктор юридичних наук, професор

Оптимістичні прогнози й реальні перспективи офіційної (конвенційної, формально завершеної укладенням відповідного договору) інтеграції України до Європейського Союзу звичайно ж, вимагають від фахівців здійснювати належну підготовку до цього політичного акту на всіх рівнях, зокрема, перевіряти національне законодавство на відповідність правилам, які діють в країнах європейської співдружності. Окремою групою таких правил є принципи чинності внутрішнього кримінального законодавства (законодавства про кримінальну відповідальність), яке у більшості країн Європи (й в усіх країнах ЄС) наразі є кодифікованим. У контексті євроінтеграції ці принципи (правила) в кримінально-правовій системі кожної держави відображають дві сторони реалізації кримінальної політики. Так, оскільки злочинність, як відомо, є одним із перманентних викликів для будь-якого суспільства та постійною загрозою для його членів, то принципи чинності кримінального закону в просторі визначають готовність держави, її органів охорони правопорядку та системи кримінальної юстиції в цілому ідентифікувати кримінальні загрози та

боротися з ними кримінально-правовими засобами залежно від того, якими особами й на якій території вчинено кримінальне правопорушення. З іншого боку, ці принципи відображають відкритість національної кримінальної політики, її готовність інтегруватися до відповідних регіональних та навіть загальносвітових антикримінальних практик та інституцій. Іншими словами, національна кримінальна політика України може стати частиною загальноєвропейської за умови, що її кримінальне законодавство готове до цього. Це означає, зокрема, що воно не вражене недоліком політичного ізоляціонізму та ідеєю безальтернативного примату внутрішнього інтересу над міжнародними чи регіональними інтересами.

У цьому контексті викликають зацікавленість та заслуговують на увагу законодавчі ідеї у відповідному напрямку, які реалізуються в тих європейських державах, які, як і Україна, певний час перебували під радянською окупацією й кримінально-правові системи яких у цьому зв'язку зазнавали ідеологічного впливу ізоляції у вирішенні питань боротьби зі злочинністю. Такими країнами є, зокрема, Естонія, Латвія та Литва, які, на відміну від України, вже оформили членство в ЄС та, відповідно, раніше, аніж наша держава, розпочали процеси змін національного законодавства за європейськими стандартами. Тому порівняльно-правовий (компаративний) аналіз відповідних приписів кримінального законодавства цих держав може бути застосовано для вдосконалення в кримінальному праві України інституту, який регламентує національну кримінально-правову юрисдикцію. Як відомо, такий дослідницький метод дозволяє виявити та оцінити переваги й недоліки власного права шляхом його протиставлення (зіставлення) з правом іноземним.

В силу обмеженості обсягів цієї публікації звернемо увагу на правову регламентацію в згаданих вище державах національного (територіального) принципу чинності кримінального закону в просторі. Він, як відомо, є основним (головним) з числа відповідних правил і відображає століттями відомому максимуму, згідно якої кримінально-правова юрисдикція та владні повноваження органів кримінальної юстиції держави поширюються на всю державну територію.

В Кримінальному кодексі (КК) України цей принцип закріплений у статті шостій «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінального правопорушення, вчиненого на території України», яка встановила, що; (1) особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом; (2) кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України або якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України; (3) питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом.

Ось як вирішується зазначене питання в КК Латвійської Республіки. Згідно з його статтею другою «Дія Кримінального закону на території Латвії» особа, яка вчинила злочинне діяння на території Латвії, підлягає відповідальності за цим законом (КК Латвії). Якщо злочинне діяння на території Латвії вчинене дипломатичним представником іншої держави або іншою особою, яка у відповідності з діючим законом або обов'язковими для Латвійської Республіки міжнародними угодами не підлягає юрисдикції Латвійської Республіки, питання про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності вирішується дипломатичним шляхом або у відповідності з міждержавними угодами.

Звернемося до відповідних приписів КК Литовської Республіки. Згідно з його статтею четвертою «Дія кримінального закону щодо осіб, які вчинили злочинні діяння на території Литовської держави», особи, які вчинили злочинні діяння на території держави Литви, підлягають відповідальності у відповідності з цим кодексом (КК Литви). Місцем вчинення злочинного діяння вважається місце, на якому особа діяла, або ж місце, де проявилися наслідки, передбачені

кримінальним законом. Місцем вчинення злочинного діяння співучасників вважається те місце, на якому це діяння було вчинене, а якщо один зі співучасників діяв у іншому місці, то місце його дії. Якщо одне й те ж злочинне діяння було вчинено на території Литовської держави й на території іншої держави, то вважається, що це діяння було вчинене на території Литовської держави, якщо на цій території воно було розпочате, закінчене або перерване. Питання про кримінальну відповідальність осіб, які згідно з нормами міжнародного права користуються імунітетом від кримінальної юрисдикції у випадку вчинення такими особами злочинного діяння на території Литовської держави, вирішується у відповідності до міжнародних угод Литовської республіки й цим кодексом.

У Естонській Республіці як джерело кримінального права наразі діє Пенітенціарний кодекс. Згідно з його статтею шостою «Дія пенітенціарного закону у просторі» естонський пенітенціарний закон діє щодо діянь, вчинених на території Естонії. Також естонський пенітенціарний закон діє щодо діянь, скоєних на зареєстрованих в Естонії судах або повітряних судах або спрямованих проти них, незалежно від місця перебування судна або повітряного судна під час вчинення винного діяння, а також пенітенціарного закону країни перебування.

З проведеного короткого огляду й водночас порівняння галузевих засобів регламентації принципу чинності (а, відповідно, і дії) національного законодавства про кримінальну відповідальність в країнах Балтії та в Україні можна зробити попередній загальний висновок, що в нашій державі спосіб визначення меж просторової кримінально-правової юрисдикції не має принципівих відмінностей від того, як це зроблено у наших політичних партнерів (в Литві, Естонії, Латвії). Слід звернути увагу, що перебування в Європейській співдружності не вимагає від держави поступатися кримінально-правовим суверенітетом на користь інших суб'єктів (того ж ЄС чи його інституцій), змінювати межі кримінально-правової юрисдикції. Є підстави оцінити якість і ступінь регламентації цього принципу в КК України як досить

високу. Втім, це не виключає, звичайно ж, заходів з її подальшого вдосконалення. Так, огляд показав, що з урахуванням досвіду країн Балтії в КК України можуть бути уточнені положення щодо регламентації національного принципу чинності кримінального закону. Їх можна доповнити, зокрема, приписами про застосування КК України щодо кримінальних правопорушень, вчинених на борту повітряних чи водних транспортних засобів (досвід Естонії). За прикладом законодавства Литовської республіки можна відмовитися від поширення кримінально-правової юрисдикції на «транзитні» кримінальні правопорушення (які на території України лише продовжувались, але не починались, не закінчувались, не переривались). Такий елемент наразі здатен лише створювати зайве навантаження на систему національної кримінальної юстиції.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1.	
<i>Проблеми гармонізації кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України з правом Європейського Союзу</i>	3
До питання криміналізації посягань на кошти Європейського Союзу <i>(Акімов М. О.)</i>	3
Основні положення кримінального процесуального законодавства Європейського Союзу щодо статусу потерпілого <i>(Бондаренко О.О.)</i>	7
Кримінальні правопорушення проти власності: Новели законодавства <i>(Кришевич О.В.)</i>	11
Harmonizing ukrainian substantive criminal law: key issues to think about <i>(Kuzmin E.E.)</i>	16
Щодо позначення цілей у терміносистемі кримінально-правової політики протидії злочинності <i>(Лантінов Я.О.)</i>	20
Директива 2011/36/eu та стаття 149 кримінального кодексу України: чи є гармонізація з правом Європейського Союзу <i>(Політова А.С.)</i>	22
Імунітети в кримінальному праві деяких країн Європейського Союзу та України (порівняльний аналіз) <i>(Бегунц А.О.)</i>	28
Позбавлення громадянства: український та європейський досвід <i>(Рибалко Г.С.)</i>	33
Правова основа європейського союзу у сфері протидії торгівлі людьми <i>(Сироїд Т.Л.)</i>	37
Procedural economy of repressive influence in criminal proceedings in the European Union <i>(Slinko D.)</i>	43
Протидія корупційним практикам у євроінтеграційному контексті <i>(Тимофєєва Л.Ю.)</i>	47
Кримінально-правова охорона честі та гідності особи за законодавством України та Німеччини (проблеми гармонізації) <i>(Храмцов О.М.)</i>	52
Щодо питання зарубіжного досвіду інституту захисту тварин від жорстокого поводження <i>(Черевко К.О.)</i>	57
Кримінально-правова характеристика насильства в діях підбурювача національні та закордонні аспекти <i>(Чередниченко В.В.)</i>	60
Щодо феномену економічного насильства <i>(Шинкарьов Ю.В.)</i>	66

Деякі міркування з приводу відмежування злочину, передбаченого ст. 299 КК України, від адміністративних правопорушень та його розмежування із суміжними складами кримінальних правопорушень <i>(Яценко А.М., Гіблалієв Р.З.)</i>	70
Щодо сутності та нормативної визначеності окремих інших заходів кримінально-правового характеру в проекті нового КК України <i>(Яценко А.М.)</i>	75
СЕКЦІЯ 2.	
<i>Кримінологічна політика Європейського Союзу та України: вектори інтеграції</i>	
Сучасні основи кримінальної політики Європейського Союзу <i>(Стрельцов Є.Л.)</i>	80
Європейські стандарти захисту неповнолітніх осіб від статевих кримінальних правопорушень <i>(Назименко Є.С., Тіточка Т.І.)</i>	85
Кримінальні правопорушення на ґрунті ненависті: актуалізовані війною виклики для України та Європейського Союзу <i>(Орлов Ю.В., Ковальов С.С.)</i>	90
Кримінальна відповідальність за правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи за законодавством окремих зарубіжних країн <i>(Даниленко Д.О.)</i>	95
Концепт кримінально-превентивного права в дискурсі кримінологічної політики <i>(Канібер Ю.М.)</i>	99
Кримінологічна політика в Україні: сучасні реалії <i>(Луценко Б.Г.)</i>	104
СЕКЦІЯ 3.	
<i>Діяльність органів кримінальної юстиції: вітчизняні практики та європейські стандарти</i>	
Проблема кримінального проступку у світлі інтеграції кримінальної політики України та європейського співтовариства <i>(Харченко В.Б.)</i>	108
Зарубіжний досвід діяльності муніципальних органів у сфері протидії злочинності <i>(Шайтуро О.П.)</i>	114
Європейський досвід уніфікації результатів судово-експертних досліджень <i>(Щербаковський М.Г.)</i>	117
Порівняльний аналіз діяльності органів військової кримінальної юстиції в державах – членах ЄС та в Україні <i>(Рибницька О.М.)</i>	121

Кримінально-правові засоби протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, яка вчиняється з використанням віртуальних активів (європейський досвід) <i>(Самойлов Є.Ю.)</i>	128
До питання про феномен «білокомірцевої» злочинності <i>(Таратинов Ю.М.)</i>	134
Особливості регламентації національного принципу чинності й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії <i>(Ріяко Є.О.)</i>	138